

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
Π.Μ.Σ. «ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ: ΓΝΩΣΗ, ΑΞΙΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΤΙΤΛΟ:

«Η ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΤΟΥ ΚΑΝΤ ΠΕΡΙ ΣΧΗΜΑΤΟΣ. ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΛΟΓΙΚΗ ΔΙΑΣΑΦΗΣΗ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ».

ΥΠΟ: Κ. ΓΕΛΑΣΑΚΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: Ι. ΠΙΣΣΗΣ
ΜΕΛΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ: Κ. ΑΝΔΡΟΥΛΙΔΑΚΗΣ, Κ. ΣΑΡΓΕΝΤΗΣ

Περιεχόμενα

0. Εισαγωγή

1.0 Η αντίληψη του Καντ περί σχήματος

1.1 Η δομή και το περιεχόμενο του κεφαλαίου για το σχηματισμό

1.1.1 Η δομή τού κεφαλαίου για το σχηματισμό

1.1.2 Το περιεχόμενο του κεφαλαίου για το σχηματισμό

1.1.2.1 Η πρώτη ενότητα του κεφαλαίου για το σχηματισμό

1.1.2.2 Η δεύτερη ενότητα του κεφαλαίου για το σχηματισμό

1.1.2.3 Η τρίτη ενότητα του κεφαλαίου για το σχηματισμό

1.1.2.4 Η τέταρτη ενότητα του κεφαλαίου για το σχηματισμό

1.1.2.5 Η πέμπτη ενότητα του κεφαλαίου για το σχηματισμό

1.2 Υπαγωγή και υπερβατολογικό σχήμα

1.3 Το υπερβατολογικό σχήμα

1.4 Το σχήμα των μαθηματικών και εμπειρικών εννοιών

1.5 Τα σχήματα των κατηγοριών

2.0 Φαινομενολογική διασάφηση και κριτική στην περί σχήματος θεωρία τού Καντ

2.0.1 Το ζήτημα της μεθόδου των αναλύσεων από το Χάιντεγκερ

2.0.1.1 Μεθοδολογικές αναφορές εντός τού έργου *Ο Καντ και το πρόβλημα*

της

μεταφυσικής

2.0.1.2 Μεθοδολογικές αναφορές εντός τού *Είναι και χρόνος*

2.0.1.3 Η παρουσίαση της φαινομενολογικής μεθόδου στο *Άρθρο για την*

εγκυκλοπαίδεια Μπριτάννικα

2.0.2 Γενικά για τη σχέση τού Χάιντεγκερ με τη φιλοσοφία τού Καντ

2.0.3 Το ειδικότερο πλαίσιο της χαϊντεγκεριανής ερμηνείας για τη θεωρία τού σχήματος και σχηματισμού: το έργο *Ο Καντ και το πρόβλημα* της μεταφυσικής

Καντ περί

2.0.3.1 Η δομή και το περιεχόμενο των αναλύσεων στο έργο *Ο Καντ και το πρόβλημα της μεταφυσικής*

2.0.3.1.1 Εισαγωγικές παρατηρήσεις

2.0.3.1.2 Ειδικότερα για τη δομή και το περιεχόμενο του *Ο Καντ και*

το πρόβλημα της μεταφυσικής

2.0.3.1.2.1 Η αφετηρία τής θεμελίωσης της μεταφυσικής

2.0.3.1.2.2 Η διεξαγωγή τής θεμελίωσης της μεταφυσικής

2.0.3.1.2.2.1 Τα τρία πρώτα στάδια της θεμελίωσης

της μεταφυσικής

2.1 Η κατά Χάιντεγκερ φαινομενολογική διασάφηση της θεωρίας τού Καντ για το σχηματισμό και το σχήμα

2.1.0 Εισαγωγή στο τέταρτο στάδιο της θεμελίωσης της μεταφυσικής

2.1.1 Υπέρβαση και αισθητοποίηση

2.1.2 Εικόνα και σχήμα

2.1.3 Σχήμα και σχήμα-εικόνα

2.1.4 Ο υπερβατολογικός σχηματισμός

2.1.5 Σχηματισμός και υπαγωγή

- 2.2** Η κριτική τού Χάιντεγκερ στην περί σχηματισμού (και σχήματος) θεωρία τού Καντ
 - 2.2.0** Εισαγωγή
 - 2.2.1** Η θέση για την υποχώρηση
 - 2.2.2** Η θέση για την προέλευση της υπερβατολογικής φαντασίας

3.0 Συμπεράσματα

3.0.1 Εισαγωγικά σχόλια

3.1 Ειδικότερα σημεία των αναλύσεων από το Χάιντεγκερ

3.1.1 Υπαγωγή και υπερβατολογικό σχήμα

3.1.2 Το υπερβατολογικό σχήμα

3.1.3 Το σχήμα των μαθηματικών και εμπειρικών εννοιών

3.1.4 Τα σχήματα των κατηγοριών

3.2 Συμπεράσματα για την κριτική τού Χάιντεγκερ στις θέσεις τού Καντ περί σχηματισμού και σχήματος

3.2.1 Η θέση για την υποχώρηση

3.2.2 Η θέση περί της προέλευσης της υπερβατολογικής φαντασίας

Βιβλιογραφία

Επίμετρο

0.Εισαγωγή

Το παρόν κείμενο χωρίζεται σε τρεις ενότητες.

Στην πρώτη ενότητα παρουσιάζεται η θέση του Καντ σχετικά με τα ζητήματα της αναγκαιότητας, των χαρακτηριστικών και της λειτουργίας του σχήματος, όπως η εν λόγω θέση διατυπώνεται στο οικείο κεφάλαιο της *Κριτικής τού καθαρού λόγου* με τίτλο «Περί τού σχηματισμού¹ των καθαρών εννοιών τού νου» (A 137/B 176-A 147/B 187).

Στη δεύτερη ενότητα περιλαμβάνεται η κατά Χάιντεγκερ ερμηνεία τής προαναφερθείσας θέσης τού Καντ, όπως αυτή η ερμηνεία περιλαμβάνεται στο έργο τού Χάιντεγκερ *Ο Καντ και το πρόβλημα της μεταφυσικής*, το οποίο δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά το 1929.

Η τρίτη ενότητα περιλαμβάνει τα συμπεράσματα, τα οποία προκύπτουν για την ερμηνεία από το Χάιντεγκερ.

Στο επίμετρο βρίσκεται μια απόπειρα μετάφρασης του κεφαλαίου για το σχηματισμό. Η εν λόγω μετάφραση είναι ως επί το πλείστον μια διορθωμένη εκδοχή τής μετάφρασης κατά το Γιανναρά. Όταν παρατίθεται το κείμενο του κεφαλαίου για το σχηματισμό, αυτό γίνεται με βάση τη μετάφραση στο επίμετρο του παρόντος κειμένου.

Όλες οι παραπομπές στην *Κριτική τού καθαρού λόγου* και στο *Είναι και χρόνος* γίνονται με βάση τη σελιδαρίθμηση των πρωτοτύπων κειμένων, όπως αυτή σημειώνεται στα περιθώρια των ελληνικών μεταφράσεων. Στην περίπτωση του *Ο Καντ και το πρόβλημα της μεταφυσικής* χρησιμοποιήθηκε η τέταρτη έκδοση του πρωτοτύπου, αλλά, επειδή αυτή μάλλον σπάνια παραπέμπεται, προτιμήθηκε να γίνουν οι παραπομπές με βάση τη σελιδαρίθμηση της πέμπτης έκδοσης. Η εν λόγω σελιδαρίθμηση εμφανίζεται στις κεφαλίδες της αγγλικής μετάφρασης από το P. Ταφτ.

1.0 Η αντίληψη του Καντ περί σχήματος

1.1 Η δομή και το περιεχόμενο του κεφαλαίου για το σχηματισμό

1.1.1 Η δομή τού κεφαλαίου για το σχηματισμό

Μια ανάλυση της αντίληψης του Καντ περί σχήματος δεν μπορεί παρά να εδράζεται στην ανάλυση και την ερμηνεία τού κεφαλαίου τής *Κριτικής τού καθαρού λόγου* με τίτλο «Περί τού σχηματισμού των καθαρών εννοιών τού νου».

Αν και είναι περιορισμένο όσον αφορά την έκτασή του, το κεφάλαιο για το σχηματισμό διαθέτει μια σαφή δομή, η οποία οργανώνεται μέσω μιας σειράς όλο και πιο λεπτομερών αναλύσεων για το υπερβατολογικό σχήμα.

Ειδικότερα το εν λόγω κεφάλαιο θα μπορούσε να υποδιαιρεθεί στις ακόλουθες ενότητες:

(1) Η πρώτη ενότητα περιλαμβάνει τον ορισμό τού προβλήματος, το οποίο πρόκειται να επιλυθεί στο κεφάλαιο περί σχηματισμού, δηλαδή περιλαμβάνει τη διατύπωση του ερωτήματος για το πώς είναι δυνατή η εφαρμογή των κατηγοριών στα φαινόμενα.

Η πρώτη ενότητα εκτείνεται από την αρχή τού εν λόγω κεφαλαίου στη σ. Α 137/ Β 176 ως το τέλος τής πρώτης παραγράφου τής σ. Α 138/ Β 177 («...ως προς την αναφορά τής πρώτης στο τελευταίο»).

(2) Η δεύτερη ενότητα περιλαμβάνει την απάντηση του ερωτήματος, το οποίο διατυπώθηκε στην προηγούμενη ενότητα, δηλαδή την παρουσίαση του υπερβατολογικού σχήματος και των δύο βασικών λειτουργιών του, ήτοι της υπαγωγής των φαινομένων σε κατηγορίες και του περιορισμού τής χρήσης των κατηγοριών αποκλειστικά στο πεδίο τής αισθητικότητας.

Η δεύτερη ενότητα εκτείνεται από τη δεύτερη παράγραφο της σ. Α 138/ Β 177 («Τώρα είναι φανερό ότι...») ως το τέλος τής πρώτης παραγράφου τής σ. Α 140/ Β 179 («...σχηματισμό τού καθαρού νου.»).

(3) Στην τρίτη ενότητα περιλαμβάνεται μια περαιτέρω ανάλυση των ιδιοτήτων τού υπερβατολογικού σχήματος. Εντός αυτής τής ανάλυσης θα καταδειχθεί η ανεξαρτησία τού υπερβατολογικού σχήματος από τις εικόνες. Επίσης θα καταδειχθεί ότι δεν είναι μόνο το υπερβατολογικό σχήμα ανεξάρτητο από τις εικόνες, αλλά και τα σχήματα των αισθητών εννοιών, δηλαδή των εμπειρικών, και των καθαρών αισθητών εννοιών, δηλαδή των μαθηματικών (γεωμετρικών και αριθμητικών) εννοιών. Άρα το συμπέρασμα στην τρίτη ενότητα είναι ότι κανενός είδους σχήμα δεν εξαρτάται από τις εικόνες.

Η τρίτη ενότητα εκτείνεται από τη δεύτερη παράγραφο της σ. Α 140/ Β 179 («Το σχήμα είναι πάντα...») ως το τέλος τής πρώτης παραγράφου τής σ. Α 142/ Β 181 («...ως προς την ενότητα της καταλήψεως.»).

(4) Στην τέταρτη ενότητα παρουσιάζονται πιο λεπτομερώς τα υπερβατολογικά σχήματα και η σύνδεση αυτών, ως χρονικών προσδιορισμών, και των κατηγοριών.

Η τέταρτη ενότητα εκτείνεται από τη δεύτερη παράγραφο της σ. Α 142/ Β 181 («Τώρα αντί να...») ως το τέλος τής τρίτης παραγράφου τής σ. Α 145/ Β 185 («...ως προς όλα τα δυνατά αντικείμενα.»).

(5) Στην πέμπτη ενότητα γίνεται ανακεφαλαίωση των δύο βασικών λειτουργιών των υπερβατολογικών σχημάτων, δηλαδή της απόδοσης αναφοράς των κατηγοριών στα αντικείμενα και του περιορισμού των κατηγοριών στους όρους τής αισθητικότητας.

Η πέμπτη ενότητα εκτείνεται από την τέταρτη παράγραφο της σ. Α 145/ δεύτερη παράγραφο της σ. Β 185 («Από αυτού καταφαίνεται...») ως το τέλος τού κεφαλαίου.

1.1.2 Το περιεχόμενο του κεφαλαίου για το σχηματισμό

1.1.2.1 Η πρώτη ενότητα του κεφαλαίου για το σχηματισμό

Το πρώτο αξιοσημείωτο χαρακτηριστικό τού κεφαλαίου για το σχηματισμό είναι ο τίτλος του. Ως προς το σημείο αυτό θα μπορούσαν να γίνουν τα εξής δύο σχόλια.

Το πρώτο σχόλιο αφορά το γεγονός ότι ο τίτλος είναι διπλός. Δηλαδή το κεφάλαιο για το σχηματισμό αναφέρεται ως το πρώτο κεφάλαιο της υπερβατολογικής θεωρίας τής κριτικής δύναμης και εναλλακτικά ως πρώτο κεφάλαιο της αναλυτικής των θεμελιωδών αρχών.

Το δεύτερο σχόλιο αφορά το γεγονός ότι στον τίτλο προτάσσεται η υπερβατολογική θεωρία τής κριτικής δύναμης, ενώ έπεται εντός παρένθεσης η αναλυτική των θεμελιωδών αρχών. Αυτό είναι κάπως μη αναμενόμενο, διότι ο γενικός τίτλος του δεύτερου βιβλίου τής υπερβατολογικής αναλυτικής, του οποίου το πρώτο κεφάλαιο αφορά το σχηματισμό, είναι «Η αναλυτική των θεμελιωδών αρχών». Επομένως το ερώτημα, το οποίο προκύπτει, είναι γιατί ο Καντ έκανε αυτή την επιλογή.

Η αναφορά και η προτεραιότητα της κριτικής δύναμης στον τίτλο δικαιολογούνται από τις θέσεις, τις οποίες προηγουμένως διετύπωσε ο Καντ σχετικά με τη δομή και την ιεραρχία των ανώτερων γνωστικών δυνάμεων.² Δηλαδή ο Καντ θεωρεί ότι οι ανώτερες γνωστικές δυνάμεις είναι η νόηση, η κριτική δύναμη και ο λόγος και ότι αυτή η τριπλή διάκριση αντιστοιχεί με την τριχοτόμηση κατά τη γενική λογική σε έννοιες, κρίσεις και συλλογισμούς. Στο πρώτο βιβλίο τής υπερβατολογικής αναλυτικής έχει ήδη παρουσιασθεί η θεματική των καθαρών εννοιών τής νόησης, επομένως θα πρέπει να ακολουθήσει η θεματική, η οποία αφορά την κριτική δύναμη και τις κρίσεις. Με αυτόν τον τρόπο δικαιολογείται η έμφαση, η οποία αποδίδεται στην κριτική δύναμη, στον τίτλο του κεφαλαίου για το σχηματισμό.

Βέβαια θα ήταν εσφαλμένο να υποτεθεί ότι αυτή η έμφαση αποτελεί προϊόν αποκλειστικά και μόνο μιας αντιστοιχίας τής τριχοτόμησης σύμφωνα με τη γενική λογική και της καντιανής θεώρησης περί των ανώτερων γνωστικών δυνάμεων. Η έμφαση στην κριτική δύναμη είναι ορθή, διότι η διάκριση μεταξύ νόησης και κριτικής δύναμης εδράζεται στα διαφορετικά γνωρίσματά τους. Δηλαδή, ενώ η νόηση είναι η ικανότητα για κανόνες, η κριτική δύναμη είναι η ικανότητα για υπαγωγή σε κανόνες. Η διαφορά μεταξύ των δύο ικανοτήτων δεν είναι τόσο το αποτέλεσμα φιλοσοφικού στοχασμού, αλλά μιας παρατήρησης της ανθρώπινης συμπεριφοράς, δηλαδή του ότι άλλο είναι να γνωρίζει κάποιος ένα κανόνα και άλλο να μπορεί να τον εφαρμόζει: το πρώτο δεν συνεπάγεται το δεύτερο, διότι, όπως προαναφέρθηκε, η γνώση των κανόνων είναι ζήτημα της νόησης, αλλά η εφαρμογή τους είναι ζήτημα της κριτικής δύναμης. Από αυτό έπεται ότι κάποιος μπορεί να διαθέτει τη νόηση, για να αντιληφθεί τον κανόνα, αλλά να στερείται της κριτικής δύναμης, η οποία θα του υποδείξει πότε θα τον εφαρμόσει. Αυτό το φαινόμενο ο Καντ το θεωρεί ως τη βλακεία, την οποία επίσης θεωρεί αδιόρθωτη, διότι η κριτική δύναμη είναι για τον Καντ ένα χάρισμα της φύσης.³ Με αυτόν τον τρόπο ίσως στην περίπτωση της κριτικής δύναμης να συμβαίνει για μοναδική φορά να συμπέσουν δύο χαρακτηριστικά, τα οποία στα πλαίσια της καντιανής φιλοσοφίας δεν πρέπει ποτέ να συγχέονται, δηλαδή το α πριόρι και το έμφυτο.

Το κυρίως κείμενο του κεφαλαίου για το σχηματισμό ξεκινά ως εξής:

Σε κάθε υπαγωγή ενός αντικείμενου υπό μια έννοια πρέπει η παράσταση του πρώτου να είναι ομοειδής με την τελευταία, δηλ. η έννοια πρέπει να περιέχει ό,τι παριστάνεται με το αντικείμενο που πρόκειται να υπαχθεί σ' αυτήν' αυτό σημαίνει πράγματι η έκφραση: ένα αντικείμενο περιέχεται υπό μια έννοια.⁴

Προς το παρόν δεν φαίνεται να υπάρχει κάποια δυσκολία, διότι η έννοια φαίνεται να εννοείται ως ένα καθόλου ον, το αντικείμενο ως ένα επιμέρους ον και να προϋποτίθεται η μεταξύ τους ομοειδεια, για να επιτελείται η υπαγωγή. Τώρα το ερώτημα, το οποίο προκύπτει, είναι σε τί συνίσταται η ομοειδεια. Για να απαντήσει ο Καντ σε αυτό το ερώτημα, δίδει ένα παράδειγμα:

Έτσι η εμπειρική έννοια ενός πιάτου είναι ομοειδής με την καθαρά γεωμετρική έννοια ενός κύκλου, καθόσον η στρογγυλότητα, η οποία νοείται στην πρώτη, γίνεται στην τελευταία προσιτή στην εποπτεία.⁵

Το παράδειγμα αυτό αναφέρει κάτι εκ πρώτης όψεως παράδοξο, δηλαδή ότι, όταν πρόκειται για την εμπειρική έννοια ενός πιάτου, η στρογγυλότητα νοείται, ενώ, όταν πρόκειται για την καθαρά γεωμετρική έννοια ενός κύκλου, η στρογγυλότητα δίδεται στην εποπτεία.

Γι' αυτόν το λόγο έχει προταθεί η εξής διόρθωση; πρέπει οι όροι «νοείται» και «γίνεται προσιτή στην εποπτεία» να μετατεθούν αμοιβαία, διότι ο Καντ ως «εμπειρική έννοια ενός πιάτου» εννοεί την εμπειρική εποπτεία ενός πιάτου.⁶

Σε αυτή τη διόρθωση θα μπορούσε να προβληθεί μια αντίρρηση. Πράγματι πρέπει να γίνει δεκτό ότι εκ πρώτης όψεως η διατύπωση του παραδείγματος μοιάζει παράδοξη, αλλά, αν κάποιος εξετάσει το κείμενο προσεκτικότερα, το παράδοξο εξαφανίζεται.

Το κρίσιμο σημείο εδώ είναι το πού αναφέρονται οι όροι “in dem ersteren” και “im letzteren” στην τελευταία πρόταση της πρώτης παραγράφου του κεφαλαίου για το σχηματισμό. Σύμφωνα με την ερμηνεία, η οποία εφαρμόζεται στην παρούσα μετάφραση, ο όρος “in dem ersteren” αναφέρεται στον όρο “der empirische Begriff eines Tellers” και ο όρος “im letzteren” στον όρο “mit dem reinen geometrischen [Begriff] eines Zirkels”. Ο Γιανναράς στη μετάφρασή του θεωρεί ότι ο όρος “in dem ersteren” αναφέρεται στον όρο “Tellers” και ότι ο όρος “im letzteren” αναφέρεται στον όρο “Zirkels”. Αν γίνει δεκτή αυτή η ερμηνεία από το Γιανναρά, η εν λόγω διόρθωση αποκτά ένα έρεισμα, διότι η στρογγυλότητα πράγματι γίνεται στην περίπτωση ενός πιάτου προσιτή στην εποπτεία. Όμως δεν είναι απαραίτητο η ερμηνεία αυτή να γίνει αποδεκτή. Αυτό συμβαίνει για τον ακόλουθο λόγο.

Ο Καντ λέει ότι στην περίπτωση της εμπειρικής έννοιας του πιάτου η στρογγυλότητα νοείται σε αυτήν την έννοια, διότι σε αυτή την περίπτωση η στρογγυλότητα αποτελεί το αποτέλεσμα μιας αφαίρεσης μέσω της οποίας συγκροτήθηκε η εμπειρική έννοια του πιάτου.⁷ Αντιθέτως στην περίπτωση της καθαρής γεωμετρικής έννοιας ενός κύκλου η στρογγυλότητα δίδεται στην εποπτεία, διότι στην περίπτωση των μαθηματικών εννοιών οι εν λόγω έννοιες πάντοτε συνοδεύονται από μια α-πριόρι εποπτεία.⁸ Επομένως το παράδειγμα στο κείμενο είναι παράδοξο, αλλά μόνο επιφανειακά.

Στο προαναφερθέν παράδειγμα ο Καντ παρουσίασε μια περίπτωση υπαγωγής μιας εμπειρικής έννοιας σε μια καθαρή αισθητή (γεωμετρική) έννοια. Μένει τώρα να φανεί τί συμβαίνει στην περίπτωση των καθαρών εννοιών τού νου.

Αλλά οι καθαρές έννοιες του νου συγκρινόμενες με τις εμπειρικές (ή και με τις κατ' αίσθηση εν γένει) εποπτείες είναι τελείως ανομοιοειδείς και δεν είναι ποτέ προσιτές σε οποιαδήποτε εποπτεία. Πώς είναι τότε δυνατή η υπαγωγή των τελευταίων κάτω από την πρώτη, δηλ. η εφαρμογή της κατηγορίας στα φαινόμενα, αφού κανένας δεν θα πει: η αιτιότητα λ.χ. μπορεί να γίνει [B 177] προσιτή στην κατ' αίσθηση εποπτεία και περιέχεται στα [A 138] φαινόμενα;

Η υπαγωγή αντικειμένων στις καθαρές έννοιες του νου είναι η εφαρμογή των καθαρών εννοιών του νου. Εφόσον η υπαγωγή προϋποθέτει την ομοειδεια της έννοιας και του αντικειμένου της, έπεται ότι, αν δεν υπάρχει ομοειδεια, η υπαγωγή είναι αδύνατη. Στην περίπτωση των καθαρών εννοιών του νου δεν υφίσταται ομοειδεια με καμία εποπτεία, άρα η υπαγωγή θα έπρεπε να είναι αδύνατη. Όμως η υπαγωγή συμβαίνει και ο τρόπος, με τον οποίο γίνεται αυτό, αποτελεί το ερώτημα, το οποίο θα απαντηθεί στο κεφάλαιο περί σχηματισμού. Και ο Καντ συνεχίζει:

Αυτό το τόσο φυσικό και σημαντικό ερώτημα είναι το καθαυτό κίνητρο που καθιστά αναγκαία μια υπερβατολογική θεωρία της κριτικής δύναμης που αποβλέπει στο να δείξει τη δυνατότητα του πώς καθαρές έννοιες του νου μπορούν να εφαρμόζονται στα φαινόμενα εν γένει. Σε όλες τις άλλες επιστήμες, όπου οι έννοιες, με τις οποίες νοείται γενικά το αντικείμενο, δεν είναι τόσο διαφορετικές και ετερογενείς από εκείνες, με τις οποίες παριστάνεται το ίδιο στη συγκεκριμένη του μορφή, όπως δηλ. μας δίδεται, δεν χρειάζεται να γίνει καμία ιδιαίτερη συζήτηση ως προς την εφαρμογή της πρώτης στο τελευταίο.⁹

Έτσι ο Καντ ολοκληρώνει την πρώτη ενότητα του κεφαλαίου για το σχηματισμό, δηλαδή επαναλαμβάνοντας το ερώτημα για το λόγο για τον οποίο η έρευνα σε αυτό το κεφάλαιο είναι

αναγκαία.

1.1.2.2 Η δεύτερη ενότητα του κεφαλαίου για το σχηματισμό

Όπως προαναφέρθηκε στο 1.1.1, η δεύτερη ενότητα του κεφαλαίου για το σχηματισμό εκτείνεται από τη δεύτερη παράγραφο της σ. Α 138/ Β 177 («Τώρα είναι φανερό ότι...») ως το τέλος της πρώτης παραγράφου της σ. Α 140/ Β 179 («...σχηματισμό του καθαρού νου.»).

Σε αυτή τη δεύτερη ενότητα ο Καντ θα παρουσιάσει κάτι πολύ σημαντικό, δηλαδή τον ορισμό του υπερβατολογικού σχήματος και τις λειτουργίες του. Όμως, παρά τη σπουδαιότητα του ζητήματος, ο Καντ το εξετάζει μάλλον συνοπτικά.

Πράγματι ο Καντ είναι μάλλον λακωνικός εντός του κεφαλαίου για το σχηματισμό, αλλά αυτή η επιλογή του είναι αρκετά εύλογη και δικαιολογημένη. Οι λόγοι, οι οποίοι οδήγησαν τον Καντ να μην προβεί σε εκτενείς αναλύσεις εντός αυτού του κεφαλαίου θα μπορούσαν να είναι πιθανότατα οι εξής δύο.

Ο πρώτος λόγος θα μπορούσε να είναι ότι ο Καντ ενδιαφέρεται περισσότερο για τα επόμενα δύο κεφάλαια της αναλυτικής των αρχών, δηλαδή για το σύστημα των θεμελιωδών αρχών και για τη διάκριση μεταξύ φαινομένων και νοουμένων. Πράγματι τα θέματα, τα οποία τίγονται σε αυτά τα δύο κεφάλαια, έχουν ιδιαίτερη βαρύτητα, αν ληφθεί υπόψιν ότι στο μεν κεφάλαιο για τις θεμελιώδεις αρχές παρουσιάζεται το πολύ σημαντικό ζήτημα του συνθετικού α πριόρι, ενώ στο επόμενο κεφάλαιο περί φαινομένων και νοουμένων παρουσιάζονται συμπεράσματα, τα οποία προοικονομούν τι θα ακολουθήσει στη δεύτερη υποδιαίρεση της *Κριτικής του καθαρού λόγου*, όπου συζητείται η υπερβατολογική διαλεκτική.

Ο δεύτερος λόγος θα μπορούσε να είναι ότι εντός του κεφαλαίου για το σχηματισμό επαναλαμβάνονται και συνοψίζονται θέσεις, οι οποίες ήδη έχουν αναλυθεί με αρκετά λεπτομερή τρόπο, άρα ο Καντ δεν παρουσιάζει εκ νέου τις αναλύσεις του.

Η συζήτηση στην προηγούμενη ενότητα αφορούσε το πώς είναι δυνατή η υπαγωγή υπό τις καθαρές έννοιες. Δηλαδή ο Καντ ανέφερε μεν ότι οι καθαρές έννοιες είναι εντελώς ανομοιοειδείς με τις εποπτείες, όμως η υπαγωγή παρά ταύτα επιτελείται. Τώρα ο Καντ θα δείξει τον τρόπο με τον οποίο συμβαίνει αυτό. Λέει ο Καντ:

Τώρα είναι φανερό ότι πρέπει να υπάρχει ένας τρίτος όρος, ο οποίος να είναι ομοειδής με την κατηγορία από τη μια μεριά και το φαινόμενο από την άλλη και ο οποίος καθιστά δυνατή την εφαρμογή της πρώτης στο τελευταίο.¹⁰

Τώρα, δηλαδή αφού τονίστηκε προηγουμένως ότι

α) προϋπόθεση της υπαγωγής ενός αντικειμένου υπό μια έννοια είναι η μεταξύ τους ομοιότητα και
β) οι καθαρές έννοιες είναι απολύτως ανομοιοειδείς με τις εποπτείες,
είναι φανερό ότι, για να επιτελείται η υπαγωγή, απαιτείται ένας όρος, ο οποίος δεν αποτελεί ούτε καθαρή έννοια ούτε εποπτεία, αλλά κάτι τρίτο.

Αυτός ο τρίτος όρος θα πρέπει να είναι εν μέρει ομοειδής με την καθαρή έννοια και εν μέρει ομοειδής με το φαινόμενο, για να είναι δυνατή η υπαγωγή. Πιο συγκεκριμένα θα πρέπει τα χαρακτηριστικά του να είναι ως εξής:

Αυτή η μεσολαβούσα παράσταση πρέπει να είναι υποχρεωτικά καθαρή (χωρίς κανένα εμπειρικό στοιχείο) και όμως από τη μια μεριά νοητική και από την άλλη κατ' αίσθηση. Τέτοιο είναι το υπερβατολογικό σχήμα.¹¹

Δηλαδή το υπερβατολογικό σχήμα είναι κατά πρώτον α πριόρι. Αυτό συμβαίνει, διότι το υπερβατολογικό σχήμα αποτελεί προϋπόθεση της εμπειρίας, επομένως δεν μπορεί να προέρχεται από αυτήν. Όμως το υπερβατολογικό σχήμα είναι κατά δεύτερο λόγο νοητικό και ταυτόχρονα κατ' αίσθηση. Ο Καντ επεξηγεί αμέσως παρακάτω αυτόν τον ισχυρισμό.

Η έννοια του νου περιέχει καθαρή συνθετική ενότητα του πολλαπλού εν γένει.¹²

Αυτή η διευκρίνιση δεν προσθέτει κάτι καινούργιο, διότι ο Καντ γενικά χαρακτηρίζει τις έννοιες ως στηριζόμενες σε λειτουργίες, ήτοι σε ενοποιητικά ενεργήματα, τα οποία κατατάσσουν ένα πλήθος παραστάσεων υπό μία κοινή παράσταση.¹³ Δηλαδή αυτό, το οποίο κάνει η έννοια, είναι να ενοποιεί εντός της εποπτείας ή έννοιες. Δηλαδή η έννοια δεν αποτελεί τίποτα περισσότερο από έναν κανόνα ενοποίησης παραστάσεων (εποπτειών ή εννοιών).

Ο χρόνος ως μορφικός όρος τού πολλαπλού τής εσωτερικής αίσθησης, άρα και του συνδέσμου όλων των παραστάσεων, περιέχει ένα α πριόρι πολλαπλό στην καθαρή εποπτεία.¹⁴

Εδώ επίσης δεν προστίθεται κάτι νέο. Ο χρόνος έχει αρκετά νωρίτερα χαρακτηριστεί ως μορφικός όρος τής εσωτερικής αίσθησης.¹⁵ Επειδή, όπως λέει ο Καντ, όλες οι παραστάσεις (εσωτερικές και εξωτερικές) συμπεριλαμβάνονται στην εσωτερική κατάσταση, ο χρόνος είναι α πριόρι όρος των φαινομένων εν γένει.¹⁶ Δηλαδή ο χρόνος προσδιορίζει εν γένει και α πριόρι την πολλαπλότητα των φαινομένων.

Το ερώτημα στο σημείο αυτό είναι με ποιόν τρόπο το υπερβατολογικό σχήμα συνδέει α πριόρι τον ενοποιητικό χαρακτήρα τής καθαρής έννοιας με την πολλαπλότητα των φαινομένων. Και ο Καντ απαντά

Τώρα ένας υπερβατολογικός προσδιορισμός τού χρόνου είναι κατά τούτο ομοειδής με την κατηγορία (η οποία συνιστά την ενότητά του), καθόσον αυτός είναι γενικός και βασίζεται σε έναν α πριόρι [B 178] κανόνα. Αλλά αυτός είναι από την άλλη κατά τούτο με το φαινόμενο [A 139] ομοειδής, καθόσον ο χρόνος περιέχεται σε κάθε εμπειρική παράσταση του πολλαπλού.

Δηλαδή το υπερβατολογικό σχήμα χαρακτηρίζεται από τον Καντ ως υπερβατολογικός χρονικός προσδιορισμός. Επομένως ως υπερβατολογικός προσδιορισμός το σχήμα είναι ομοειδές με την καθαρή έννοια, διότι αυτό διαθέτει δύο κοινά χαρακτηριστικά με αυτήν, ήτοι τη γενικότητα και τον α πριόρι κανόνα. Αυτά τα δύο γνωρίσματα αποτελούν τη βάση τής ομοειδίας του υπερβατολογικού σχήματος με την έννοια.

Επίσης το υπερβατολογικό σχήμα είναι προσδιορισμός τού χρόνου, δηλαδή, με άλλη διατύπωση, επιτελεί έναν α πριόρι χρονικό καθορισμό. Όμως, όπως έχει ήδη προαναφερθεί, ο χρόνος είναι α πριόρι όρος των φαινομένων. Επομένως το υπερβατολογικό σχήμα είναι ομοειδές με τα φαινόμενα, διότι ο χρόνος, τον οποίο το σχήμα προσδιορίζει, αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση των φαινομένων. Εδώ έγκειται η ομοειδία του σχήματος με τα φαινόμενα.

Το συμπέρασμα του Καντ από τα προαναφερθέντα είναι το ακόλουθο:

Έτσι μια εφαρμογή τής κατηγορίας στα φαινόμενα θα είναι δυνατή μέσω τού υπερβατολογικού προσδιορισμού τού χρόνου, ο οποίος με την ιδιότητα του σχήματος των εννοιών τού νου ενεργεί την υπαγωγή των τελευταίων υπό την πρώτη.¹⁷

Με αυτόν τον τρόπο ο Καντ απάντησε στο ερώτημα περί του πώς είναι δυνατή η υπαγωγή των φαινομένων στις καθαρές έννοιες.

Τώρα όμως ο Καντ θα παρουσιάσει τη δεύτερη λειτουργία τού σχήματος, δηλαδή τον περιορισμό, τον οποίο επιβάλλει το σχήμα στις έννοιες, δηλαδή την υποχρεωτική αναφορά τους μόνο εντός τού πεδίου τής αισθητικότητας.

Ελπίζω ύστερα από όσα καταδείχθηκαν στην παραγωγή των κατηγοριών να μην αμφιβάλλει κανένας ν' αποφανθεί ως προς το ακόλουθο ζήτημα, αν δηλ. η χρήση των καθαρών αυτών εννοιών τού νου είναι απλώς εμπειρική ή επίσης υπερβατολογική, αν δηλ. αυτές, ως όροι δυνατής εμπειρίας, αναφέρονται αποκλειστικά σε α πριόρι σε φαινόμενα ή αν, ως όροι τής δυνατότητας των πραγμάτων εν γένει, μπορούν να επεκτείνονται και σε αντικείμενα αυτά καθ' εαυτά

(χωρίς να υπάγονται στον περιορισμό της αισθητικότητάς μας).¹⁸

Αυτό το ζήτημα έχει ήδη αναλυθεί από τον Καντ σε προγενέστερο σημείο της *Κριτικής του καθαρού λόγου*, δηλαδή, όπως αναφέρει ο Καντ, στην πραγμάτευση της υπερβατολογικής παραγωγής των κατηγοριών,¹⁹ γι' αυτό δεν θα παρουσιασθεί εδώ καμία εκτενής ανάλυση, αλλά μόνο μια απλή αναφορά. Εντελώς ενδεικτικά θα μπορούσε να μνημονευθούν ορισμένα χωρία από την υπερβατολογική παραγωγή των κατηγοριών, εντός των οποίων ο Καντ αναφέρει την εν λόγω θέση.

Έτσι στην πρώτη έκδοση της *Κριτικής του καθαρού λόγου* ο Καντ αναφέρει εντός του δευτέρου τμήματος της υπερβατολογικής παραγωγής των κατηγοριών²⁰ ότι είναι αδύνατο μια έννοια να παράγεται α πριόρι και ταυτόχρονα να αναφέρεται (δηλαδή να εφαρμόζεται) επίσης α πριόρι σε κάποιο αντικείμενο. Αυτό συμβαίνει, διότι σε αυτήν την περίπτωση η έννοια θα ήταν δίχως εποπτειακό περιεχόμενο, δηλαδή θα ήταν κενή, και μια κενή έννοια δεν προσφέρει καμία γνώση. Από τα παραπάνω έπεται ότι οι καθαρές έννοιες έχουν εφαρμογή μόνο εντός τού πεδίου της αισθητικότητας.

Ο εν λόγω ισχυρισμός είναι τόσο θεμελιώδης για την *Κριτική του καθαρού λόγου*, ώστε δεν θα μπορούσε να αλλάξει στη δεύτερη έκδοση. Έτσι π.χ. βλέπουμε να επαναλαμβάνεται²¹ ότι οι έννοιες αναφέρονται σε εποπτείες και ότι αυτές οι έννοιες είναι μόνο νοητικές μορφές, οι οποίες δεν αποτελούν γνώση αντικειμένων. Το συμπέρασμα είναι πάλι το ίδιο, δηλαδή ότι, αν οι έννοιες οφείλουν να παρέχουν γνώση, αυτές θα πρέπει να διαθέτουν εποπτειακό περιεχόμενο, δηλαδή θα πρέπει να περιορίζονται εντός τού πεδίου της αισθητικότητας, και ο Καντ συνοψίζει το συμπέρασμά του λέγοντας:

Γιατί είδαμε ότι έννοιες είναι τελείως αδύνατες ούτε μπορούν να έχουν κάποια σημασία αν είτε σ' αυτές τις ίδιες είτε τουλάχιστον στα στοιχεία που τις συνθέτουν δεν δίδεται αντικείμενο και, συνεπώς δεν μπορούν να αναφέρονται σε

22

πράγματα καθ' εαυτά (χωρίς να λαμβάνεται υπόψιν αν και πώς αυτά μπορεί να μας είναι δεδομένα)

Επιπλέον έχει αναφερθεί ότι

επίσης ότι ο μόνος τρόπος με τον οποίο αντικείμενα μας δίδονται είναι η αλλοίωση της αισθητικότητάς μας` 23

Δηλαδή εδώ ο Καντ επαναλαμβάνει τις θέσεις του ότι η γνώση αναφέρεται μόνο μέσω της εποπτείας σε αντικείμενα και ότι η δεκτικότητα παραστάσεων είναι η αισθητικότητα.²⁴ Συνέπεια τούτων των θέσεων είναι η παραδοχή ότι δεν είναι δυνατό να μας δοθεί εποπτεία παρά μόνο μέσω των αισθήσεων.²⁵ Η δυνατότητα της νοητικής εποπτείας, δηλαδή η δυνατότητα εποπτείας τού νοητού,²⁶ αποκλείεται για τους ανθρώπους, διότι οι άνθρωποι απλά δεν διαθέτουν αυτήν την ικανότητα.²⁷

Μετά από αυτήν την παρατήρηση ο Καντ υπενθυμίζει επίσης ότι οι καθαρές έννοιες του νου περιέχουν επίσης τα υπερβατολογικά σχήματά τους:

τέλος οι καθαρές έννοιες α πριόρι πρέπει, εκτός από τη [B 179] λειτουργία τού νου στην κατηγορία, επιπλέον να περιέχουν α πριόρι μορφικούς όρους της αισθητικότητας [A 140] (ειδικά της εσωτερικής αίσθησης), οι οποίοι περιέχουν το γενικό όρο, υπό τον οποίο αποκλειστικά η κατηγορία μπορεί να εφαρμόζεται σε οποιοδήποτε αντικείμενο. Αυτόν το μορφικό και καθαρό όρο της αισθητικότητας, δια του οποίου κάποια έννοια του νου περιορίζεται στη χρήση της, θα τον ονομάσουμε σχήμα αυτής της έννοιας του νου και τη διαδικασία τού νου με αυτά τα σχήματα σχηματισμό τού καθαρού νου.²⁸

Όλες αυτές οι υπομνήσεις θα καταλήξουν σε ένα συμπέρασμα, δηλαδή στο ότι το υπερβατολογικό σχήμα και ο σχηματισμός των κατηγοριών επιτελούν, πέραν της υπαγωγής, και μια επιπλέον λειτουργία, δηλαδή τον περιορισμό των κατηγοριών στο πεδίο της αισθητικότητάς.

Συνοψίζοντας τις θέσεις τού Καντ σε αυτή την ενότητα θα μπορούσαν να ειπωθούν τα ακόλουθα.

Πρώτον, ο Καντ επιλύει το πρόβλημα της υπαγωγής των φαινομένων στις εμπειρικές έννοιες. Η λύση επιτυγχάνεται διά της εισαγωγής τού υπερβατολογικού σχήματος. Το υπερβατολογικό σχήμα διαθέτει γενικότητα και α πριόρι χαρακτήρα, άρα είναι ομοειδές με τις καθαρές έννοιες, και αποτελεί α πριόρι χρονικό προσδιορισμό, άρα είναι ομοειδές με τα φαινόμενα, τα οποία πάντοτε δίδονται εν χρόνω. Επομένως το υπερβατολογικό σχήμα μεσολαβεί μεταξύ καθαρών εννοιών και φαινομένων, ώστε να καθιστά δυνατή την υπαγωγή των φαινομένων στις καθαρές έννοιες. Εδώ με στόχο τη μεγαλύτερη σαφήνεια θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί μια μεταφορά, δηλαδή να ειπωθεί ότι, αν το πρόβλημα της υπαγωγής έμοιαζε με κτήριο, τα φαινόμενα θα βρίσκονταν στο ισόγειο και οι καθαρές έννοιες στον επάνω όροφο, επομένως η επικοινωνία μεταξύ των δύο επιπέδων θα απαιτούσε έναν τρίτο όρο, δηλαδή μια σκάλα, μεταξύ των επιπέδων. Η σκάλα αυτή, δηλαδή το υπερβατολογικό σχήμα, θα έπρεπε εν μέρει να στηρίζεται στο ισόγειο και εν μέρει στον επάνω όροφο, για να είναι δυνατή η επικοινωνία, δηλαδή το υπερβατολογικό σχήμα θα πρέπει να διαθέτει μια ομοειδία και με τις καθαρές έννοιες και με τα φαινόμενα.

Δεύτερον, πέραν από την επιτέλεση της υπαγωγής, το υπερβατολογικό σχήμα περιορίζει στο πεδίο τής αισθητικότητας τη χρήση των καθαρών εννοιών. Η σημασία αυτού τού περιορισμού δεν είναι ακόμη τόσο προφανής, αλλά θα γίνει στο τμήμα για την υπερβατολογική διαλεκτική.

1.1.2.3 Η τρίτη ενότητα του κεφαλαίου για το σχηματισμό

Όπως προαναφέρθηκε, η τρίτη ενότητα του κεφαλαίου για το σχηματισμό αρχίζει από τη δεύτερη παράγραφο της σ. Α 140/ Β 179 («Το σχήμα είναι πάντα...») και ολοκληρώνεται στο τέλος τής πρώτης παραγράφου τής σ. Α 142/ Β 181 («...ως προς την ενότητα της καταλήψεως.»).

Η τρίτη ενότητα του κεφαλαίου για το σχηματισμό είναι ιδιαίτερα σημαντική, διότι εντός τής ενότητας αυτής ο Καντ παρέχει ορισμένες βασικές διευκρινίσεις σχετικά με τη φύση τού υπερβατολογικού σχήματος. Για να προσδιορίσει με μεγαλύτερη ακρίβεια τα χαρακτηριστικά τού υπερβατολογικού σχήματος, ο Καντ θα το συγκρίνει με τις εικόνες και θα τονίσει τη διαφορά τού σχήματος από αυτές. Στα πλαίσια αυτής της ανάλυσης ο Καντ θα αναφερθεί επίσης στα σχήματα των καθαρών αισθητών εννοιών, δηλαδή των μαθηματικών εννοιών (αριθμητικών και γεωμετρικών), και στα σχήματα των εμπειρικών εννοιών και θα τα συγκρίνει με το υπερβατολογικό σχήμα. Ένα αποτέλεσμα της σύγκρισης θα είναι ότι και στην περίπτωση των αισθητών εννοιών (καθαρών ή εμπειρικών) οι εν λόγω έννοιες βασίζονται επίσης σε σχήματα και δεν βασίζονται σε εικόνες.

Λέει ο Καντ

Το σχήμα είναι πάντα αυτό καθ' αυτό ένα προϊόν τής φαντασίας` αλλά καθώς η σύνθεση της τελευταίας δεν έχει για σκοπό καμιά μεμονωμένη εποπτεία, αλλά μόνο την ενότητα στον καθορισμό τής αισθητικότητας, γι' αυτό πρέπει να διακρίνουμε το σχήμα από την εικόνα.²⁹

Δηλαδή ο Καντ θέλει να πει το εξής. Το σχήμα παράγεται από την καθαρή φαντασία. Η καθαρή φαντασία κατά την υπερβατολογική σύνθεση συνθέτει α πριόρι το πολλαπλό τής εποπτείας,³⁰ για να το συνδέσει με μια έννοια.³¹ Επειδή η καθαρή φαντασία επιτελεί αυτήν τη λειτουργία σύνθεσης, ενοποιεί απλώς τις δεδομένες στην αίσθηση εποπτείες και παράγει το υπερβατολογικό σχήμα, αλλά δεν παράγει κάποια εικόνα. Το γεγονός ότι παράγεται το υπερβατολογικό σχήμα, αλλά δεν παράγεται μια εικόνα, θα γίνει σαφέστερο αμέσως παρακάτω, όπου ο Καντ εξηγεί τί αντιλαμβάνεται ως εικόνες και το αντιδιαστέλλει με το σχήμα.

Για να εξηγήσει τη διαφορά τού σχήματος από την εικόνα, ο Καντ αρχικά θα χρησιμοποιήσει ως παράδειγμα την περίπτωση των καθαρών αισθητών εννοιών, δηλαδή των μαθηματικών

(αριθμητικών και γεωμετρικών) εννοιών. Η πρώτη αναφορά από τον Καντ σχετίζεται με τις αριθμητικές έννοιες, το σχήμα τους και την εικόνα τους. Λέει ο Καντ

Έτσι, όταν θέτω πέντε σημεία το ένα κατόπιν τού άλλου , αυτό είναι μια εικόνα τού αριθμού πέντε. Αντίθετα, όταν βάζω στο νου μου μονάχα ένα αριθμό εν γένει, ο οποίος μπορεί να είναι ο πέντε ή ο εκατό, τότε αυτή η σκέψη είναι μάλλον η παράσταση μιας μεθόδου, για να παραστήσω, σύμφωνα προς κάποια έννοια, ένα πλήθος (λ.χ. χίλια) σε μια εικόνα παρά η εικόνα η ίδια, την οποία δύσκολα θα μπορούσα στην τελευταία περίπτωση να τη διατρέξω στην εποπτεία μου και να την συγκρίνω με την έννοια.³²

Δηλαδή η ειδοποιός διαφορά τού σχήματος ενός αριθμού από την εικόνα τού αριθμού είναι η εξής. Η μεν εικόνα είναι πάντοτε δεδομένη στην εποπτεία, γι' αυτό διαθέτει πάντοτε ορισμένα εντελώς συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Στο παράδειγμα, το οποίο αναφέρει ο Καντ, η εικόνα τού αριθμού πέντε αποτελείται από ένα αυστηρά καθορισμένο σύνολο σημείων. Προεκτείνοντας τη σκέψη τού Καντ θα μπορούσε να αναφερθεί ότι τα εν λόγω σημεία διαθέτουν επίσης συγκεκριμένο χρώμα, συγκεκριμένο μέγεθος και συγκεκριμένη διάταξη στο χώρο.

Όμως το σχήμα δεν είναι μια συγκεκριμένη εικόνα, αλλά μια μέθοδος δημιουργίας εικόνων σύμφωνων με κάποια αριθμητική έννοια. Βελτιώνοντας το παράδειγμα του Καντ θα μπορούσε να ειπωθεί το εξής. Όταν κάποιος σκέπτεται τον αριθμό ένα τρισεκατομμύριο, δεν αναπαριστά στη φαντασία του μιαν εικόνα αποτελούμενη από ένα τρισεκατομμύριο τελείες, αλλά τη μέθοδο δημιουργίας αυτού τού αριθμού. Αυτή η μέθοδος είναι το σχήμα τού συγκεκριμένου αριθμού και, αν κάποιος το επιθυμεί, μπορεί έπειτα να κατασκευάσει μια εμπειρική εικόνα τού αριθμού αυτού, διότι θα ήταν αδύνατο να τον παραστήσει στην καθαρή εποπτεία.

Το συμπέρασμα του Καντ από τα παραπάνω συνοψίζεται ως εξής

Λοιπόν αυτή την παράσταση μιας γενικής διαδικασίας τής φαντασίας, για να παρέχει σε κάθε [B 180] έννοια την εικόνα της, την ονομάζω το σχήμα αυτής τής έννοιας.

Μετά την αναφορά στις αριθμητικές έννοιες ο Καντ θα συνεχίσει την αντιδιαστολή τού σχήματος με την εικόνα αναφερόμενος στις γεωμετρικές έννοιες.

Πραγματικά στις καθαρές κατ' αίσθηση έννοιές μας δεν υπό-κείνται ως βάση εικόνες των αντικειμένων αλλά [A 141] σχήματα.

Η αναφορά στις καθαρές αισθητές έννοιες εν γένει ίσως να φαίνεται εδώ κάπως άστοχη, διότι αμέσως μετά ο Καντ θα αναφερθεί στις γεωμετρικές έννοιες. Όμως μια τέτοια παραδοχή δεν είναι ορθή, διότι ο Καντ εδώ θέλει απλώς να τονίσει ότι οι καθαρές αισθητές έννοιες δεν παράγονται μέσω αφαίρεσης από τις εικόνες, αλλά αντιθέτως οι εικόνες των καθαρών αισθητών εννοιών παράγονται από τα αντίστοιχα σχήματα, γι' αυτό τα σχήματα είναι το μέσο τής αισθητοποίησης, δηλαδή της εποπτειακής απεικόνισης, των εν λόγω εννοιών. Γι' αυτόν το λόγο, δηλαδή εξαιτίας της αισθητοποίησής τους από τα οικεία σχήματά τους, οι καθαρές αισθητές έννοιες αποκτούν αναφορά και περιεχόμενο. Αυτό το γεγονός δικαιολογείται ως εξής

Δεν υπάρχει καμιά εικόνα τριγώνου που να αντιστοιχεί ποτέ εντελώς στην έννοια του τριγώνου. Γιατί αυτή δεν θα μπορούσε ποτέ να φτάσει τη γενικότητα της έννοιας, η οποία συντελεί ώστε αυτή να ισχύει για όλα, τα ορθογώνια ή τα σκαληνά κλπ., αλλά θα ήταν πάντα περιορισμένη σ' ένα μονάχα μέρος τής σφαίρας αυτής. Το σχήμα τού τριγώνου δεν μπορεί να υπάρχει ποτέ αλλού πουθενά παρά μόνο στη σκέψη και σημαίνει ένα κανόνα σύνθεσης τής φαντασίας, αναφορικά ως προς καθαρές μορφές εν χώρω.³³

Όπως προαναφέρθηκε, η εικόνα πάντοτε διαθέτει εντελώς συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Εν προκειμένω η εικόνα ενός τριγώνου μπορεί να αναπαραστήσει ένα και μοναδικό τρίγωνο, το οποίο θα έχει αυστηρά καθορισμένες ιδιότητες. Δηλαδή, αν επεκτείνουμε το παράδειγμα του Καντ, το εικονιζόμενο τρίγωνο δεν θα είναι μόνο με συγκεκριμένες γωνίες ή πλευρές, αλλά επιπλέον θα

διαθέτει μια συγκεκριμένη θέση μέσα στο χώρο, θα διαθέτει επίσης χρώμα και η εικόνα του κατ' ανάγκη θα περιλαμβάνει επίσης ένα φόντο συγκεκριμένου χρώματος

Όμως καμία από αυτές τις ιδιότητες δεν επαρκεί, για να εξαντλήσει τη γενικότητα της έννοιας του τριγώνου, διότι η γενικότητα αποτελεί γενικότητα στο βαθμό κατά τον οποίο δεν περιορίζεται από καμία συγκεκριμένη, δηλαδή ειδική, ιδιότητα.

Το συμπέρασμα από το προηγούμενο παράδειγμα για το τρίγωνο είναι ότι και το σχήμα μιας γεωμετρικής έννοιας δεν εξαρτάται από τις εικόνες, διότι το σχήμα των γεωμετρικών εννοιών είναι καθαρό, δηλαδή δεν δημιουργείται διά της επαγωγής από τις επιμέρους εμπειρικές εικόνες τριγώνων. Αντιθέτως οι επιμέρους εμπειρικές εικόνες τριγώνων δημιουργούνται από αυτό, διότι αυτό αποτελεί τον *a priori* κανόνα παραγωγής τους.

Αφού ο Καντ έδειξε ότι το σχήμα των καθαρών αισθητών εννοιών δεν εξαρτάται από τις εικόνες, θα δείξει ότι το ίδιο ισχύει και για τις εμπειρικές έννοιες.

Πολύ λιγότερο φτάνει ένα αντικείμενο της εμπειρίας ή μια εικόνα του ίδιου την εμπειρική έννοια, αλλά αυτό αναφέρεται κάθε φορά άμεσα στο σχήμα της φαντασίας σαν ένας κανόνας καθορισμού της εποπτείας μας σύμφωνα προς κάποια γενική έννοια.³⁴

Δηλαδή για τις εμπειρικές έννοιες ισχύει ακόμη περισσότερο αυτό, το οποίο ισχύει για τις καθαρές αισθητές. Εδώ ο Καντ θέλει να επισημάνει ότι η εικόνα ενός εμπειρικού αντικειμένου δεν εξαντλεί την πιθανή ποικιλία των αντικειμένων, τα οποία θα μπορούσαν να περιλαμβάνονται στην εμπειρική έννοια. Αυτό το αδύνατο της εξάντλησης ισχύει στην περίπτωση των εμπειρικών εννοιών περισσότερο από όσο θα ίσχυε για τις καθαρές αισθητές έννοιες, διότι οι εμπειρικές έννοιες δεν ορίζονται *a priori* και με αυστηρό τρόπο, όπως ορίζονται οι καθαρές αισθητές έννοιες, αλλά επαγωγικά και μέσω αφαιρέσεων. Γι' αυτόν το λόγο η εικόνα ενός εμπειρικού αντικειμένου έρχεται αντιμέτωπη με πολύ μεγαλύτερη ποικιλία δυνατών αντικειμένων, τα οποία υπάγονται στην εμπειρική έννοια, απ' ότι η εικόνα μιας καθαρής αισθητής έννοιας.

Με αυτόν τον τρόπο μια συγκεκριμένη εικόνα ενός εμπειρικού αντικειμένου δεν προσεγγίζει την εμπειρική έννοια, διότι

Η έννοια του σκύλου σημαίνει έναν κανόνα, σύμφωνα προς τον οποίο η φαντασία μου μπορεί να σκιαγραφεί γενικά τη μορφή ενός τετράποδου ζώου, χωρίς να περιορίζεται σε κάποια ιδιαίτερη μορφή, που μου προσφέρει η εμπειρία, ή και σε κάποια δυνατή εικόνα που μπορώ να παραστήσω συγκεκριμένα.³⁵

Και ο Καντ συνεχίζει

Αυτός ο σχηματισμός τού νου μας, εν σχέσει προς τα φαινόμενα και την ψιλή μορφή τους, είναι μια τέχνη κρυμμένη στα βάθη της ανθρώπινης ψυχής, της οποίας τα αληθινά **[B 181]** τέχνασματά της θα είναι δύσκολο να τα μαντέψουμε ποτέ από τη φύση, και να την αποκαλύψουμε μπροστά στα μάτια μας.

Με την παραπάνω δήλωση ο Καντ εννοεί ότι δεν διαθέτει καμία εξήγηση για τη «διαδικασία τού νου με τα σχήματα», δηλαδή για το σχηματισμό, και προσθέτει, μετά τις παραδοχές ότι η φαντασία αποτελεί μια τυφλή δύναμη³⁶ και ότι η κριτική δύναμη είναι χάρισμα,³⁷ ένα ακόμη σκοτεινό σημείο στην *Κριτική τού καθαρού λόγου*.

Στη συνέχεια του κειμένου ο Καντ απλώς συνοψίζει τα συμπεράσματα των αναλύσεών του σε αυτήν την ενότητα και προσθέτει δύο ενδιαφέροντα σημεία.

Το μόνο που μπορούμε να πούμε είναι τούτο: η *εικόνα* είναι ένα προϊόν της εμπειρικής δύναμης της παραγωγικής φαντασίας, το *σχήμα* αισθητών εννοιών (όπως **[A 142]** τα σχήματα στο χώρο) το προϊόν και κατά κάποιο τρόπο ένα μονόγραμμα της καθαρής φαντασίας *a priori*, μέσω τού οποίου και σύμφωνα προς το οποίο γίνονται πρώτα πρώτα δυνατές οι εικόνες, οι οποίες όμως πρέπει να συνδέονται με την έννοια πάντα μόνο μέσω του σχήματος, το οποίο αυτές υποδηλώνουν και προς το οποίο δεν συμπίπτουν καθ' εαυτές και πλήρως.

Εδώ υπάρχουν τα εξής δύο ενδιαφέροντα σημεία.

Το πρώτο είναι ότι η εικόνα, επειδή είναι αποτέλεσμα της εμπειρικής φαντασίας, δεν υπόκειται σε καμία α priori αναγκαιότητα, επομένως ως εικόνες λογίζονται και τα επινοήματα της εμπειρικής φαντασίας.

Το δεύτερο σημείο είναι ότι ο Καντ περιγράφει το σχήμα των αισθητών εννοιών ως κάποιου είδους μονόγραμμα. Όπως έχει επισημανθεί,³⁸ ο όρος «μονόγραμμα» σήμαινε κατά την εποχή του Καντ το σχεδιάγραμμα, δηλαδή μια πρόχειρη σκιαγράφηση, ένα περίγραμμα. Η επισημάνση αυτή έχει ως συνέπεια ότι το σχήμα των αισθητών εννοιών μοιάζει με κάτι, το οποίο μεν διαθέτει εικονιστικό περιεχόμενο, αλλά το εν λόγω εικονιστικό περιεχόμενο δεν περιλαμβάνει σαφείς λεπτομέρειες.³⁹

Κατόπιν αυτής της παρατήρησης ο Καντ επανέρχεται στο υπερβατολογικό σχήμα.

Αντίθετα, το σχήμα μιας καθαρής έννοιας του νου είναι κάτι το οποίο δεν μπορεί να υπαχθεί σε μια εικόνα, αλλά είναι μόνο η καθαρή σύνθεση, σύμφωνα προς ένα κανόνα της ενότητας κατά έννοιες εν γένει, τον οποίο εκφράζει η κατηγορία, και είναι ένα υπερβατολογικό προϊόν της φαντασίας, το οποίο αφορά τον καθορισμό της εσωτερικής αίσθησης εν γένει, σύμφωνα προς τους όρους της μορφής της (του χρόνου) αναφορικά προς όλες τις παραστάσεις, εφόσον αυτές θα έπρεπε να συναρτώνται α priori σε μια έννοια σύμφωνα προς την ενότητα της κατάληψης.⁴⁰

Εδώ ο Καντ δηλώνει ότι το υπερβατολογικό σχήμα, σε αντίθεση με τα σχήματα των αισθητών εννοιών, δεν εξαρτάται από καμία εικόνα. Στο χωρίο αυτό ο Καντ θα πρέπει με τον όρο «εικόνα» να εννοεί το προαναφερθέν ασαφές σκιαγράφημα, το οποίο είναι το σχήμα των αισθητών εννοιών.

Η ανεξαρτησία του υπερβατολογικού σχήματος οφείλεται στο ότι το υπερβατολογικό σχήμα αποτελεί

- α) μια α priori σύνθεση σύμφωνα με την καθαρή έννοια, άρα ως καθαρή σύνθεση και λόγω της σχέσης του με την καθαρή έννοια δεν μπορεί να διαθέτει έστω και ασαφές εικονιστικό περιεχόμενο
- β) υπερβατολογικό χρονικό προσδιορισμό της εσωτερικής αίσθησης, δηλαδή προϋπόθεση των φαινομένων, άρα δεν μπορεί να εξαρτάται από κάποιας μορφής εικονιστικό περιεχόμενο.

Συνοψίζοντας αυτήν την ενότητα θα μπορούσαν να παρατηρηθούν τα ακόλουθα. Το υπερβατολογικό σχήμα δεν ταυτίζεται με την εικόνα. Το ίδιο ισχύει και για τα σχήματα των αισθητών εννοιών, καθαρών και μη. Όμως τα σχήματα των αισθητών εννοιών μοιάζουν με ένα ασαφές σκιαγράφημα, αλλά αυτή η ομοιότητα δεν απαντάται στην περίπτωση του υπερβατολογικού σχήματος.

1.1.2.4 Η τέταρτη ενότητα του κεφαλαίου για το σχηματισμό

Στην τέταρτη ενότητα του κεφαλαίου για το σχηματισμό ο Καντ συνοπτικά παρουσιάζει επιμέρους σχήματα των κατηγοριών, Στο συμπέρασμα αυτής της ενότητας καθίσταται πιο συγκεκριμένη η θέση του Καντ ότι τα σχήματα αποτελούν υπερβατολογικούς προσδιορισμούς του χρόνου.

Τώρα αντί να χρονοτριβούμε σε μια στεγνή και ανιαρή ανατομία εκείνου, το οποίο απαιτείται για τα υπερβατολογικά σχήματα των καθαρών εννοιών του νου, θα προτιμήσουμε να τα εκθέσουμε σύμφωνα προς την τάξη των κατηγοριών και σε σύνδεση προς αυτές.⁴¹

Όπως είναι προφανές, η ενότητα αυτή ξεκινά με μια μάλλον αινιγματική δήλωση, διότι δεν είναι σαφές ποιο είδος ανάλυσης είναι αυτό, το οποίο απορρίπτει ο Καντ.

Η παρουσίαση των υπερβατολογικών σχημάτων θα γίνει σύμφωνα με τον πίνακα των κατηγοριών.⁴²

[B 182] Η καθαρή εικόνα όλων των μεγεθών (quantorum) μπροστά στην εξωτερική αίσθηση είναι ο χώρος` αλλά όλων των αντικειμένων των αισθήσεων είναι ο χρόνος. Αλλά το καθαρό σχήμα της ποσότητας (quantitatis) ως έννοιας του νου είναι ο αριθμός, ο οποίος είναι μια παράσταση, η οποία συμπεριλαμβάνει τη διαδοχική πρόσθεση της μονάδας στη μονάδα ομοειδών. Άρα ο αριθμός δεν είναι τίποτα άλλο, παρά η ενότητα [A 143] της σύνθεσης του

πολλαπλού μιας ομοειδούς εποπτείας εν γένει, διά μέσω του οποίου παράγω το χρόνο τον ίδιο στην πρόσληψη της εποπτείας.

Όπως έχει σημειωθεί προηγουμένως,⁴³ ο χώρος είναι η α πριόρι μορφή των αντικειμένων στην εξωτερική αίσθηση, ενώ ο χρόνος είναι αντιθέτως η α πριόρι μορφή των αντικειμένων στην εσωτερική αίσθηση.⁴⁴ Εδώ τα αντικείμενα εννοούνται ως μεγέθη.

Ωστόσο, όταν δεν γίνεται αναφορά στις α πριόρι μορφές τής εποπτείας των μεγεθών, αλλά στην καθαρή έννοια της ποσότητας, τότε το σχήμα αυτής τής έννοιας είναι ο αριθμός. Εδώ ο Καντ, όταν αναφέρεται στην καθαρή έννοια της ποσότητας, εννοεί συνολικά ό,τι περιλαμβάνεται στον πρώτο τίτλο⁴⁵ του πίνακα των κατηγοριών. Υπό τον εν λόγω πρώτο τίτλο περιλαμβάνονται οι κατηγορίες της ενότητας, της πολλότητας και της ολότητας.⁴⁶ Ως σχήμα ο αριθμός επιτελεί τη διαδοχική συμπερίληψη επιμέρους μονάδων. Επομένως οι λειτουργίες τού αριθμού ως σχήματος της καθαρής έννοιας της ποσότητας είναι δύο. Η πρώτη είναι η ενοποίηση των επιμέρους μονάδων, οι οποίες παρέχονται στην εποπτεία. Η δεύτερη είναι η αισθητοποίηση του χρόνου. Δηλαδή ο χρόνος γίνεται αντιληπτός μέσω της διαδοχής των μονάδων στην πρόσθεσή τους.

Στη συνέχεια ο Καντ μεταβαίνει στον τίτλο των κατηγοριών τού ποιού, όπου θα εξετάσει τις καθαρές έννοιες της πραγματικότητας και της άρνησης.

Πραγματικότητα είναι, στην καθαρή έννοια του νου, αυτό, το οποίο ανταποκρίνεται σ' ένα αίσθημα γενικά ἄρα εκείνο, του οποίου η έννοια αυτή καθ' εαυτή δηλώνει μια ύπαρξη (εν χρόνω) ἄρνηση αυτό, του οποίου η έννοια παριστάνει κάτι ανύπαρκτο (εν χρόνω).⁴⁷

Δηλαδή η πραγματικότητα, ως καθαρή έννοια ανταποκρινόμενη γενικά σε ένα αίσθημα, δεν αφορά μόνο την κατηγορία τής ύπαρξης, αλλά κάτι ευρύτερο. Η κατηγορία τής ύπαρξης ανήκει στον τίτλο του τρόπου και το σχήμα της θα αναφερθεί παρακάτω. Η υπό εξέταση κατηγορία τής πραγματικότητας αφορά, όπως προαναφέρθηκε, ένα αίσθημα γενικά, δηλαδή ένα αίσθημα, το οποίο δεν είναι απαραίτητο να προέρχεται από την αντίληψη, αλλά θα μπορούσε να προέρχεται και π.χ. από τη μνήμη. Επομένως η έννοια της πραγματικότητας δηλώνει μια ύπαρξη στο χρόνο εν γένει. Η έννοια της άρνησης δηλώνει το αντίθετο.

Άρα η αντίθεση των δύο δημιουργείται από τη διαφορά τού ίδιου χρόνου, είτε ως πεπληρωμένου είτε ως κενού χρόνου ἔπειδή ο χρόνος είναι η μορφή τής εποπτείας, συνεπώς των αντικειμένων ως φαινομένων, γι' αυτό εκείνο, το οποίο σε αυτά αντιστοιχεί στο αίσθημα, είναι η υπερβατολογική ύλη όλων των αντικειμένων ως πραγμάτων καθ' εαυτά (η πραγματότητα, η πραγματικότητα).⁴⁸

Η αντίθεση μεταξύ πραγματικότητας και άρνησης έγκειται στο αν ο χρόνος, ως μορφή τής εποπτείας, πληρούται ή δεν πληρούται από εποπτειακό περιεχόμενο. Ο βαθμός πλήρωσης από εποπτειακό περιεχόμενο συνεπάγεται τα ακόλουθα.

Τώρα, κάθε αίσθημα έχει ένα βαθμό ή ένα μέγεθος, διά του οποίου μπορεί λίγο ή πολύ να πληροί τον ίδιο χρόνο, δηλ. την εσωτερική αίσθηση αναφορικά προς την ίδια παράσταση ενός αντικειμένου, μέχρις ότου αυτό σταματήσει στο μηδέν (= 0 = άρνηση). Γι' αυτόν το λόγο υπάρχει μια σχέση και συνάφεια, ή μάλλον **[B 183]** μια μετάβαση από την πραγματικότητα στην άρνηση, η οποία κάνει κάθε πραγματικότητα παραστατή ως ποσό, και το σχήμα μιας πραγματικότητας ως ποσότητας από κάτι, εφόσον αυτό πληροί το χρόνο, είναι ακριβώς αυτή η συνεχής και ομοιόμορφη παραγωγή τής πραγματικότητας μέσα στο χρόνο, όταν κάποιος κατέρχεται από το αίσθημα, το οποίο έχει κάποιο βαθμό, μέσα στο χρόνο ως το σημείο όπου εξαφανίζεται το ίδιο, ή ανέρχεται από την άρνηση ως το ίδιο το μέγεθος.

Δηλαδή το σχήμα στην περίπτωση αυτών των κατηγοριών τού ποιού, ήτοι της πραγματικότητας και της άρνησης, είναι η αυξομείωση του αισθήματος ως ποσού, το οποίο πληροί το χρόνο.

Έπεται η ανάλυση των σχημάτων τού τρίτου τίτλου τού πίνακα των κατηγοριών, δηλαδή των κατηγοριών της αναφοράς.

[A 144] Το σχήμα τής ουσίας είναι η μονιμότητα του πραγματικού μέσα στο χρόνο, δηλ. η παράσταση του ίδιου, ως ενός υποστρώματος του εμπειρικού προσδιορισμού τού χρόνου εν γένει, το οποίο συνεπώς παραμένει, ενώ όλα τα άλλα αλλάζουν.

Δηλαδή το σχήμα τής ουσίας δίδει ένα σταθερό υπόβαθρο σε μια διαδικασία μεταβολής.

(Ο χρόνος δεν παρέρχεται, αλλά παρέρχεται μέσα του η ύπαρξη του μεταβλητού. Άρα στο χρόνο, ο οποίος ο ίδιος είναι αμετάβλητος και μόνιμος, αντιστοιχεί στο φαινόμενο το αμετάβλητο στην ύπαρξη, δηλ. η ουσία και μόνο σε σχέση με αυτήν είναι δυνατό να προσδιορίζεται η ακολουθία και το ταυτόχρονο των φαινομένων κατά τον χρόνο).⁴⁹

Ο ίδιος ο χρόνος είναι μια α-πριόρι εποπτεία, δηλαδή αποτελεί προϋπόθεση για να γίνουν αντιληπτά τα αντικείμενα και οι μεταβολές τους, γι' αυτό και ο ίδιος δεν παρέρχεται. Άρα το αντίστοιχο του χρόνου στα φαινόμενα είναι η ουσία ως σταθερό υπόβαθρο σε μια διαδικασία μεταβολής.

Το σχήμα τής αιτίας και της αιτιότητας ενός πράγματος εν γένει είναι το πραγματικό, το οποίο, αν αυτό τεθεί κατά βούληση, έπεται πάντα κάποιο άλλο. Άρα αυτό συνίσταται στη διαδοχή τού πολλαπλού, εφόσον αυτή υπακούει σ' έναν κανόνα.⁵⁰

Δηλαδή το σχήμα τής αιτιότητας είναι η αναγκαία διαδοχή των παραστάσεων.

Το σχήμα τής κοινωνίας (αλληλεπίδρασης) ή της αμοιβαίας αιτιότητας των ουσιών αναφορικά με τα συμβεβηκότα τους είναι το ταυτόχρονο των προσδιορισμών [B 184] τής μιας με αυτούς τής άλλης σύμφωνα προς ένα γενικό κανόνα.

Δηλαδή το σχήμα τής κοινωνίας είναι η αλληλεπίδραση μεταξύ των ιδιοτήτων κάποιων αντικειμένων, θεωρούμενων ως ουσιών.

Στη συνέχεια ο Καντ μεταβαίνει στον τέταρτο και τελευταίο τίτλο του πίνακα των κατηγοριών, δηλαδή σε αυτές τού τρόπου. Η ανάλυση αποκτά σταδιακά τη μορφή μιας εντελώς επιγραμματικής αναφοράς.

Το σχήμα τής δυνατότητας είναι η συμφωνία τής σύνθεσης διάφορων παραστάσεων με τους όρους τού χρόνου εν γένει (αφού λ.χ. τα ενάντια μέσα σε ένα πράγμα δεν μπορεί να υπάρχουν ταυτόχρονα, αλλά διαδοχικά), άρα είναι ο προσδιορισμός τής παράστασης ενός πράγματος αναφορικά προς κάποιο χρόνο.⁵¹

Δηλαδή το σχήμα τής δυνατότητας προσδιορίζει ποιές παραστάσεις είναι δυνατό να συνυπάρχουν χρονικά.

[A 145] Το σχήμα τής ενεργού πραγματικότητας είναι η ύπαρξη μέσα σ' ένα καθορισμένο χρόνο.

Η ενεργός πραγματικότητα είναι το είδος της πραγματικότητας, το οποίο αντιστοιχεί στα αντικείμενα της αντίληψης, γι' αυτό το σχήμα της συγκεκριμένης έννοιας είναι η ύπαρξη εντός ενός συγκεκριμένου χρόνου. Αντιθέτως το σχήμα της εν γένει πραγματικότητας, το οποίο αναλύθηκε προηγουμένως, είναι γενικά ο βαθμός πλήρωσης ενός αισθήματος.

Το σχήμα τής αναγκαιότητας είναι η ύπαρξη ενός αντικειμένου εν παντί χρόνω.⁵²

Αυτό είναι μάλλον αυτονόητο, διότι αναγκαίο είναι οτιδήποτε, το οποίο δεν θα μπορούσε ποτέ να συμβαίνει διαφορετικά.

Μετά από την αναφορά στο σχήμα τής αναγκαιότητας ακολουθεί το συμπέρασμα της ενότητας αυτής.

Από όλα αυτά λοιπόν βλέπει κανείς τί περιέχει το σχήμα καθεμιάς κατηγορίας και τί το κάνει παραστατό: λ.χ. το σχήμα τού μεγέθους την παραγωγή (σύνθεση) τού ίδιου τού χρόνου στη διαδοχική πρόσληψη ενός αντικειμένου, το σχήμα τής ποιότητας τη σύνθεση του αισθήματος (αντίληψης) με την παράσταση τού χρόνου, ή την πλήρωση του χρόνου, το σχήμα τής αναφοράς τη σχέση των αντιλήψεων μεταξύ τους εν παντί χρόνω (δηλ. σύμφωνα προς ένα κανόνα προσδιορισμού τού χρόνου), τέλος το σχήμα τής τροπικότητας και των κατηγοριών της τον ίδιο το χρόνο, ως όρο συσχετικό προς τον καθορισμό ενός αντικειμένου, αν και πώς αυτό ανήκει στο χρόνο.⁵³

Εδώ ο Καντ συνοψίζει τις μέχρι τώρα αναλύσεις του και έπειτα παρουσιάζει το τελικό συμπέρασμά του για αυτήν την ενότητα.

Άρα τα σχήματα δεν είναι τίποτε άλλο παρά α πριόρι προσδιορισμοί τού χρόνου σύμφωνα προς κανόνες, και αυτοί σύμφωνα προς την τάξη των κατηγοριών, αναφέρονται στη χρονική σειρά, στο χρονικό περιεχόμενο, στη χρονική τάξη [B 185] και τέλος στην ολότητα του χρόνου αναφορικά προς όλα τα δυνατά αντικείμενα.

Δηλαδή συμβαίνει το εξής. Στον τίτλο των κατηγοριών τού ποσού αντιστοιχεί ο αριθμός ως α πριόρι χρονικός προσδιορισμός. Εφόσον ο αριθμός ως σχήμα δηλώνει τη διαδοχή στην πρόσθεση μονάδων και παράγει έτσι το χρόνο, έπεται ότι ο αριθμός ως σχήμα αναφέρεται στη χρονική σειρά. Στον τίτλο των κατηγοριών τού ποιού αντιστοιχεί ως σχήμα η πλήρωση του χρόνου, άρα το εν λόγω σχήμα αναφέρεται στο χρονικό περιεχόμενο. Στον τίτλο των κατηγοριών τής αναφοράς αντιστοιχεί ως σχήμα η σχέση μεταξύ αντιλήψεων εντός τού χρόνου, άρα το σχήμα τής αναφοράς αναφέρεται στη χρονική τάξη μεταξύ των αντιλήψεων. Εν τέλει στον τίτλο των κατηγοριών τού τρόπου αντιστοιχεί το σχήμα, το οποίο δηλώνει πώς ένα αντικείμενο περιέχεται στο χρόνο. Άρα το εν λόγω σχήμα αναφέρεται στην ολότητα του χρόνου.

1.1.2.5 Η πέμπτη ενότητα του κεφαλαίου για το σχηματισμό

Στην πέμπτη ενότητα του κεφαλαίου για το σχηματισμό ο Καντ προβαίνει σε μια σύνοψη των συμπερασμάτων του για το υπερβατολογικό σχήμα.

Στην προηγούμενη ενότητα ο Καντ παρουσίασε ειδικότερα τα σχήματα των κατηγοριών και ανέφερε ότι αυτά αποτελούν α πριόρι χρονικούς προσδιορισμούς των κατηγοριών. Το κεφάλαιο για το σχηματισμό συνεχίζεται ως εξής

Από αυτού καταφαίνεται ότι ο σχηματισμός τού νου μέσω τής υπερβατολογικής σύνθεσης της φαντασίας δεν καταλήγει σε τίποτε άλλο παρά στην ενότητα του κάθε πολλαπλού τής εποπτείας στην εσωτερική αίσθηση, και έτσι έμμεσα στην ενότητα της κατάληψης, ως λειτουργίας, η οποία αντιστοιχεί στην εσωτερική αίσθηση (στη δεκτικότητα).⁵⁴

Δηλαδή εδώ ο Καντ προβαίνει σε δύο παρατηρήσεις.

Η πρώτη παρατήρηση αφορά την άμεση λειτουργία τού σχηματισμού. Δηλαδή ο Καντ λέει ότι ο σχηματισμός ενοποιεί το πολλαπλό τής εποπτείας. Ο ενοποιητικός ρόλος τής υπερβατολογικής σύνθεσης της φαντασίας έχει καταδειχθεί αρκετά νωρίτερα,⁵⁵ αλλά εδώ προστίθεται κάτι καινούργιο, δηλαδή η διευκρίνιση ότι η υπερβατολογική σύνθεση της φαντασίας επιτελείται ως σχηματισμός των κατηγοριών.

Η δεύτερη παρατήρηση είναι ότι ο σχηματισμός καταλήγει έμμεσα στο να ενοποιείται η κατάληψη. Η εν λόγω ενοποίηση προκύπτει, διότι απλά η ενότητα του πολλαπλού στην εποπτεία προϋποτίθεται για την υπερβατολογική ενότητα στην κατάληψη,

Τώρα έπεται το συμπέρασμα από τις παραπάνω παρατηρήσεις.

Άρα τα σχήματα των καθαρών [A 146] εννοιών τού νου είναι οι αληθινοί και μοναδικοί όροι, για να προσδίδεται σ' αυτές αναφορά στα αντικείμενα, και συνεπώς σ η μ α σ ί α . Και εκ τούτου οι κατηγορίες δεν υπάρχουν για τίποτε άλλο, παρά για μια δυνατή εμπειρική χρήση, αφού αυτές χρησιμεύουν μόνο προς τούτο, για να υποτάσσουν φαινόμενα μέσω

λόγων σε μια α-πριόρι ενότητα (ένεκα της αναγκαίας ενοποίησης όλης τής συνείδησης σε μια πρωταρχική κατάληψη) διά γενικών κανόνων τής σύνθεσης, και για να τακτοποιούν προσηκόντως αυτά [τα φαινόμενα] σε μια γενική σύνδεση εντός μιας εμπειρίας.

Εδώ επαναλαμβάνεται η θέση ότι η μόνη δυνατή χρήση των κατηγοριών είναι η χρήση τους ως κανόνων για την ενοποίηση των εποπτειών. Αυτή η χρήση είναι δυνατή λόγω των σχημάτων, τα οποία προσδίδουν στις καθαρές έννοιες αναφορά στα αντικείμενα.

Αλλά όλες οι γνώσεις μας βρίσκονται στην ολότητα κάθε δυνατής εμπειρίας και στη γενική αναφορά σ' αυτή συνίσταται η υπερβατολογική αλήθεια, η οποία προηγείται από κάθε εμπειρική και καθιστά αυτή δυνατή.⁵⁶

Δηλαδή οι γνώσεις μας είναι μεν εμπειρικές, αλλά δεν πηγάζουν εξ ολοκλήρου από την εμπειρία. Αυτό αποτελεί μια βασική θέση τού Καντ.⁵⁷ Αυτό που καθιστά δυνατή την εμπειρική γνώση είναι οι υπερβατολογικές προϋποθέσεις της.

Και όμως είναι επίσης προφανές: ότι τα σχήματα της αισθητικότητας, μολονότι αυτά πρώτα πρώτα πραγματοποιούν [B 186] τις κατηγορίες, ωστόσο τα ίδια επίσης τις περιορίζουν, δηλ. τις υποβάλλουν στους όρους, οι οποίοι βρίσκονται έξω από το νου (δηλ. στην αισθητικότητα). Γι' αυτό το σχήμα είναι κυρίως μόνο το φαινόμενο, ή η κατ' αίσθηση έννοια ενός αντικειμένου σε συμφωνία με την κατηγορία (*numerus est quantitas phaenomenon, sensatio realitas phaenomenon, constans et perdurable rerum substantia phaenomenon, aeternitas, necessitas phaenomena* κλπ.).

Δηλαδή, όπως έχει προαναφερθεί,⁵⁸ οι δύο βασικές λειτουργίες των σχημάτων είναι να καθιστούν δυνατή την εφαρμογή των κατηγοριών και να τις περιορίζουν στο πεδίο τής αισθητικότητας.

Από αυτήν την παραδοχή έπεται ότι, επειδή τα σχήματα περιορίζουν τις καθαρές έννοιες στο πεδίο τής αισθητικότητας και καθιστούν δυνατή την εμπειρία αντικειμένων, οι καθαρές έννοιες δεν παριστούν με τα σχήματά τους τα πράγματα καθεαυτά, δηλαδή τα πράγματα όπως αυτά είναι, αλλά μόνο τον τρόπο με τον οποίο τα πράγματα παρουσιάζονται στην αισθητικότητα.

Τώρα αν αγνοήσουμε έναν περιοριστικό όρο: έτσι, όπως [A 147] φαίνεται, διευρύνουμε την έννοια που είχε υποστεί προηγούμενα περιορισμό· έτσι θα έπρεπε οι κατηγορίες να ισχύουν στην καθαρή τους σημασία, χωρίς όλους τους όρους τής αισθητικότητας, για πράγματα εν γένει, όπως αυτά είναι, αντί μόνο να τα παριστάνουν με τα σχήματά τους, όπως αυτά φαίνονται, συνεπώς να έχουν μια ανεξάρτητη από όλα τα σχήματα και πολύ πιο εκτεταμένη σημασία.

Το ερώτημα εδώ είναι τί θα συνέβαινε, αν η έννοια εχρησιμοποιείτο χωρίς το σχήμα της και πιο συγκεκριμένα αν με αυτόν τον τρόπο αποκτούσαμε περαιτέρω γνώση.

Πραγματικά οι καθαρές έννοιες του νου διατηρούν βέβαια, επίσης μετά τον αποκλεισμό όλων των κατ' αίσθηση όρων μια σημασία, αλλά μόνο λογική σημασία της ψιλής ενότητας των παραστάσεων, στις οποίες όμως δεν δίδεται κανένα αντικείμενο, συνεπώς και καμιά σημασία, η οποία θα μπορούσε να προσφέρει μια έννοια αντικειμένου.⁵⁹

Δηλαδή η απάντηση στο προαναφερθέν ερώτημα είναι ότι δίχως το σχήμα της μια έννοια είναι κενή, ήτοι δεν πληρούται από κάποια εποπτεία, και η μόνη εναπομείνασα σημασία αυτής τής έννοιας είναι εκείνη του κανόνα ενοποίησης εποπτειών, άρα η έννοια αυτή δεν μας προσφέρει μια διεύρυνση των γνώσεών μας.

Έτσι π.χ. ουσία, αν παραλείψει κανένας τον κατ' αίσθηση προσδιορισμό τής μονιμότητας, δεν θα εσήμαινε τίποτε περισσότερο από ένα κάτι, το οποίο μπορεί να νοείται ως υποκείμενο (χωρίς να είναι κατηγορούμενο σε κάτι άλλο). Αλλά αυτή η παράσταση δεν μου χρησιμεύει τώρα σε τίποτε, αφού δεν μου υποδηλώνει [B 187] ποιούς προσδιορισμούς έχει το πράγμα, που θα πρέπει να φέρει τον τίτλο ενός τέτοιου υποκειμένου.

Με αυτό το παράδειγμα ο Καντ εξειδικεύει την αμέσως προηγούμενη θέση του. Έτσι, αν από την κατηγορία της ουσίας αφαιρεθεί το σχήμα της, δηλαδή η μονιμότητα, το μόνο που απομένει είναι η

-σύμφωνα με τη λογική- έννοια του υποκειμένου εντός μιας κρίσης, δίχως να διευκρινίζεται τί θα μπορούσε να είναι αυτό το υποκείμενο. Το συμπέρασμα από τα προηγούμενα είναι το ακόλουθο.

Άρα οι κατηγορίες, χωρίς σχήματα, είναι μονάχα λειτουργίες τού νου αναφερόμενες σε έννοιες, αλλά δεν παριστούν κανένα αντικείμενο. Αυτή τη σημασία τους την αποκτούν από την αισθητικότητα, η οποία προσδίδει πραγματικότητα στο νου, αφού ταυτόχρονα τον περιορίζει.⁶⁰

Δηλαδή οι κατηγορίες δίχως «σύνδεση» με την αισθητικότητα είναι κενές⁶¹ και η πλήρωσή τους με εποπτειακό περιεχόμενο τελείται μόνο μέσω των σχημάτων τους.

1.2 Υπαγωγή και υπερβατολογικό σχήμα

Μετά την προηγηθείσα παρουσίαση του βασικού ερωτήματος του κεφαλαίου περί σχηματισμού δεν είναι απολύτως σαφής ο τρόπος με τον οποίο ο Καντ αντιλαμβάνεται την υπαγωγή. Για να απαντηθεί αυτό το ερώτημα, έχουν διατυπωθεί διάφορες θέσεις.

1.Μια πρώτη προσέγγιση θα ήταν ως ακολούθως: θα μπορούσε να ειπωθεί ότι ο Καντ αντιλαμβάνεται την υπαγωγή κατ' αναλογία με τη μορφή τού (κατηγορικού) συλλογισμού. Ένα παράδειγμα υπαγωγής στην περίπτωση του (κατηγορικού) συλλογισμού, το οποίο προέρχεται από την *Κριτική τού καθαρού λόγου* (A 330/ B 386- A 331/B 387), θα ήταν το εξής

Μείζων προκειμένη: Καθετί το σύνθετο είναι μεταβλητό.

Ελάσσων προκειμένη: Τα σώματα είναι σύνθετα.

Συμπέρασμα: Τα σώματα είναι μεταβλητά.

Δηλαδή θα μπορούσε κατ' αναλογία να ειπωθεί ότι η καθαρή έννοια είναι η μείζων προκειμένη, το προς υπαγωγή αντικείμενο είναι το συμπέρασμα και ότι ο τρίτος όρος, ο οποίος καθιστά την υπαγωγή δυνατή, δηλαδή, όπως θα φανεί εν συνεχεία, το υπερβατολογικό σχήμα, είναι η ελάσσων προκειμένη.⁶²

Όμως το παρόν παράδειγμα εμφανίζει ένα πρόβλημα.

Δηλαδή, ενώ ο Καντ αναφέρεται στην υπαγωγή ενός αντικειμένου υπό μια κατηγορία, το εν λόγω παράδειγμα αναφέρει την υπαγωγή μεταξύ τριών εννοιών, όπου η πρώτη είναι υπάλληλη στη δεύτερη και η δεύτερη στην τρίτη.

Δηλαδή το ερώτημα περί τού πώς υπάγεται το αντικείμενο στην κατηγορία παραμένει αναπάντητο. Άρα το συγκεκριμένο παράδειγμα κατηγορικού συλλογισμού δεν διαθέτει ιδιαίτερη εξηγητική αξία για το συγκεκριμένο πρόβλημα.

Ίσως γι' αυτό να ευθύνεται το συγκεκριμένο παράδειγμα του συλλογιστικού τρόπου, ο οποίος είναι ο τρόπος «γράμματα» (*modus barbara*).⁶³

2.Πιθανόν ένα άλλο παράδειγμα κατηγορικού συλλογισμού, το οποίο επίσης θα ήταν ένας *modus barbara*,⁶⁴ να ήταν αποτελεσματικότερο, π.χ. :

Μείζων προκειμένη: Όλοι οι άνθρωποι είναι θνητοί.

Ελάσσων προκειμένη: Ο Σωκράτης είναι άνθρωπος.

Συμπέρασμα: Ο Σωκράτης είναι θνητός.

Αν υποθεθεί ότι η υπαγωγή θα μπορούσε να είναι κάτι ανάλογο με τον προηγούμενο συλλογισμό, εμφανίζονται δύο προβλήματα.

α) Το πρώτο πρόβλημα είναι ότι ο εν λόγω συλλογισμός δείχνει μεν πώς θα μπορούσε να τελείται η υπαγωγή, εφόσον το υπερβατολογικό σχήμα τοποθετείται στη θέση τής ελάσσονος προκειμένης.

Όμως με το παρόν παράδειγμα δεν μπορούν να δοθούν περαιτέρω εξηγήσεις για τη λειτουργία τού υπερβατολογικού σχήματος στην υπαγωγή. Δηλαδή παραμένει ασαφές το πώς λειτουργεί το υπερβατολογικό σχήμα κατά την υπαγωγή. Αυτή η ασάφεια οδηγεί στο δεύτερο πρόβλημα.

β) Το δεύτερο πρόβλημα είναι ότι στο παρόν παράδειγμα υπάρχει υπαλληλία μεταξύ τής έννοιας τής θνητότητας στη μείζονα πρόταση και τής έννοιας τού ανθρώπου, η οποία βρίσκεται στην ελάσσονα πρόταση.

Όμως ο Καντ πουθενά δεν αναφέρει μια τέτοια σχέση υπαλληλίας μεταξύ κατηγορίας και υπερβατολογικού σχήματος. Άρα το παρόν παράδειγμα δεν μπορεί να λειτουργήσει ως ανάλογο για την υπαγωγή.

Άρα και αυτό το παράδειγμα κατηγορικού συλλογισμού δεν διαθέτει ιδιαίτερη εξηγητική ισχύ,

διότι συνδέει μεν αρχικά επιτυχώς το αντικείμενο με το υπερβατολογικό σχήμα, αλλά παρουσιάζει έπειτα πρόβλημα στη σύνδεση του υπερβατολογικού σχήματος με την κατηγορία. Άρα σε τελευταία ανάλυση δεν εξηγεί πώς γίνεται η υπαγωγή τού αντικειμένου στην έννοια.

Επομένως παραμένει αναπάντητο το ερώτημα για τη μορφή τής υπαγωγής.

3. Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα δίδεται, αν εξετασθεί τί αντιλαμβάνεται ο Καντ ως υπαγωγή.⁶⁵

Ο Καντ αναφέρει στην *Κριτική τού καθαρού λόγου* τί είναι η υπαγωγή, όσον αφορά τον κατηγορικό συλλογισμό: «Η υπαγωγή τού όρου μιας άλλης δυνατής κρίσης υπό τον όρο τού κανόνα [δηλ. υπό τη μείζονα πρόταση] είναι η προκείμενη ελάσσων πρόταση (minor)» (A330/B 386). Δηλαδή η υπαγωγή είναι η ελάσσων προκείμενη.

Προηγουμένως διατυπώθηκε η θέση ότι ο κατηγορικός συλλογισμός εμφανίζει σοβαρές εξηγητικές αδυναμίες για το ζήτημα της υπαγωγής.

Όμως η υπαγωγή ως όρος αναφέρεται επίσης και στη θεωρία για τον υποθετικό συλλογισμό, όπως αναλύεται από τον Καντ στη *Λογική* της έκδοσης Jäsche. Εκεί (§§57-58) εννοείται ως υπαγωγή πάλι η ελάσσων προκείμενη, αλλά, σε έναν υποθετικό συλλογισμό.

Δηλαδή ο Καντ χαρακτηρίζει ως υπαγωγή την ελάσσονα προκείμενη και ενός υποθετικού συλλογισμού (και όχι μόνο την ελάσσονα προκείμενη στον κατηγορικό συλλογισμό).

Έτσι ο υποθετικός συλλογισμός στην περίπτωση της υπαγωγής θα έχει τη μορφή:

Μείζων προκείμενη: Αν ισχύει το υπερβατολογικό σχήμα, ισχύει και η κατηγορία.

Ελάσσων προκείμενη: Το υπερβατολογικό σχήμα ισχύει για το αντικείμενο X.

Συμπέρασμα: Η κατηγορία ισχύει για το αντικείμενο X.

Η διαφοροποίηση αυτής της δεύτερης έννοιας της υπαγωγής από την προηγούμενη είναι ότι η υπαγωγή κατά τον υποθετικό συλλογισμό δεν προϋποθέτει την υπόταξη ενός αντικειμένου σε μια έννοια, άρα δεν προϋποθέτει την ομοιότητα της έννοιας και του αντικειμένου.

Αντιθέτως αφορά την υπόταξη μιας περίπτωσης σε έναν κανόνα, όπου εδώ ως κανόνας εννοείται το υπερβατολογικό σχήμα (και όχι η καθαρή έννοια). Αυτή είναι η μορφή της υπαγωγής, δηλαδή η υπαγωγή γίνεται με αυτόν τον τρόπο.

Δηλαδή για την τέλεση της υπαγωγής δεν απαιτείται ούτε ομοιότητα μεταξύ κατηγορίας και αντικειμένου ούτε υπαλληλία μεταξύ κατηγορίας και σχήματος.

4. Όμως και αυτή η ερμηνεία αντιμετωπίζει ένα πρόβλημα, το οποίο είναι το εξής.

Σε ένα απόσπασμα της *Κριτικής τού καθαρού λόγου* (βλ. A 57/ B 81-2), ο Καντ αναφέρεται στην υπερβατολογική λογική.

Η υπερβατολογική λογική ασχολείται με τους νόμους τής νόησης, οι οποίοι αναφέρονται α priori σε αντικείμενα. Άρα, όπως προκύπτει από τον ορισμό της, η υπερβατολογική λογική δεν ταυτίζεται με τη λογική, η οποία ανευρίσκεται στα εγχειρίδια λογικής. Όμως έννοιες όπως της υπαγωγής και του υποθετικού συλλογισμού ανήκουν στη λογική αυτού τού δεύτερου είδους.

Η συνέπεια της προαναφερθείσας ανάλυσης από τον Κούρτιους είναι ότι η αντίληψη αντικειμένων θεμελιώνεται στο σχηματισμό, ο οποίος -ως υπαγωγή μιας ελάσσονος προκείμενης σε έναν υποθετικό συλλογισμό- θεμελιώνεται ως προς την ορθότητά του στη λογική, όπως αυτή περιγράφεται στα εγχειρίδια λογικής.

Δηλαδή σε τελευταία ανάλυση η λογική, η οποία περιέχεται στα εγχειρίδια, φαίνεται να θεμελιώνει την αντίληψη (και όχι το αντίστροφο), διότι αυτού τού είδους η λογική έχει τον τελευταίο λόγο όσον αφορά την ορθότητα ενός συλλογισμού. Όμως δεν είναι δυνατό να ισχύει κάτι τέτοιο.

Το συμπέρασμα από το παραπάνω σχόλιο είναι ότι η υπαγωγή, όπως αυτή αναφέρεται εντός τού κεφαλαίου για το σχηματισμό, θα πρέπει να είναι μια υπερβατολογική υπαγωγή και όχι μια

υπαγωγή, όπως αυτή περιγράφεται στα εγχειρίδια λογικής.

Τώρα το πρόβλημα είναι ο ακριβέστερος προσδιορισμός τής έννοιας τής υπερβατολογικής υπαγωγής.

5.Μια πιθανή λύση στο πρόβλημα του ακριβέστερου προσδιορισμού τής έννοιας τής υπερβατολογικής υπαγωγής θα ήταν να υποτεθεί ότι ο Καντ χρησιμοποιεί μεταφορικά τον όρο τής υπαγωγής. Όμως τώρα προκύπτει το ερώτημα σχετικά με το ποιά θα μπορούσε να είναι αυτή η μεταφορική χρήση τού εν λόγω όρου.

Μια απάντηση στο παρόν ερώτημα θα μπορούσε να είναι η εξής. Ως όρος η υπαγωγή χρησιμοποιείται και στα νομικά, για να δηλώσει την περίπτωση όπου, αν επέλθουν ορισμένα πραγματικά περιστατικά, εφαρμόζεται ένας νομικός κανόνας.⁶⁶ Τότε λέγεται ότι τα πραγματικά περιστατικά υπάγονται στον κανόνα. Εδώ πρέπει να επισημανθεί ότι και στα νομικά η υπαγωγή εννοείται, όπως εννοείται στη λογική με τη συνήθη έννοια.

Δηλαδή ο Καντ στη συγκεκριμένη περίπτωση κάνει την εξής μεταφορά. Η σημασία τής υπαγωγής επεκτείνεται από τη σχέση των πραγματικών περιστατικών με το νομικό κανόνα στη σχέση των αντικειμένων με τις καθαρές έννοιες. Η όποια ομοιότητα μεταξύ των δύο αναφερόμενων υπαγωγών δεν αφορά το περιεχόμενο του όρου τής υπαγωγής.⁶⁷ Αυτό ισχύει, διότι η υπερβατολογική υπαγωγή αποτελεί α πριόρι προϋπόθεση, για να τελείται η υπαγωγή, όπως εννοείται στη λογική και στα νομικά.

Υπέρ αυτής της ερμηνείας, δηλαδή υπέρ της μεταφορικής χρήσης ενός νομικού όρου, συνηγορούν και οι ίδιες οι διατυπώσεις του Καντ: η υπερβατολογική παραγωγή των κατηγοριών εισάγεται ως *quaestio juris*⁶⁸ και με ρητή αναφορά στους νομοδιδασκάλους (A 84/ B 116), ενώ η κριτική δύναμη ορίζεται ως κρίνουσα αν κάτι υπάγεται σε δεδομένο κανόνα (*casus datae legis*) (A 132/ B 172). Από τα προαναφερθέντα έπεται ότι μια ερμηνεία τής υπαγωγής ως περίπτωσης χρήσης νομικού όρου δεν θα ήταν ξένη προς το λεξιλόγιο και το ύφος του Καντ.

Αν όμως ισχύει κάτι τέτοιο, έπεται ότι στα συμφραζόμενα της *Κριτικής τού καθαρού λόγου* αυτή η χρήση είναι μεταφορική, διότι η *Κριτική τού καθαρού λόγου* προφανώς δεν είναι νομικό εγχειρίδιο.

Ένα ακόμη πλεονέκτημα αυτής τής ερμηνείας για τη σημασία τής υπαγωγής είναι ότι διατηρεί στο ακέραιο τα θετικά στοιχεία τής ερμηνείας από τον Κούρτιους. Δηλαδή τα συμπεράσματα του Κούρτιους για την υπαγωγή και τη σχέση της με τον υποθετικό συλλογισμό διατηρούνται, διότι οι νομικοί συλλογισμοί είναι και αυτοί υποθετικοί: αν συντρέχουν ορισμένες προϋποθέσεις, επέρχεται ένα έννομο αποτέλεσμα.

Επομένως, αν θεωρηθεί ότι η υπαγωγή χρησιμοποιείται μεταφορικά και ως εάν να διέθετε νομική σημασία, αποφεύγεται η προαναφερθείσα άτοπη υπερτίμηση της υπό συνήθη έννοιας λογικής και διασώζεται ο πυρήνας τής ανάλυσης του Κούρτιους όσον αφορά τη σχέση τής υπαγωγής με τον υποθετικό συλλογισμό.

Το συμπέρασμα από τα προηγούμενα είναι ότι ο Καντ αντιλαμβάνεται την υπερβατολογική υπαγωγή κατ' αναλογία με ένα νομικό συλλογισμό, ο οποίος θα είχε την ακόλουθη μορφή:

Μείζων προκειμένη: Αν ισχύει το υπερβατολογικό σχήμα, ισχύει και η κατηγορία.

Ελάσσων προκειμένη: Το υπερβατολογικό σχήμα ισχύει για το αντικείμενο X.

Συμπέρασμα: Η κατηγορία ισχύει για το αντικείμενο X.

Στη μείζονα προκειμένη τη θέση των προβλεπόμενων πραγματικών περιστατικών καταλαμβάνει το υπερβατολογικό σχήμα και του εννόμου αποτελέσματος η κατηγορία.

Στην ελάσσονα προκειμένη τη θέση των υπάρξαντων πραγματικών περιστατικών καταλαμβάνει το αντικείμενο, άρα η κατηγορία εφαρμόζεται στο αντικείμενο.

1.3 Το υπερβατολογικό σχήμα

Σύμφωνα με τον Άλλισον υπάρχουν αρκετά σημεία στο κεφάλαιο για το σχηματισμό στα οποία βρίσκονται χαρακτηρισμοί για το υπερβατολογικό σχήμα.

Τα βασικότερα είναι τα ακόλουθα.

α) Το υπερβατολογικό σχήμα περιγράφεται ως τρίτος όρος ομοειδής και με την κατηγορία και με τα φαινόμενα, ο οποίος κάνει δυνατή την εφαρμογή τής πρώτης στα δεύτερα, είναι καθαρός, νοητικός και ταυτόχρονα κατ' αίσθηση (A 138/B 177).- A139-B 1

β) Ως υπερβατολογικός χρονικός προσδιορισμός, ομοειδής με την κατηγορία λόγω τού α πριόρι χαρακτήρα του και επίσης ομοειδής με το φαινόμενο, διότι ο χρόνος περιέχεται σε κάθε εμπειρική παράσταση του πολλαπλού (A 138/B 177- A139-B 178).

γ) Ως μορφικός και καθαρός όρος τής αισθητικότητας, ο οποίος περιορίζει τη χρήση μιας έννοιας (A 140/β 179).

δ) Ως καθαρή σύνθεση σύμφωνα με ένα κανόνα ενότητας εν γένει, τον οποίο εκφράζει η κατηγορία (A 142/B 181).

ε) Ως ένα υπερβατολογικό προϊόν τής φαντασίας αφορών τον καθορισμό τής εσωτερικής αίσθησης εν γένει σύμφωνα με τους όρους τού χρόνου αναφορικά προς όλες τις παραστάσεις, εφόσον αυτές οφείλουν να συνέχονται α πριόρι σε μια έννοια σύμφωνα προς την κατάληψη στην ενότητά της (A 142/B 181).

στ) Ως α πριόρι χρονικός προσδιορισμός σύμφωνα με κανόνες (A145/B 184).

ζ) Ως αληθής και μόνος όρος, για να προσδίδεται στην έννοια αναφορά στα αντικείμενα, άρα και σημασία (A146/B 185).

η) Ως το φαινόμενο ή η κατ' αίσθηση έννοια του αντικειμένου σύμφωνα με την κατηγορία (A 146/B 186).⁶⁹

Με βάση τα προαναφερθέντα χαρακτηριστικά μπορεί να επισημανθεί ότι το σχήμα είναι υπερβατολογικός χρονικός προσδιορισμός ως υποκείμενο σε κανόνες προϊόν τής υπερβατολογικής φαντασίας, το οποίο εμφανίζει άμεσα το είδος τής ενότητας, το οποίο εκφράζεται εννοιολογικά στην κατηγορία.⁷⁰

Ορίζοντας με περισσότερη ακρίβεια τί θα μπορούσε να αποτελεί έναν υπερβατολογικό χρονικό προσδιορισμό ως μορφική εποπτεία, ο Άλλισον επισημαίνει τα εξής.

Ο προσδιορισμός μιας εμπειρικής εποπτείας είναι να θεωρηθεί ως αντίληψη ενός καθέκαστον. Όμως ο χρόνος ως α πριόρι μορφή τής εποπτείας δεν μπορεί να γίνει ο ίδιος αντιληπτός ως αντικείμενο, άρα ο προσδιορισμός του θα γίνεται μέσω τού προσδιορισμού των αντικειμένων εν χρόνω. Ο εν λόγω χρονικός προσδιορισμός θα είναι υπερβατολογικός, διότι ο χρόνος θα υπόκειται σε έναν α πριόρι κανόνα, δηλαδή την κατηγορία.⁷¹

1.4 Το σχήμα των μαθηματικών και εμπειρικών εννοιών

Όσον αφορά τις μαθηματικές έννοιες, θα μπορούσαν να σημειωθούν τα ακόλουθα.

Οι μεν γεωμετρικές έννοιες χρειάζονται το σχήμα, διότι το σχήμα αποτελεί τον κανόνα τής μεθόδου κατασκευής τής εικόνας μιας έννοιας και γι' αυτό περιέχει όλα τα α πριόρι χαρακτηριστικά τής εικόνας, η οποία πρόκειται να κατασκευασθεί, ώστε η εικόνα πράγματι να αντιστοιχεί στην έννοια.⁷²

Οι δε αριθμητικές έννοιες χρειάζονται επίσης τα σχήματα, διότι οι αριθμοί δεν αποτελούν παρά μεθόδους προσδιορισμού τής εσωτερικής αίσθησης με τους οποίους συντίθεται ένα πολλαπλό τής εσωτερικής αίσθησης και παράγεται η εικόνα, η οποία αντιστοιχεί στην οικεία αριθμητική έννοια.⁷³

Όμως το σχήμα είναι επίσης απαραίτητο και στην περίπτωση των εμπειρικών εννοιών. Αυτό ισχύει για ένα πολύ σοβαρό λόγο. Αν η έννοια ταυτίζεται με το σχήμα της, δηλαδή αν θεωρηθεί ότι το

σχήμα περιττεύει, τότε δεν εξηγείται η διαφοροποίηση μεταξύ των κανόνων, δηλαδή των εννοιών, και του τρόπου ορθής εφαρμογής τους, ο οποίος είναι έργο τής φαντασίας.⁷⁴ Αυτό αποτελεί σοβαρό πρόβλημα, διότι η γνώση κανόνων είναι διαφορετική από την ικανότητα εφαρμογής τους.

1.5 Τα σχήματα των κατηγοριών

Σε αυτό το σημείο δεν θα γίνει μια λεπτομερειακή παρουσίαση των επί μέρους σχημάτων, αλλά μόνο ένας επιγραμματικός σχολιασμός βάσει κάθε τίτλου των κατηγοριών, έχοντας υπ' όψιν τις αναλύσεις από τον Πάτον.

Οι κατηγορίες τού ποσού έχουν ως κοινό γνώρισμα το σχήμα τού αριθμού. Ο αριθμός αποτελεί τη συσσώρευση διαδοχικών ομοειδών. Μέσω αυτής τής συσσώρευσης επιτυγχάνεται η αντίληψη αντικειμένων και οι κατηγορίες τού ποσού αποκτούν αντικειμενική εγκυρότητα.⁷⁵

Οι κατηγορίες τού ποιού διαθέτουν ένα σχήμα, το οποίο αναφέρεται στην πλήρωση του κενού χρόνου από ένα αίσθημα, το οποίο προκαλεί ένα βαθμό πλήρωσης αυτού τού χρόνου.⁷⁶

Οι κατηγορίες τής αναφοράς έχουν τα ακόλουθα σχήματα. Η κατηγορία τής ουσίας έχει ως σχήμα της τη μονιμότητα, η κατηγορία τής αιτίας το σχήμα τής αναγκαίας διαδοχής και η κατηγορία τής κοινωνίας το σχήμα τής ταυτοχρονίας των προσδιορισμών.⁷⁷

Οι κατηγορίες τού τρόπου έχουν τα ακόλουθα σχήματα. Η κατηγορία τής δυνατότητας έχει το σχήμα τής συμφωνίας τής σύνθεσης διάφορων παραστάσεων με τούς όρους τού χρόνου, η κατηγορία τής πραγματικότητας το σχήμα τής ύπαρξης εντός καθορισμένου χρόνου και η κατηγορία τής αναγκαιότητας το σχήμα τής ύπαρξης εντός παντός χρόνου.⁷⁸

2.0 Φαινομενολογική διασάφηση και κριτική στην περί σχήματος θεωρία τού Καντ

Πριν παρουσιασθεί η εκ μέρους τού Χάιντεγκερ φαινομενολογική διασάφηση και κριτική στην καντιανή θεωρία περί σχήματος, είναι σκόπιμο να αποσαφηνισθεί

- α) σε τί συνίσταται ο φαινομενολογικός τρόπος τής ανάλυσης εκ μέρους τού Χάιντεγκερ
- β) πώς αυτός ο φαινομενολογικός τρόπος ανάλυσης προσδιορίζει το ευρύτερο πλαίσιο της σχέσης τού Χάιντεγκερ με τη φιλοσοφία τού Καντ και
- γ) πώς ο φαινομενολογικός τρόπος ανάλυσης προσδιορίζει το στενότερο πλαίσιο της εν λόγω σχέσης, όπως αυτό το πλαίσιο εκφράζεται στο έργο τού Χάιντεγκερ *Ο Καντ και το πρόβλημα της μεταφυσικής*.

Γ' αυτούς τους λόγους παρατίθενται οι τρεις επόμενες ενότητες. Ως απάντηση στο πρώτο ερώτημα ακολουθεί η ενότητα 2.0.1, στο δεύτερο η ενότητα 2.0.2 και στο τρίτο η ενότητα 2.0.3.

2.0.1 Το ζήτημα της μεθόδου των αναλύσεων από το Χάιντεγκερ

2.0.1.1 Μεθοδολογικές αναφορές εντός τού έργου *Ο Καντ και το πρόβλημα της μεταφυσικής*

Το πρώτο σημείο στο οποίο θα μπορούσε να ανατρέξει κάποιος, για να κατανοήσει τη μέθοδο του Χάιντεγκερ, θα ήταν η οικεία παράγραφος του έργου *Ο Καντ και το πρόβλημα της μεταφυσικής*.⁷⁹

Η θέση τής εν λόγω παραγράφου εντός τής δομής τού έργου *Ο Καντ και το πρόβλημα της μεταφυσικής* είναι η εξής. Στο προαναφερθέν έργο το δεύτερο μέρος φέρει τον τίτλο «Η διεξαγωγή τής θεμελίωσης της μεταφυσικής». Σε αυτό το μέρος η πρώτη ενότητα τιτλοφορείται «Ο χαρακτηρισμός τής διάστασης της αναδρομής για τη διεξαγωγή τής θεμελίωσης της μεταφυσικής». Σε αυτή την πρώτη ενότητα το δεύτερο τμήμα ονομάζεται «Ο τρόπος τής αποκάλυψης της πρωταρχής». Σε αυτό το δεύτερο τμήμα ανήκει η §8 με τίτλο «Η μέθοδος της αποκάλυψης της πρωταρχής».

Όμως, πριν παρουσιασθεί η μέθοδος για την αποκάλυψη της πρωταρχής, πρέπει να γίνει σαφές τι εννοεί ο Χάιντεγκερ, όταν χρησιμοποιεί το όρο «πρωταρχή». Στην §7 ο Χάιντεγκερ αναφέρει ότι η θεμελίωση της μεταφυσικής είναι η προβολή τής εσωτερικής δυνατότητας τής α πριόρι σύνθεσης` επίσης ότι η ουσία αυτής τής σύνθεσης πρέπει να καθοριστεί` επιπλέον πρέπει να παρουσιασθεί η πρωταρχή αυτής τής ουσίας από το έδαφος εκ του οποίου πηγάζει.⁸⁰ Δηλαδή ο Χάιντεγκερ θέλει να πει ότι η μεταφυσική θεμελιώνεται επί της α πριόρι σύνθεσης της εποπτείας και της νόησης. Όμως ο Χάιντεγκερ προχωρεί ένα βήμα παραπέρα και ισχυρίζεται ότι οι «δύο αυτές βασικές πηγές τής γνώσης» θα πρέπει να πηγάζουν από ένα κοινό έδαφος, δηλαδή θα πρέπει να διαθέτουν μια πρωταρχική ενότητα, η οποία θα πρέπει να αποκαλυφθεί.⁸¹ Αυτή είναι η ζητούμενη πρωταρχή.

Μετά από αυτήν τη διευκρίνιση είναι δυνατό να παρουσιασθεί η μέθοδος της αποκάλυψης της πρωταρχής. Η εν λόγω μέθοδος παρουσιάζεται από το Χάιντεγκερ στην §8 του υπό εξέταση έργου.

1. Ο Χάιντεγκερ εισάγει την προβληματική τής μεθόδου υπογραμμίζοντας τρία βασικά σημεία:

α) οι δομές τής πεπερασμένης γνώσης ανήκουν στη σύνθεση

β) η καθαρή αληθιακή σύνθεση,⁸² επειδή περιέχει τη σύλληψη μιας δυναμικά μη πεπερασμένης γνώσης, περιπλέκει το ζήτημα της οντολογίας ενός πεπερασμένου όντος

γ) οι ενδείξεις περί του κοινού εδάφους των πηγών τής γνώσης οδηγούν σε κάτι άγνωστο.⁸³

Προς το παρόν οι όροι, οι οποίοι χρησιμοποιήθηκαν στα τρία προαναφερθέντα σημεία, θα μείνουν αδιευκρίνιστοι, ώστε να αποφευχθούν επαναλήψεις. Μνεία των συγκεκριμένων όρων θα ξαναγίνει παρακάτω.

2. Το σοβαρότερο ερώτημα είναι αυτό, το οποίο επισημαίνεται στο τρίτο σημείο, δηλαδή το ζήτημα περί της πρωταρχής των πηγών τής γνώσης. Όμως ο τρόπος απάντησης αυτού τού ερωτήματος είναι ακόμη ασαφής. Ωστόσο ο εν λόγω τρόπος γίνεται σαφέστερος όσο προσεγγίζεται το πεδίο εντός τού οποίου το ερώτημα θα μπορούσε να απαντηθεί. Το πεδίο αυτό δεν είναι άλλο από την ψυχή (ή τη νόηση υπό ευρεία έννοια). Όμως στο σημείο αυτό προκύπτει μια δυσκολία. Εφόσον το πεδίο της έρευνας αφορά την ψυχή, θα μπορούσαν να εγερθούν μεθοδολογικές αξιώσεις από την εμπειρική ψυχολογία. Επιπλέον εφόσον το πεδίο της έρευνας αφορά τις πηγές της γνώσης και γνώση εκφράζεται υπό τη μορφή κρίσεων, η τυπική λογική θα μπορούσε επίσης να διεκδικήσει τη μεθοδολογική προτεραιότητα.⁸⁴

3. Παρά ταύτα πρέπει να γίνει παραδεκτό ότι ούτε η εμπειρική ψυχολογία ούτε η τυπική λογική μπορούν να απαντήσουν στο ερώτημα περί της θεμελίωσης της μεταφυσικής. Ο Χάιντεγκερ δεν αναφέρει το λόγο, αλλά αυτός είναι αρκετά προφανής. Δηλαδή η θεμελίωση της μεταφυσικής στην εμπειρική ψυχολογία ή στην τυπική λογική θα αποτελούσε σφάλμα στη σκέψη, διότι θα δημιουργούσε έναν υπερβατολογικό κύκλο. Αυτό σημαίνει ότι θα καλούνταν να θεμελιώσουν την μεταφυσική επιστήμες, οι οποίες οι ίδιες θα έχριζαν μεταφυσικής θεμελίωσης. Το ίδιο ισχύει, όπως αναφέρει ο Χάιντεγκερ, και για ένα συνδυασμό μεταξύ των δύο αυτών επιστημών. Εδώ ο Χάιντεγκερ αναφέρεται στις διάφορες απόπειρες, οι οποίες έγιναν κατά καιρούς, για να θεμελιωθεί η τυπική λογική στην εμπειρική ψυχολογία ή να θεωρηθεί η τυπική λογική μια μορφή της εν ευρεία

εννοία ψυχολογίας, επειδή η τυπική λογική εξετάζει κανόνες σχηματισμού συλλογισμών, άρα κανόνες λειτουργίας της νόησης.⁸⁵

4. Το συμπέρασμα από τα παραπάνω είναι ότι η μέθοδος της έρευνας δεν θα πρέπει να δεσμεύεται από τους μεθοδολογικούς κανόνες μιας ήδη παραδεδομένης επιστήμης.⁸⁶

5. Το είδος της εν λόγω έρευνας θα μπορούσε να ονομασθεί ως εν ευρεία εννοία αναλυτική και έχει ως αντικείμενό της τον τρόπο με τον οποίο ο πεπερασμένος καθαρός λόγος καθιστά δυνατή την οντολογική σύνθεση.⁸⁷

6. Όμως ο χαρακτηρισμός της μεθόδου ως αναλυτικής θα μπορούσε να είναι κάπως παραπλανητικός, διότι θα μπορούσε να υποδηλώνει μια διαδικασία διαχωρισμού των στοιχείων του πεπερασμένου καθαρού λόγου. Σύμφωνα με το Χάιντεγκερ αυτό δεν ισχύει, διότι η αναλυτική εδώ σημαίνει τη φανέρωση των προϋποθέσεων της οντολογίας.⁸⁸ Μόνο με αυτήν τη διαδικασία είναι δυνατό να αναδειχθούν τα πραγματικά θεμέλια της μεταφυσικής.⁸⁹

Θα ήταν δυνατό να παρατηρηθεί ότι οι διευκρινίσεις, τις οποίες δίδει ο Χάιντεγκερ για τη μέθοδό του, είναι μάλλον ασαφείς, διότι πρώτα, δηλαδή προηγουμένως στα σημεία 1-4, διευκρινίζεται τί δεν αποτελεί την ορθή μέθοδο και έπειτα, στα σημεία 5 και 6, παρουσιάζονται οι προθέσεις της μεθόδου, χωρίς να γίνεται λόγος για τη μέθοδο καθεαυτή. Όμως αυτή η παρατήρηση θα παρέβλεπε το ότι στο έργο *Ο Καντ και το πρόβλημα της μεταφυσικής* προϋποτίθενται αρκετές εννοιολογήσεις από το *Είναι και χρόνος*.⁹⁰ Γι' αυτόν το λόγο είναι απαραίτητη η αναδρομή στο *Είναι και χρόνος*, όπου γίνονται εκτενέστερες αναφορές στο ζήτημα της μεθόδου.

2.0.1.2 Μεθοδολογικές αναφορές εντός του *Είναι και χρόνος*

Η §7 του *Είναι και χρόνος* έχει ως θέμα της, όπως άλλωστε δηλώνει και ο τίτλος της, τη μεθοδολογία, την οποία εφαρμόζει ο Χάιντεγκερ, για να καταλήξει στα συμπεράσματά του.

Ως εισαγωγή σε αυτό το μεθοδολογικό ζήτημα ο Χάιντεγκερ παρατηρεί ότι η ίδια η επιλογή στο θέμα του υπό εξέταση έργου μοιάζει να καθορίζει και τη μέθοδο πραγμάτευσης του θέματος. Με την παραπάνω διατύπωση ο Χάιντεγκερ εννοεί το εξής. Σκοπός της οντολογίας είναι ο προσδιορισμός και η εξέταση του είναι. Όμως αυτές οι αναλύσεις δεν μπορούν να επιτευχθούν, αν κάποιος βασισθεί στις πολλές και διαφορετικές οντολογίες, οι οποίες έχουν εμφανισθεί από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Αυτό συμβαίνει, διότι εντός της ιστορικής ποικιλομορφίας των διάφορων οντολογιών δεν υπάρχει συμφωνία περί της μεθόδου.⁹¹

Όμως ο Χάιντεγκερ στο σημείο αυτό έχει προβεί σε έναν ισχυρισμό, ο οποίος μοιάζει πρωθύστερος. Δηλαδή ο Χάιντεγκερ άρχισε την αναφορά στη μέθοδο της οντολογίας, δίχως προηγουμένως να αποσαφηνίσει τί αντιλαμβάνεται ο ίδιος ως οντολογία. Γι' αυτό το λόγο ο Χάιντεγκερ προσθέτει ότι η οντολογία δεν θα πρέπει να εννοείται ως ένας κλάδος της φιλοσοφίας. Δηλαδή ο Χάιντεγκερ θέλει να πει ότι ως οντολογία δεν θεωρεί έναν κλάδο της φιλοσοφίας, ο οποίος παραδοσιακά παρατίθεται δίπλα π.χ. στη γνωσιολογία ή την ηθική, αλλά μια μάθηση, η οποία είναι ταυτόχρονα θεμελιώδης, δηλαδή δεν εξαρτάται από άλλες, και θεμελιωτική, δηλαδή οι διάφοροι κλάδοι της φιλοσοφίας εξαρτώνται από αυτήν. Λόγω αυτών των ιδιοτήτων της οντολογίας απαιτείται μια μέθοδος, η οποία θα στρέφεται «προς τα ίδια τα πράγματα».⁹²

Η εν λόγω μέθοδος δεν είναι άλλη από τη φαινομενολογία. Ως φαινομενολογία δεν εννοείται ένα σύνολο φιλοσοφικών διδασκαλιών, αλλά η μεθοδολογική προσέγγιση στην απάντηση θεμελιωδών φιλοσοφικών ερωτημάτων. Όπως προαναφέρθηκε, το σύνθημα της φαινομενολογίας είναι «προς τα ίδια τα πράγματα», όμως τώρα θα πρέπει να προσδιορισθεί με μεγαλύτερη σαφήνεια τί εννοείται ως φαινομενολογία.⁹³

Προφανώς ο όρος «φαινομενολογία» ετυμολογείται από τη σύνθεση των λέξεων «φαινόμενο» και «λόγος», επομένως πρέπει να καταστεί σαφές τί εννοείται με τους δύο προαναφερθέντες όρους.⁹⁴

1. Κατά την ανάλυση του όρου «φαινόμενο» ο Χάιντεγκερ διακρίνει μια πλειάδα σημασιών του εν

λόγω όρου.

α) Η πρώτη σημασία, η οποία προκύπτει από την ετυμολογική προέλευση του εν λόγω όρου, είναι αυτή του φαινομένου ως φανερού, δηλαδή ως αυτού, το οποίο φαίνεται. Υπό αυτήν την έννοια ως «φαινόμενο» θα μπορούσε να θεωρηθεί καθετί, το οποίο προσλαμβάνεται από τις αισθήσεις, δηλαδή κάθε αισθητό ον.⁹⁵

Με αυτή τη σημασία θα χρησιμοποιείται από το Χάιντεγκερ ο όρος «φαινόμενο».96 Όμως ο εν λόγω όρος δεν διαθέτει μία και μόνη σημασία.

β) Η δεύτερη σημασία του όρου «φαινόμενο» είναι αυτή της επίφασης, δηλαδή η περίπτωση όπου κάτι φαίνεται σαν να διαθέτει μια ιδιότητα, την οποία όμως στην πραγματικότητα στερείται.⁹⁷

γ) Μια τρίτη σημασία του εν λόγω όρου είναι αυτή της εμφάνισης, δηλαδή της αναγγελίας για κάτι άλλο. Δηλαδή στην περίπτωση της εμφάνισης το φαινόμενο παραπέμπει σε κάτι, το οποίο δεν είναι άμεσα ορατό.⁹⁸

δ) Μια τέταρτη σημασία, η οποία σχετίζεται με την αμέσως προηγούμενη, είναι το φαινόμενο ως εμφάνιση, αλλά μόνο ως τέτοια. Δηλαδή σε αυτήν την περίπτωση ως «φαινόμενο» εννοείται μόνο το παραπέμπον εντός μιας σχέσης παραπομπής.⁹⁹

ε) Επίσης υπάρχει η μορφική έννοια του φαινομένου. Σε αυτήν την περίπτωση δεν προσδιορίζεται ποιο όν θεωρείται ως φαινόμενο ούτε αν πρόκειται περί ενός όντος η περί ενός χαρακτηριστικού του είναι των όντων.¹⁰⁰

στ) Επιπλέον υπάρχει η κοινότοπη έννοια του φαινομένου. Αυτή προκύπτει, όταν ως «φαινόμενο» εννοείται το προσιτό στην υπό την καντιανή έννοια εμπειρική εποπτεία. Δηλαδή σύμφωνα με το Χάιντεγκερ ο Καντ αντιλαμβάνεται ως αντικείμενο της εμπειρικής εποπτείας τόσο το φαινόμενο ως φανερό, δηλαδή όπως παραπάνω στην περίπτωση α), όσο και το φαινόμενο ως εμφάνιση, δηλαδή όπως παραπάνω στην περίπτωση γ).¹⁰¹ Όμως αυτή η κοινότοπη έννοια του φαινομένου δεν είναι ταυτόσημη με τη φαινομενολογική. Στο καντιανό πλαίσιο ως «φαινόμενα» υπό τη φαινομενολογική έννοια θα μπορούσαν να εννοηθούν οι α-πριόρι μορφές της εποπτείας.¹⁰²

2.Ο Χάιντεγκερ επίσης εξετάζει μια πολλαπλότητα σημασιών του όρου «λόγος».

Σύμφωνα με το Χάιντεγκερ η θεμελιώδης σημασία του όρου «λόγος» είναι αυτή: λόγος είναι η ομιλία μέσω της οποίας γίνεται κάτι φανερό. Όμως ο λόγος είναι το από-φαίνεσθαι. Αν αυτός ο τελευταίος όρος αναλυθεί στα συνθετικά του μέρη, τότε έχουμε το «-φαίνεσθαι» των όντων «από-» κάποιον ομιλητή.¹⁰³

Από αυτό έπεται ότι ο λόγος μπορεί να αληθεύει, δηλαδή να καθιστά τα εκάστοτε όντα α-ληθή, να τα βγάζει από την κρυπτότητά τους, να τα αποκαλύπτει.¹⁰⁴ Εφόσον η αλήθεια πρωταρχικά σημαίνει την εκκάλυψη, δηλαδή τη φανέρωση των όντων, και εφόσον ο λόγος είναι μόνο ένας εκ των τρόπων τού αληθεύειν, έπεται ότι η αλήθεια δεν προέρχεται πρωταρχικά από το λόγο, αλλά από την αίσθηση.¹⁰⁵

Από τις παραπάνω παραδοχές έπεται και η πολλαπλότητα των σημασιών του όρου «λόγος». Με αυτόν τον τρόπο, εφόσον ο λόγος αποκαλύπτει τα όντα στην αντίληψη, μπορεί να αποκτά τη σημασία της έλλογης ικανότητας. Επίσης εφόσον ο λόγος δεν σημαίνει μόνο την ομιλία, αλλά επιπλέον και αυτό, το οποίο αναφέρεται κατά την ομιλία, δηλαδή το λεγόμενο, ο όρος «λόγος» μπορεί να δηλώνει το υποκείμενο και το αίτιο και έτσι να αποκτά τη σημασία της αιτίας. Επιπλέον ως λεγόμενο ο λόγος δύναται στα πλαίσια της ομιλίας να συσχετίζεται με κάτι άλλο και με αυτόν τον τρόπο ο όρος «λόγος» αποκτά τη σημασία της σχέσης και της αναφοράς.¹⁰⁶

3.Αφού ο Χάιντεγκερ ανέλυσε τους όρους «φαινόμενο» και «λόγος», θα επιχειρήσει να ορίσει τί είναι η φαινομενολογία. Σύμφωνα με το Χάιντεγκερ και με βάση όσα προηγήθηκαν ο όρος «φαινομενολογία» δεν σημαίνει τίποτε διαφορετικό από το «λέγειν τα φαινόμενα», δηλαδή το «αποφαίνεσθαι τα φαινόμενα» ως «επιτρέπει σε κάτι να εμφανίζεται καθεαυτό».

Από τον παραπάνω προσδιορισμό για τη φαινομενολογία προκύπτει ότι αυτή δεν ορίζει τα αντικείμενα της έρευνάς της, παρά μόνο τη μέθοδο προσέγγισής τους.¹⁰⁷ Επομένως προκύπτει το ερώτημα περί του ποιο είναι το αντικείμενο της φαινομενολογίας, δηλαδή τί είναι αυτό, στο οποίο η φαινομενολογία επιτρέπει να εμφανίζεται.¹⁰⁸ Σύμφωνα με το Χάιντεγκερ αντικείμενο της

φαινομενολογίας είναι το κατεξοχήν κρυμμένο, δηλαδή το είναι των όντων.¹⁰⁹

Από την παραπάνω θέση έπεται ότι η φαινομενολογία ως επιστήμη του είναι των όντων αποτελεί ταυτόχρονα και οντολογία. Ως οντολογία η φαινομενολογία αποσκοπεί στην εξεύρεση του νοήματος του είναι των όντων, δηλαδή είναι θεμελιώδης οντολογία. Για να απαντηθεί το ερώτημα περί του νοήματος του είναι, η έρευνα θα πρέπει να στραφεί σε ένα ιδιάζον ον, το εδανά-είναι, δηλαδή τον άνθρωπο υπό την προοπτική τού είναι του.¹¹⁰ Επομένως, μέσω τής φαινομενολογίας τού εδανά-είναι, θα αποκαλυφθεί ο τρόπος με τον οποίο το εδανά-είναι κατανοεί το είναι των όντων. Σε αυτήν την κατανόηση θα φανερωθεί το νόημα τού είναι των όντων και οι θεμελιώδεις δομές τού είναι τού ανθρώπου.¹¹¹

Πρέπει όμως να σημειωθεί ότι, όπως επισημαίνει ο Χάιντεγκερ, το είναι «δεν είναι γένος όντων», αλλά βρίσκεται «πέρα» από κάθε ιδιότητα των όντων. Γι' αυτόν το λόγο το είναι αποτελεί κάτι εντελώς υπερβατικό, άρα η πρόσβαση στο είναι, την οποία προσφέρει η φαινομενολογία, αποτελεί υπερβατολογική γνώση, άρα η φαινομενολογία είναι υπερβατολογική φιλοσοφία.¹¹²

Εδώ πάλι θα μπορούσε να παρατηρηθεί ότι ο Χάιντεγκερ περιέγραψε μεν τί είναι η μέθοδός του, αλλά παρέλειψε να ορίσει τον τρόπο με τον οποίο η μέθοδος χρησιμοποιείται. Ωστόσο μια παρατήρηση όπως αυτή θα ήταν μάλλον άστοχη, διότι θα παρέβλεπε ορισμένα βασικά ιστορικά δεδομένα, Ειδικότερα το *Είναι και χρόνος* δεν αποτελεί κείμενο εκλαϊκευσης. Αντιθέτως δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά σε ένα εντελώς εξειδικευμένο έντυπο, δηλαδή στο περιοδικό του Χούσσερλ *Επετηρίδα για τη φιλοσοφία και τη φαινομενολογική έρευνα*,¹¹³ το οποίο, όπως μαρτυρεί και ο τίτλος του, προοριζόταν για τους αρκετά μνημένους. Επομένως μια ακόμη κατανοητότερη παρουσίαση της φαινομενολογικής μεθόδου θα πρέπει να αναζητηθεί σε κάποιο κείμενο, το οποίο πράγματι θα ήταν εκλαϊκευτικό έργο.

2.0.1.3 Η παρουσίαση της φαινομενολογικής μεθόδου στο *Άρθρο για την εγκυκλοπαίδεια Μπριτάννικα*

Το 1927 ο Χούσσερλ ανέλαβε να συντάξει το λήμμα «Φαινομενολογία» για την εγκυκλοπαίδεια *Μπριτάννικα* και γι' αυτόν το σκοπό ζήτησε τη συνδρομή τού Χάιντεγκερ.¹¹⁴ Ο Χούσσερλ έγραψε μόνος του μια πρώτη εκδοχή τού άρθρου,¹¹⁵ ενώ η δεύτερη εκδοχή είναι γραμμένη από κοινού με το Χάιντεγκερ.

Η εν λόγω δεύτερη εκδοχή αποτελείται από δύο μέρη: το πρώτο μέρος συντάχθηκε από το Χάιντεγκερ και το δεύτερο από το Χούσσερλ.¹¹⁶ Στην περίπτωση του *Άρθρου για την εγκυκλοπαίδεια Μπριτάννικα* είναι προφανές ότι πρόκειται περί ενός εκλαϊκευτικού κειμένου, επομένως ο Χάιντεγκερ στο πρώτο μέρος αυτής τής δεύτερης εκδοχής θα προσπαθήσει να εκθέσει με όσον το δυνατό απλούστερη διατύπωση τη φυσιγνωμία και τη μέθοδο της φαινομενολογίας.

1.Ως εισαγωγή ο Χάιντεγκερ αναφέρει ότι η φιλοσοφία ήδη από αρχαιοτάτων χρόνων έθεσε ως αντικείμενό της το είναι των όντων. Σύμφωνα με το Χάιντεγκερ ο στόχος της φιλοσοφίας εξαρχής ήταν να κατανοήσει αυτό το είναι. Όμως από την εποχή τού Παρμενίδη η εν λόγω κατανόηση επιχειρήθηκε μέσω της εξέτασης της σκέψης μας για τα όντα. Αυτή η αναστροφή προς τη συνείδηση χαρακτηρίζει εν γένει τη φιλοσοφία και ειδικότερα τη φαινομενολογία ως φιλοσοφικό ρεύμα.

Η φαινομενολογία ως μελέτη τής συνείδησης είναι μια καθαρή, δηλαδή α πριόρι, ψυχολογία, η οποία εξετάζει την καθαρή υποκειμενικότητα. Όμως στην καθαρή υποκειμενικότητα συγκροτείται το είναι των όντων, δηλαδή όλων όσων δύνανται να αποτελούν αντικείμενα της εμπειρίας ενός υποκειμένου. Αυτά τα όντα συνιστούν κατά το Χάιντεγκερ το υπερβατικό. Γι' αυτό ο Χάιντεγκερ αποδίδει στην καθαρή υποκειμενικότητα, εντός τής οποίας αυτά τα όντα εμφανίζονται, το χαρακτηρισμό «υπερβατολογική». Επομένως η επιστήμη, η οποία μελετά την καθαρή υποκειμενικότητα, είναι υπερβατολογική και διαθέτει θεμελιωτική λειτουργία έναντι των άλλων επιστημών.¹¹⁷

2.Επειτα από αυτή τη σύντομη εισαγωγή ο Χάιντεγκερ θα δώσει περισσότερες εξηγήσεις για το περιεχόμενο της καθαρής ψυχολογίας, δηλαδή για το τί αποτελεί το αντικείμενό της. Αφετηριακό σημείο είναι η παρατήρηση ότι υπάρχουν βιώματα, δηλαδή καταστάσεις της συνείδησης, στα οποία σχετιζόμαστε με αντικείμενα. Αυτά τα βιώματα είναι δυνατό να γίνουν και τα ίδια αντικείμενα παρατήρησης. Επειδή εντός των εν λόγω βιωμάτων εμφανίζονται αντικείμενα, τα συγκεκριμένα βιώματα λέγονται «φαινόμενα». Επομένως η συνολική έρευνα περί αυτών των βιωμάτων ως φαινομένων και των χαρακτηριστικών τους γνωρισμάτων είναι η φαινομενολογική έρευνα ως καθαρή ψυχολογία. Η φαινομενολογική έρευνα είναι καθάρη, δηλαδή α priori, και δεν εξετάζει τις ψυχοφυσικές εκδηλώσεις.¹¹⁸

3.Αφού προσδιόρισε τί είναι η καθαρή ψυχολογία, ο Χάιντεγκερ θα ορίσει το αντικείμενό της. Αντικείμενο της καθαρής ψυχολογίας αποτελούν όλα εκείνα τα βιώματα, τα οποία προηγουμένως ονομάσθηκαν «φαινόμενα». Τα συγκεκριμένα βιώματα διαθέτουν ως ουσιώδες γνώρισμά τους το κατευθυνεσθαι-προς ένα αντικείμενο, π.χ. η αντίληψη πάντοτε είναι αντίληψη τινός, η αγάπη πάντοτε είναι αγάπη τινός, η επιθυμία πάντοτε είναι επιθυμία τινός κ.τ.ό. Δηλαδή τα καθαρὰ ψυχικά βιώματα διαθέτουν κατ' ανάγκη αποβλεπτικότητα. Επίσης τα καθαρὰ ψυχικά βιώματα υπάρχουν πάντοτε εντός ενός εγώ, δηλαδή ενός εαυτού, ο οποίος ζει μαζί με άλλους.

Αφού αναφέρθηκε στην έννοια της αποβλεπτικότητας, ο Χάιντεγκερ θα δώσει ορισμένες επεξηγήσεις. Ας λάβουμε ως παράδειγμα την περίπτωση της αντίληψης. Στην περίπτωση αυτή το αντιληπτό αντικείμενο δεν «κατέχεται» από την αντίληψη. Με αυτή την υπαινικτική διατύπωση ο Χάιντεγκερ εννοεί το εξής: αν θέλουμε να είμαστε ακριβείς, όταν παρατηρούμε ένα αντικείμενο όπως π.χ. έναν κύβου, το εμμενές περιεχόμενο της συνείδησης είναι στην καλύτερη περίπτωση τρεις έδρες αυτού του κύβου. Εδώ «στην καλύτερη περίπτωση» σημαίνει ότι μπορούμε να τροποποιήσουμε όσο θέλουμε την οπτική γωνία και την απόσταση της παρατήρησης, αλλά πάντοτε το εμμενές περιεχόμενο της συνείδησης θα παραμένει ένας ορισμένος αριθμός εδρών κύβου, δηλαδή το πολύ τρεις. Όμως αυτό, το οποίο αντιλαμβανόμαστε, δεν είναι κάποιες έδρες κύβου, αλλά έναν και ταυτό κύβου. Δηλαδή ο κύβος ως αντιληπτό αντικείμενο υπερβαίνει τις επί μέρους δεδομένες όψεις του, όσο και αν αυτές παραλλάσσουν. Αυτή η σταθερή, παρά τις εναλλασσόμενες όψεις, εμφάνιση του κύβου στη συνείδηση συνιστά την αποβλεπτικότητα.¹¹⁹

Επιπλέον ο τρόπος με τον οποίο το αντικείμενο ενδέχεται να εμφανίζεται στη συνείδηση ποικίλλει και εξαρτάται από το είδος του ενεργήματος. Όμως πέραν των ενεργημάτων της ατομικής συνείδησης υπάρχουν και κοινωνικά ενεργήματα στα οποία ο μεμονωμένος εαυτός εμπλέκεται με τους άλλους. Όλα τα παραπάνω είδη ενεργημάτων συνιστούν το καθαρὰ ψυχικό.¹²⁰

4.Μετά τον ορισμό του αντικειμένου της καθαρής ψυχολογίας ως μελέτης των καθαρών αποβλεπτικών βιωμάτων θα παρουσιασθεί η μέθοδός της. Η εν λόγω μέθοδος είναι εφαρμόσιμη τόσο στα ατομικά όσο και στα κοινωνικά βιώματα και αποτελείται από δύο στάδια, δηλαδή από τη φαινομενολογική αναγωγή και την ειδητική ανάλυση.

Η φαινομενολογική αναγωγή ονομάζεται «αναγωγή» για έναν εντελώς συγκεκριμένο λόγο. Δηλαδή, ενώ στην καθημερινή εμπειρία στρεφόμαστε στα αντικείμενα των διαφόρων ψυχικών βιωμάτων, όταν εφαρμόζεται η ψυχολογική αναγωγή, αντικείμενα καθίστανται τα ίδια τα βιώματα. Έτσι π.χ. στην περίπτωση της αντίληψης το αποβλεπτικό αντικείμενο είναι το αντιληπτό πράγμα, αλλά, όταν εφαρμόζεται η αναγωγή, αντικείμενο γίνεται το ίδιο το αντιλαμβάνεσθαι. Επειδή τα βιώματα εντός των οποίων εμφανίζονται αντικείμενα λέγονται «φαινόμενα», η αναγωγή ονομάζεται «φαινομενολογική». Όμως εφόσον η ανάλυση τελείται εντός ενός εαυτού, προκύπτει το ερώτημα περί του πώς μπορεί να εξασφαλισθεί η καθολική εγκυρότητά της.

Η καθολική εγκυρότητα των φαινομενολογικών συμπερασμάτων εξασφαλίζεται μέσω της ειδητικής ανάλυσης. Η ειδητική ανάλυση τελείται διά της ελεύθερης παραλλαγής των δυνατοτήτων εντός ενός βιώματος. Δηλαδή στην περίπτωση της ελεύθερης παραλλαγής των δυνατοτήτων προσδιορίζονται τα αμετάβλητα δομικά στοιχεία ενός βιώματος, διότι κατά την ελεύθερη παραλλαγή παραβλέπονται όλα εκείνα τα στοιχεία ενός βιώματος, τα οποία θα μπορούσαν να θεωρηθούν συμπτωματικά. Με την ελεύθερη παραλλαγή των δυνατοτήτων οι ουσιώδεις δομές ενός

βιώματος εμφανίζονται στην εποπτεία, γι' αυτό η φαινομενολογική ψυχολογία είναι περιγραφική.¹²¹

5.Αφού παρουσίασε το αντικείμενο και τη μέθοδο της καθαρής ψυχολογίας, ο Χάιντεγκερ θα απαντήσει στο ερώτημα σχετικά με τη χρησιμότητα της καθαρής ψυχολογίας. Η καθνή ψυχολογία διά της μεθόδου της παρέχει τις αναγκαίες α πριόρι έννοιες για τη θεμελίωση της εμπειρικής, δηλαδή της πειραματικής, ψυχολογίας.¹²²

2.0.2 Γενικά για τη σχέση τού Χάιντεγκερ με τη φιλοσοφία τού Καντ

1. Στην προηγούμενη ενότητα έγινε μια επιγραμματική παρουσίαση του τρόπου με τον οποίο ο Χάιντεγκερ αντιλαμβάνεται τη φαινομενολογική μέθοδο.

Τώρα προκύπτει το ερώτημα περί του πώς σχετίζονται οι μεθοδολογικές θέσεις τού Χάιντεγκερ και η ενασχόλησή του με τη φιλοσοφία τού Καντ. Παρεμπιπτόντως πρέπει να σημειωθεί ότι η σχέση του Χάιντεγκερ με τη φιλοσοφία τού Καντ υπήρξε ιδιαίτερα γόνιμη. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι ο Χάιντεγκερ αφιέρωσε από το 1927 ως το 1936 περισσότερες από χίλιες σελίδες για το σχολιασμό έργων τού Καντ.¹²³

2. Σύμφωνα με τον Ένγκελλαντ είναι μεθοδολογικά τα αίτια της ενασχόλησης του Χάιντεγκερ με τη φιλοσοφία τού Καντ, δηλαδή ο Χάιντεγκερ έχει δύο στόχους:

α) να υπερασπίσει -στα πλαίσια της διαμάχης του με τους νεοκαντιανούς- τη φαινομενολογία ως προς το ζήτημα της φαινομενολογικής δοτικότητας

β) να εμβαθύνει τις δικές του αναλύσεις σχετικά με τη δοτικότητα του είναι.¹²⁴

Επειδή αυτή η ερωτηματοθεσία είναι ξένη ως προς τη φιλοσοφία τού Καντ, ο Χάιντεγκερ, σύμφωνα πάντα με την ερμηνεία κατά τον Ένγκελλαντ, χρειάστηκε αργότερα να αναθεωρήσει τις θέσεις του.

3. Γι' αυτόν το λόγο μπορούν να διακριθούν τέσσερα στάδια στην κατά Χάιντεγκερ ερμηνεία για τη φιλοσοφία τού Καντ.

Το πρώτο στάδιο διαρκεί από το 1919 ως το 1925. Σε αυτό το χρονικό διάστημα ο Χάιντεγκερ βρίσκεται σε διαμάχη με το Νάτορπ αναφορικά με το ζήτημα της αμεσότητας της φαινομενολογικής εποπτείας και θεωρεί τον Καντ κονστρουκτιβιστή σαν τους νεοκαντιανούς.¹²⁵

Το δεύτερο στάδιο εκτείνεται από το 1925 ως το 1927. Σε αυτήν την περίοδο ο Χάιντεγκερ αναθεωρεί ριζικά την ερμηνεία του για τον Καντ. Πλέον ο Χάιντεγκερ θεωρεί τον Καντ πρόδρομο της φαινομενολογίας. Μάλιστα ο Χάιντεγκερ αναγνωρίζει ότι ο Καντ ήταν ο πρώτος, ο οποίος συνέλαβε (έστω και ατελώς) τη σύνδεση μεταξύ είναι και χρόνου, όταν ο Καντ διατύπωσε τη θέση του για το σχηματισμό ως υπό χρονικούς προσδιορισμούς σύνδεση της αυτενέργειας με τη δεκτικότητα. Ωστόσο ο Χάιντεγκερ επισημαίνει ότι η υπερβατολογική μέθοδος πρέπει να τοποθετηθεί σε διαφορετική βάση, για να εξαχθούν φιλοσοφικά συμπεράσματα.¹²⁶

Το τρίτο στάδιο περιλαμβάνει το διάστημα από το 1927 ως το 1929. Εντός αυτού του διαστήματος δημοσιεύθηκε το έργο *Ο Καντ και το πρόβλημα της μεταφυσικής*. Σε αυτή τη χρονική περίοδο ο Χάιντεγκερ τροποποιεί πάλι την ερμηνεία του για τον Καντ και θεωρεί πλέον τον Καντ φαινομενολόγο ενδιαφερόμενο για την οντολογική γνώση, δηλαδή ερμηνεύει τις θέσεις του Καντ ως επιβεβαίωση της χαιντεγκεριανής οντολογίας. Εν τέλει ο Χάιντεγκερ θεωρεί την υπερβατολογική και τη φαινομενολογική μέθοδο ταυτόσημες.¹²⁷

Το τέταρτο στάδιο περιλαμβάνει την περίοδο από το 1930 και έπειτα. Στο τέταρτο στάδιο ο Χάιντεγκερ συνεχίζει να θεωρεί τον Καντ φαινομενολόγο, αλλά αναγνωρίζει τις μεταξύ τους σοβαρές διαφορές, δηλαδή τοποθετεί τον Καντ εγγύτερα στο Χούσσερλ και τον Καρτέσιο. Το αίτιο της νέας αναθεώρησης είναι η κριτική, την οποία ασκεί ο Χάιντεγκερ πλέον στη φαινομενολογική μέθοδο.¹²⁸

Εν κατακλείδι μπορεί να παρατηρηθεί ότι οι μεθοδολογικές αναζητήσεις εκ μέρους τού Χάιντεγκερ υπήρξαν ο καθοριστικός παράγοντας στη σχέση τού Χάιντεγκερ με τη φιλοσοφία τού Καντ.

2.0.3 Το ειδικότερο πλαίσιο της χάιντεγκεριανής ερμηνείας για τη θεωρία τού Καντ περί σχήματος και σχηματισμού: το έργο *Ο Καντ και το πρόβλημα της μεταφυσικής*

Στις δύο προηγούμενες ενότητες 2.0.1 και 2.0.2 αναφέρθηκε συνοπτικά

α) το σε τί συνίσταται η φαινομενολογική διασάφηση, δηλαδή τί είναι η φαινομενολογική μέθοδος, και

β) πώς η φαινομενολογική μέθοδος προσδιορίζει το ευρύτερο πλαίσιο του τρόπου με τον οποίο ο Χάιντεγκερ ερμήνευσε τη φιλοσοφία τού Καντ, ενώ στην παρούσα ενότητα 2.0.3 μένει να δειχθεί

γ) το ειδικότερο πλαίσιο της ερμηνείας, την οποία δίδει ο Χάιντεγκερ για την περί σχήματος θεωρία τού Καντ.

Η εν λόγω ερμηνεία εμφανίζεται το 1929 στην πραγματεία του Χάιντεγκερ με τίτλο *Ο Καντ και το πρόβλημα της μεταφυσικής*.

Ωστόσο δύο χρόνια νωρίτερα, δηλαδή το 1927 στην πρώτη δημοσίευση του *Είναι και χρόνος*, προαναγγέλλεται μια εξέταση του ζητήματος της καντιανής θεωρίας περί σχηματισμού (και κατά συνέπεια περί σχήματος). Πιο συγκεκριμένα η πρόβλεψη ήταν το δεύτερο μέρος τού *Είναι και χρόνος* να περιλαμβάνει ως πρώτη διαίρεση μια πραγμάτευση της περί σχηματισμού θεωρίας τού Καντ.¹²⁹ Όμως το δεύτερο μέρος του *Είναι και χρόνος* ουδέποτε δημοσιεύθηκε. Ο τίτλος της πρώτης διαίρεσης του αδημοσίευτου δεύτερου μέρους θα ήταν «1.Η καντιανή θεωρία περί του σχηματισμού και του χρόνου ως πρώτη παρουσίαση μιας προβληματικής της Χρονικότητας». Ως Χρονικότητα (Temporalität) ο Χάιντεγκερ εννοεί έναν πρωταρχικό νοηματικό καθορισμό. Αυτόν τον καθορισμό λαμβάνουν το είναι, οι τρόποι του είναι και τα χαρακτηριστικά του είναι. Επίσης αυτός ο καθορισμός τελείται βάσει του χρόνου.¹³⁰ Τώρα όμως πρέπει να αποσαφηνισθεί τί θεωρεί ο Χάιντεγκερ ως είναι. Σύμφωνα με το Χάιντεγκερ το είναι αποτελεί αυτό που ορίζει τα όντα ως όντα.¹³¹ Δηλαδή το μεν είναι αποτελεί το βασικό α πριόρι, για να έχουμε εμπειρία των όντων, η δε Χρονικότητα αποτελεί το διαμορφωτικό παράγοντα του είναι.

2.0.3.1 Η δομή και το περιεχόμενο των αναλύσεων στο έργο *Ο Καντ και το πρόβλημα της μεταφυσικής*

2.0.3.1.1 Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Η υπό εξέταση πραγματεία *Ο Καντ και το πρόβλημα της μεταφυσικής* έχει ως πηγές της την παράδοση του χειμερινού εξαμήνου του 1927-1928 με τίτλο *Φαινομενολογική ερμηνεία τής Κριτικής τού καθαρού λόγου τού Καντ*, μια σειρά διαλέξεων που δόθηκαν στη Ρίγα το Σεπτέμβριο του 1928 και μια σειρά μαθημάτων στο Νταβός το Μάρτιο του 1929.¹³²

Όπως παραδέχεται και ο Χάιντεγκερ, χρησιμοποιήθηκε αρκετή ερμηνευτική βία στις αναλύσεις στο εν λόγω έργο.¹³³ Αυτό σημαίνει ότι τέθηκαν ερωτήματα ξένα προς την πρώτη *Κριτική* και ότι αποδόθηκαν στον Καντ θέσεις, τις οποίες δεν θα προσυπέγραφε.

Ο Χάιντεγκερ επίσης επισημαίνει ότι ο τίτλος του έργου είναι αμφίσημος. Δηλαδή η γενική στη φράση *το πρόβλημα της μεταφυσικής* θα μπορούσε να εννοηθεί διττά. Από τη μια θα μπορούσε να είναι γενική κτητική και να δηλώνει ότι το πρόβλημα (του είναι) ανήκει στη μεταφυσική. Από την άλλη όμως θα μπορούσε να είναι γενική υποκειμενική και να δηλώνει ότι η ίδια η μεταφυσική μάς προβληματίζει, δηλαδή καθίσταται πρόβλημα.¹³⁴

Το κίνητρο του Χάιντεγκερ για τη συγγραφή του έργου *Ο Καντ και το πρόβλημα της μεταφυσικής* υπήρξε η παρανόηση του ερωτήματος για το είναι, το οποίο ερώτημα τέθηκε στο *Είναι και χρόνος*. Η αφορμή για τη συγγραφή του έργου *Ο Καντ και το πρόβλημα της μεταφυσικής* υπήρξε η προετοιμασία της παράδοσης του χειμερινού εξαμήνου του 1927-1928 με τίτλο *Φαινομενολογική ερμηνεία τής Κριτικής τού καθαρού λόγου τού Καντ*. Τότε ο Χάιντεγκερ στο κεφάλαιο για το σχηματισμό παρατήρησε τη σύνδεση των κατηγοριών, οι οποίες αποτελούν την παραδεδομένη

μορφή τού ερωτήματος για το είναι, και του χρόνου. Έπειτα εισήγαγε την ερωτηματοθεσία τού *Είναι και χρόνος*, διότι επεδίωκε να ερμηνεύσει την πρώτη *Κριτική* με τέτοιον τρόπο, ώστε να του παρέχει υποστήριξη στις δικές του θέσεις περί τού ερωτήματος του είναι.¹³⁵

Το αποτέλεσμα αυτής της επιλογής ήταν να ερμηνευθεί η πρώτη *Κριτική* βάσει της ερωτηματοθεσίας τού *Είναι και χρόνος*. Όμως, όπως ομολογεί και ο ίδιος ο Χάιντεγκερ, αυτός ο τρόπος ανάλυσης είναι ξένος προς τον Καντ.¹³⁶

2.0.3.1.2 Ειδικότερα για τη δομή και το περιεχόμενο του *Ο Καντ και το πρόβλημα της μεταφυσικής*

Σύμφωνα με το Χάιντεγκερ ο σκοπός τού υπό εξέταση κειμένου είναι να ερμηνεύσει την πρώτη *Κριτική* ως θεμελίωση της μεταφυσικής, δηλαδή ως θεμελιώδη οντολογία. Ως θεμελιώδης οντολογία εννοείται η μεταφυσική τού εδωνά-είναι, η οποία προϋποτίθεται, ως όρος δυνατότητας της μεταφυσικής εν γένει.¹³⁷ Ως θεμελίωση της μεταφυσικής δεν εννοείται ότι η μεταφυσική είναι μια ήδη υφιστάμενη δομή, της οποίας το θεμέλιο αναζητείται. Αντιθέτως με τον όρο «θεμελίωση της μεταφυσικής» εννοείται ο προσδιορισμός τής ουσίας τής μεταφυσικής. Γι' αυτόν το λόγο το υπό εξέταση έργο έχει την ακόλουθη δομή, δηλαδή αποτελείται από τα εξής τέσσερα μέρη:

- (1) Η αφετηρία τής θεμελίωσης της μεταφυσικής
- (2) Η διεξαγωγή τής θεμελίωσης της μεταφυσικής
- (3) Η θεμελίωση της μεταφυσικής στην πρωταρχικότητά της
- (4) Η θεμελίωση της μεταφυσικής σε επανάληψη.¹³⁸

Στην παρούσα ενότητα θα παρουσιασθούν συνοπτικά μόνο τα δύο πρώτα μέρη ως το σημείο όπου αναπτύσσονται οι αναλύσεις για το σχηματισμό.

2.0.3.1.2.1 Η αφετηρία τής θεμελίωσης της μεταφυσικής

Το ερώτημα, το οποίο θα απασχολήσει το Χάιντεγκερ στο πρώτο μέρος τού εν λόγω έργου, είναι γιατί ο Καντ διεξάγει τη θεμελίωση της μεταφυσικής ως κριτική τού καθαρού λόγου. Η απάντηση στο ερώτημα δίδεται μέσω της απάντησης τριών ερωτημάτων, δηλαδή

- (1) Ποιά έννοια της μεταφυσικής διαθέτει ο Καντ
- (2) Ποιά είναι η αφετηρία τής θεμελίωσης στην παραδοσιακή μεταφυσική
- (3) Γιατί η θεμελίωση από τον Καντ έχει τη μορφή μιας κριτικής τού καθαρού λόγου.¹³⁹

1. Όσον αφορά το ερώτημα για το ποιιά έννοια της μεταφυσικής χρησιμοποιεί ο Καντ μπορούν να ειπωθούν τα ακόλουθα. Ο Καντ αποδέχεται την έννοια της μεταφυσικής, όπως αυτή διαμορφώθηκε από τη σχολαστική ερμηνεία τής σκέψης τού Αριστοτέλη. Δηλαδή αναγνωρίζει δύο χαρακτηριστικά της μεταφυσικής

- α) τη διαίρεσή της σε γενική μεταφυσική (οντολογία) και ειδική μεταφυσική (θεολογία, κοσμολογία και ψυχολογία)
- β) τον έλλογο χαρακτήρα της.¹⁴⁰

2. Όσον αφορά το ερώτημα για το ποιιά είναι η αφετηρία τής θεμελίωσης στην παραδοσιακή μεταφυσική, η απάντηση είναι ότι η θεμελίωση της ειδικής μεταφυσικής εξαρτάται από τη θεμελίωση της γενικής μεταφυσικής, δηλαδή της οντολογίας.¹⁴¹

3. Η απάντηση στο τρίτο ερώτημα είναι ότι για τον Καντ το πρόβλημα της δυνατότητας της οντολογίας είναι το πρόβλημα της δυνατότητας των συνθετικών α πριόρι κρίσεων. Οι α πριόρι κρίσεις προέρχονται αποκλειστικά από το λόγο, γι' αυτό η θεμελίωση της μεταφυσικής εννοείται ως κριτική τού καθαρού λόγου.¹⁴²

2.0.3.1.2.2 Η διεξαγωγή τής θεμελίωσης της μεταφυσικής

Πριν περιγραφούν τα στάδια της θεμελίωσης της μεταφυσικής, είναι απαραίτητη μια αναδρομή, για

να διευκρινισθούν ορισμένες βασικές έννοιες.¹⁴³

1. Όπως ερμηνεύει ο Χάιντεγκερ τη φιλοσοφία του Καντ, η ουσία της εν γένει γνώσης έγκειται στο ότι η γνώση είναι πρωταρχικά εποπτεία.¹⁴⁴

Αυτή η θέση του Χάιντεγκερ πιθανότατα θα φανεί παράδοξη ή και εσφαλμένη, αν αποδοθεί στον Καντ, διότι ο Καντ δηλώνει ρητά ότι σκέψεις δίχως περιεχόμενο είναι κενές και εποπτείες δίχως έννοιες είναι τυφλές,¹⁴⁵ δηλαδή απαιτούνται και έννοιες και εποπτείες, για να υπάρξει γνώση.

Ωστόσο ο Χάιντεγκερ έχει κάτι άλλο υπ' όψιν του, όταν προβαίνει σε αυτόν τον ισχυρισμό. Ο Χάιντεγκερ εδώ υπονοεί και αποδίδει στον Καντ μια θεμελιώδη θέση της φαινομενολογίας, τη λεγόμενη «αρχή όλων των αρχών».

Η εν λόγω αρχή διατυπώθηκε ρητά από το Χούσερλ στις *Ιδέες I*. Ο Χούσερλ αρχικά, στα πλαίσια της συζήτησης για τη σχέση της ουσίας με το φανταστό, επισημαίνει ότι, όταν εμφανίζεται στην εποπτεία η ουσία ενός ενεργήματος, αυτή η εμφάνιση είναι κάτι ανάλογο της αντίληψης (και όχι της φαντασίας).¹⁴⁶

Δηλαδή εδώ ο Χούσερλ διαχωρίζει την αντίληψη των ουσιών των ενεργημάτων, η οποία επιτυγχάνεται διά της φαινομενολογικής μεθόδου, από τα αντικείμενα του ενεργήματος της φαντασίας.

Έπειτα ο Χούσερλ διατυπώνει την «αρχή όλων των αρχών», σύμφωνα με την οποία κάθε πρωταρχικά δίδουσα εποπτεία είναι νόμιμη πηγή γνώσης. Με πολύ απλουστευμένη διατύπωση αυτό σημαίνει ότι, όταν κάτι μάς δίδεται στην εποπτεία, δεν χωρεί ποτέ αμφιβολία για το γεγονός ότι αυτό μάς δίδεται.¹⁴⁷

Βάσει αυτού του ισχυρισμού ο Χούσερλ μπορεί να θεωρεί την εποπτεία ως το θεμέλιο της γνώσης. Αυτήν τη φαινομενολογική θέση προσπαθεί να μεταγράψει ο Χάιντεγκερ σε καντιανούς όρους.

2. Η περατότητα της ανθρώπινης γνώσης συνίσταται στο ότι η ανθρώπινη εποπτεία δεν δημιουργεί τα αντικείμενά της, αλλά χαρακτηρίζεται από δεκτικότητα.¹⁴⁸

3. Η (ανθρώπινη) νόηση πάντοτε εξαρτάται από την εποπτεία, αλλά όταν συνδέεται μαζί της, προκαλείται αυτό, το οποίο ο Χάιντεγκερ ονομάζει αληθειακή σύνθεση. Η αληθειακή σύνθεση συγκροτεί γενικά την ουσία της πεπερασμένης γνώσης.¹⁴⁹

4. Όμως τόσο η αισθητικότητα όσο και η νόηση φαίνονται να προέρχονται από μια κοινή ρίζα.¹⁵⁰

5. Ωστόσο, για να προκύψει η γνώση υπό τη μορφή της αληθειακής σύνθεσης, απαιτούνται ορισμένες α priori προϋποθέσεις. Αν αυτή η θέση μεταγραφεί στην ορολογία του *Είναι και χρόνος*, διατυπώνεται η θέση ότι η οντική γνώση, δηλαδή η γνώση για τα επιμέρους όντα, εξαρτάται από την οντολογική γνώση, δηλαδή από τη γνώση για το είναι των όντων. Άρα έπεται ότι η αληθειακή σύνθεση έχει ως προϋπόθεσή της μια α priori, οντολογική σύνθεση.

Από αυτήν την παραδοχή προκύπτει και η αλληλουχία των σταδίων της θεμελίωσης της μεταφυσικής:

(1) στο πρώτο στάδιο περιγράφονται τα ουσιώδη στοιχεία της α priori γνώσης

(2) στο δεύτερο στάδιο περιγράφεται η ουσιώδης ενότητα (των στοιχείων) της καθαρής γνώσης ως αποτέλεσμα της οντολογικής σύνθεσης

(3) στο τρίτο στάδιο αναφέρεται πώς η οντολογική σύνθεση είναι δυνατή

(4) στο τέταρτο στάδιο δικαιολογείται το γιατί η οντολογική σύνθεση είναι δυνατή

(5) στο πέμπτο στάδιο περιγράφεται ο πλήρης προσδιορισμός της ουσίας της οντολογικής γνώσης.¹⁵¹

Μετά από αυτά τα εισαγωγικά σχόλια έπεται η συνοπτική παρουσίαση των σταδίων της θεμελίωσης της μεταφυσικής.

2.0.3.1.2.2.1 Τα τρία πρώτα στάδια της θεμελίωσης της μεταφυσικής

1. Το πρώτο στάδιο αφορά τα στοιχεία της καθαρής γνώσης, δηλαδή τις καθарές εποπτείες και τις καθарές έννοιες.

Οι καθαρές εποπτείες είναι ο χώρος και ο χρόνος. Ο χώρος είναι ενιαίος και μοναδικός και αναπαρίσταται ως ένα άπειρο μέγεθος.¹⁵² Ο χρόνος είναι η καθολική καθαρή εποπτεία, διότι αναφέρεται στην εσωτερική αίσθηση και τα αντικείμενα της εσωτερικής αίσθησης, δηλαδή τις παραστάσεις.¹⁵³

Οι καθαρές έννοιες είναι κανόνες ενοποίησης του πολλαπλού, των οποίων το περιεχόμενο διαθέτει α πριόρι προέλευση.¹⁵⁴

2. Το δεύτερο στάδιο αφορά την ουσιώδη ενότητα της καθαρής γνώσης. Αυτή η ουσιώδης ενότητα είναι δυνατή χάρι στην οντολογική σύνθεση, η οποία τελείται μέσω της φαντασίας ως ενοποιητικού στοιχείου της εποπτείας και της έννοιας.¹⁵⁵

3. Το τρίτο στάδιο αφορά το πώς είναι δυνατή η οντολογική σύνθεση. Την απάντηση σε αυτό το ερώτημα δίδει η υπερβατολογική παραγωγή των κατηγοριών.¹⁵⁶ Εδώ πρέπει να επισημανθεί ότι η οντολογική γνώση θεμελιώνεται στην καθαρή σύνθεση και επιτρέπει στα όντα να εμφανίζονται ως αντί-κείμενα. Άρα η καθαρή σύνθεση συγκροτεί την υπέρβαση, η οποία είναι α πριόρι ιδιότητα της οντολογικής γνώσης ως στροφής-προς ένα αντικείμενο.¹⁵⁷

2.1 Η κατά Χάιντεγκερ φαινομενολογική διασάφηση της θεωρίας του Καντ για το σχηματισμό και το σχήμα

2.1.0 Εισαγωγή στο τέταρτο στάδιο της θεμελίωσης της μεταφυσικής

Ο Χάιντεγκερ ολοκληρώνει το τρίτο στάδιο της θεμελίωσης της μεταφυσικής θέτοντας μια σειρά ερωτημάτων, τα οποία ανάγονται στο βασικό ερώτημα για την αναγκαιότητα της ύπαρξης ενός επιπλέον σταδίου στη θεμελίωση της μεταφυσικής.¹⁵⁸ Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα δίδεται από τον τίτλο του τετάρτου σταδίου.

Το τρίτο στάδιο αφορούσε την εσωτερική δυνατότητα της ουσιώδους ενότητας της οντολογικής σύνθεσης.¹⁵⁹ Δηλαδή αφορούσε το ερώτημα περί του πώς πρέπει να είναι η καθαρή σύνθεση, ποιά δομή πρέπει να διαθέτει, για να είναι δυνατή η οντολογική γνώση.¹⁶⁰

Το τέταρτο στάδιο της θεμελίωσης της μεταφυσικής αφορά το θεμέλιο της εσωτερικής δυνατότητας της οντολογικής γνώσης.¹⁶¹ Δηλαδή εντός του συγκεκριμένου σταδίου θα δειχθεί γιατί η οντολογική γνώση είναι δυνατή.

1.Ο Χάιντεγκερ ξεκινά την εισαγωγή στο τέταρτο στάδιο της θεμελίωσης της μεταφυσικής με τον ισχυρισμό ότι η εσωτερική δυνατότητα της οντολογικής γνώσης διαφαίνεται από τη συγκεκριμένη ολότητα της δομής της υπέρβασης και ότι το συνεκτικό μέσο της δομής της υπέρβασης είναι η καθαρή φαντασία.¹⁶²

Με αυτήν τη φράση ο Χάιντεγκερ συνοψίζει τα συμπεράσματα του τρίτου σταδίου της θεμελίωσης της μεταφυσικής. Δηλαδή ο Χάιντεγκερ εννοεί ότι η οντολογική γνώση φανερώνεται διά της ανάλυσης της δομής της υπέρβασης.

Η οντολογική γνώση είναι η στροφή-προς... κάποιο αντικείμενο και επιτρέπει σε ένα ον να εμφανίζεται ως αντί-κείμενο, δηλαδή ως ον ευρισκόμενο εκτός μιας πεπερασμένης οντότητας, η οποία το αντιλαμβάνεται.¹⁶³

Όμως η οντολογική γνώση διαθέτει ένα αποτέλεσμα ως συνέπεια της στροφής-προς... . Δηλαδή το αποτέλεσμα είναι ένας α-πριόρι καθορισμός των δυνατοτήτων του να μπορεί κάτι να γίνεται αντιληπτό ως αντικείμενο. Αυτός ο α-πριόρι καθορισμός είναι η υπέρβαση.¹⁶⁴

Ωστόσο η οντολογική γνώση προϋποθέτει την καθαρή σύνθεση. Αυτό συμβαίνει, διότι κατά την καθαρή σύνθεση η υπερβατολογική φαντασία ενοποιεί την καθαρή εποπτεία με τις καθαρές έννοιες.¹⁶⁵

Άρα εν τέλει η καθαρή σύνθεση ενοποιεί τη δομή της υπέρβασης,¹⁶⁶ διότι η καθαρή σύνθεση είναι προϋπόθεση της οντολογικής γνώσης, η οποία αποτελεί προϋπόθεση της υπέρβασης.

Άρα από μια ανάλυση της ενοποιημένης δομής της υπέρβασης διαφαίνεται ο όρος δυνατότητας της οντολογικής γνώσης,¹⁶⁷ δηλαδή η καθαρή σύνθεση. Αυτό ισχύει, διότι η καθαρή σύνθεση ενοποιεί σε τελευταία ανάλυση τη δομή της υπέρβασης. Επομένως αναλύοντας την υπέρβαση αποκαλύπτεται η δομή της καθαρής σύνθεσης ως προϋπόθεσης της οντολογικής γνώσης. Το συνεκτικό στοιχείο της ενοποίησης είναι η υπερβατολογική φαντασία.¹⁶⁸

2.Ο Χάιντεγκερ συνεχίζει την εισαγωγή στο τέταρτο στάδιο της θεμελίωσης της μεταφυσικής λέγοντας ότι στην υπερβατολογική παραγωγή των κατηγοριών, δηλαδή στο τρίτο στάδιο, η δομή της οντολογικής γνώσης εξετάστηκε δίδοντας βαρύτητα στη νόηση και στη σχέση της με την υπερβατολογική φαντασία. Γι' αυτό το είδος της εξέτασης ευθύνεται η επικρατούσα ρασιοναλιστική ερωτηματοθεσία εντός της μεταφυσικής.¹⁶⁹

Αυτή η παρατήρηση εξυπηρετεί δύο σκοπούς. Ο πρώτος είναι ότι παρέχει μια επιπλέον δικαιολόγηση της ανάγκης για ένα ακόμη στάδιο στη θεμελίωση της μεταφυσικής. Ο δεύτερος είναι ότι επαναλαμβάνει την παρατήρηση από το Χάιντεγκερ για το ρασιοναλιστικό τρόπο σκέψης, ο οποίος επεκράτησε στη δυτική μεταφυσική,¹⁷⁰ και προϋποθέτει για την κριτική, την οποία θα ασκήσει ο Χάιντεγκερ στον Καντ σε ένα επόμενο σημείο του υπό εξέταση έργου.¹⁷¹

3. Ωστόσο η έμφαση του τρίτου σταδίου στη νόηση και στη σχέση της με την υπερβατολογική φαντασία δεν είναι ικανοποιητική. Αυτό ισχύει, διότι όλη η γνώση είναι πρωταρχικά εποπτεία και διότι η πεπερασμένη εποπτεία είναι ουσιωδώς πρόσληψη αντικειμένων. Άρα είναι απαραίτητη μια επιπλέον κατάδειξη της σχέσης της νόησης και της φαντασίας με την εποπτεία, για να επιτευχθεί η ανάλυση της υπέρβασης. Όμως η εν λόγω κατάδειξη θα οδηγήσει στον ενοποιητικό χαρακτήρα της φαντασίας και της υπέρβασης. τότε θα αποκαλυφθεί η πεπερασμένη καθαρή εποπτεία ως θεμέλιο της οντολογικής γνώσης. Αυτό θα συμβεί εντός του κεφαλαίου για το σχηματισμό.¹⁷²

Εδώ ο Χάιντεγκερ αφήνει να εννοηθεί ό,τι ανέφερε προηγουμένως, δηλαδή ότι το συγκροτητικό μέσο της υπέρβασης δεν είναι η νόηση, αλλά η υπερβατολογική φαντασία. Παράλληλα προδιαγράφει το περιεχόμενο των αναλύσεων κατά το τέταρτο στάδιο της θεμελίωσης της μεταφυσικής.

4. Σύμφωνα με το Χάιντεγκερ το κεφάλαιο για το σχηματισμό είναι το κεντρικό κομμάτι¹⁷³ της πρώτης *Κριτικής*, διότι, όπως προαναφέρθηκε, εντός αυτού καταδεικνύεται η πεπερασμένη καθαρή εποπτεία ως θεμέλιο της οντολογικής γνώσης. Η κατά Χάιντεγκερ ερμηνεία για το κεφάλαιο περί σχηματισμού θα διεξαχθεί υπό την οπτική τού θεμελιώδους ερωτήματος για την υπέρβαση, η οποία προσιδιάζει στο πεπερασμένο ον.¹⁷⁴

Εδώ ο Χάιντεγκερ τονίζει τις δύο βασικές παραμέτρους τής ερμηνείας του για την πρώτη *Κριτική*, δηλαδή την έμφαση στην υπερβατολογική φαντασία και το κύριο ερώτημα περί της δομής της υπέρβασης. Το κίνητρο για αυτές τις επιλογές θα φανεί αρκετά αργότερα στην §31 του υπό εξέταση κειμένου.

5. Ολοκληρώνοντας την εισαγωγή ο Χάιντεγκερ παρατηρεί ότι ο Καντ δεν θέτει το ερώτημα για το σχηματισμό ως ερώτημα περί τής υπέρβασης, αλλά ως ερώτημα περί τής υπαγωγής των φαινομένων υπό τις καθαρές έννοιες. Ωστόσο ο Χάιντεγκερ δεν επικρίνει τον Καντ για αυτή την επιλογή, αλλά τον υπερασπίζεται στην §23 του κεφαλαίου για το σχηματισμό.¹⁷⁵

Συνοψίζοντας την εισαγωγή στο τέταρτο στάδιο της θεμελίωσης της μεταφυσικής θα μπορούσαν να ειπωθούν τα ακόλουθα.

Η δομή τής υπέρβασης θα δείξει γιατί είναι δυνατή η οντολογική γνώση. Το συγκροτητικό μέσο τής δομής τής υπέρβασης είναι η υπερβατολογική φαντασία. Επομένως στο κεφάλαιο για το σχηματισμό θα αναλυθεί η λειτουργία τής υπερβατολογικής φαντασίας. Όμως η οντολογική γνώση είναι ένα είδος γνώσης και κάθε γνώση είναι πρωταρχικά εποπτεία. Επομένως στο κεφάλαιο για το σχηματισμό θα εξετασθεί επιπλέον η σχέση τής υπερβατολογικής φαντασίας με την καθαρή εποπτεία.

Άρα τα θέματα στο εν λόγω κεφάλαιο θα είναι η δομή τής υπέρβασης, η υπερβατολογική φαντασία, η καθαρή εποπτεία και η σχέση μεταξύ αυτών των όρων.

2.1.1 Υπέρβαση και αισθητοποίηση

Οι αναλύσεις εντός του κεφαλαίου για το σχηματισμό ξεκινούν με τη διασάφηση ορισμένων βασικών όρων. Πρώτα θα εξετασθούν, όπως δηλώνει και ο τίτλος της §19, η σχέση της υπέρβασης με την αισθητοποίηση.

1.Ο Χάιντεγκερ ξεκινά λέγοντας ότι ένα πεπερασμένο ον θα πρέπει να δύναται να προσλαμβάνει στην εποπτεία ένα άλλο ον, έστω και αν το άλλο ον είναι πρόχειρο. Αυτό το προσλαμβάνει προϋποθέτει μια στροφή-προς... , η οποία καθιστά δυνατή την εμφάνιση του άλλου όντος ως αντικειμένου,¹⁷⁶ δηλαδή ως ευρισκόμενου εκτός τού πεπερασμένου όντος.

Αυτή εδώ η εμφάνιση θα πρέπει να διαθέτει ορίζοντα με χαρακτήρα προσφοράς. Άρα η στροφή-προς... θα πρέπει να είναι μια α-πριόρι μορφή τού εν γένει προσφερόμενου.¹⁷⁷

Εδώ ο Χάιντεγκερ εννοεί κάτι αρκετά σαφές. Για να αναλύσει λεπτομερέστερα την υπέρβαση και την αισθητοποίηση, λαμβάνει υπόψιν του την απλούστερη δυνατή περίπτωση, δηλαδή την περίπτωση όπου ένα πεπερασμένο ον αντιλαμβάνεται ένα πρόχειρο ον. Ως πεπερασμένο ον θα μπορούσε να θεωρηθεί σε αυτά τα συμφραζόμενα ο άνθρωπος.¹⁷⁸ Ως πρόχειρο ον θεωρείται ένα όργανο, δηλαδή κάτι, το οποίο κάποιος θα μπορούσε να το χρησιμοποιήσει, να το χειρισθεί, όπως π.χ. ένα εργαλείο.¹⁷⁹

Ο Χάιντεγκερ λέει ότι σε αυτήν την περίπτωση το προσλαμβάνει, το οποίο έχει ως αντικείμενο ένα πρόχειρο ον, προϋποθέτει μια στροφή-προς... . Όμως ο Χάιντεγκερ έχει αναφέρει προηγουμένως ότι η στροφή-προς... είναι η οντολογική γνώση.¹⁸⁰ Δηλαδή η απλή πρόσληψη, η οποία αφορά αντικείμενα, προϋποθέτει την οντολογική γνώση. Με άλλη διατύπωση είναι δυνατόν να λεχθεί ότι η οντική γνώση, δηλαδή η γνώση περί άλλων όντων, προϋποθέτει την οντολογική γνώση, δηλαδή τη γνώση περί τού είναι.

Η στροφή-προς... , δηλαδή η οντολογική γνώση, πρέπει να είναι τέτοια, ώστε να καθιστά δυνατή την εμφάνιση του πρόχειρου όντος ως αντικειμένου, δηλαδή ως ευρισκόμενου πέραν του πεπερασμένου όντος. Για να συμβεί αυτό, προϋποτίθεται ότι ο ορίζοντας της εν λόγω εμφάνισης έχει χαρακτήρα προσφοράς.

Στη φαινομενολογική ορολογία ως (εδώ: εσωτερικός) ορίζοντας ενός αντικειμένου εννοούνται, όπως λέει ο Χούσσερλ,¹⁸¹ τα ενδιάθετα δυνάμει στοιχεία ενός βιώματος. Δηλαδή στην περίπτωση της εξωτερικής αντίληψης τον ορίζοντα αποτελούν οι όψεις ενός αντικειμένου, οι οποίες δεν εμφανίζονται κατά την αντίληψη αυτού του αντικειμένου,¹⁸² π.χ. στην περίπτωση της θέασης της μπροστινής πλευράς ενός κτηρίου τον ορίζοντα αποτελεί η πίσω πλευρά του, η οποία προς το παρόν δεν είναι ορατή.

Εδώ πρέπει να επισημανθεί ότι ο ορίζοντας διαθέτει μια α-πριόρι δομή στην οποία αναφέρεται ο Χάιντεγκερ. Δηλαδή χάρη στον ορίζοντα η στροφή-προς... γίνεται στροφή-προς-το-οποίο.¹⁸³

Όταν ο Χάιντεγκερ λέει ότι ο ορίζοντας του πρόχειρου όντος θα πρέπει να διαθέτει το χαρακτήρα προσφοράς, εννοεί, όπως θα εξηγήσει αμέσως παρακάτω, τη δοτικότητα του ορίζοντα στην εποπτεία, άρα η στροφή-προς... , εφόσον αυτή είναι α-πριόρι, θα πρέπει να αποτελεί ένα α-πριόρι του τί θα μπορούσε να προσφέρεται.¹⁸⁴

2.Ο Χάιντεγκερ συνεχίζει την ανάλυση λέγοντας ότι για τη λειτουργία τού ορίζοντα προϋποτίθεται ότι ο χαρακτήρας της προσφοράς διαθέτει αντιληπτότητα, δηλαδή ότι δύναται να προσλαμβάνεται στην εποπτεία, άρα ο ορίζοντας θα πρέπει να προσφέρεται ως καθαρή όψη. Από αυτό έπεται ότι ο καθαρός νους θα πρέπει να θεμελιώνεται σε μια καθαρή εποπτεία, για να μπορεί να προσφέρει αντικείμενα.¹⁸⁵

Δηλαδή ο Χάιντεγκερ λέει τα ακόλουθα:

α) η πρόσληψη αντικειμένων προϋποθέτει τη στροφή-προς... , δηλαδή την οντολογική γνώση

- β) η στροφή-προς... καθιστά δυνατή την εμφάνιση του αντικειμένου
- γ) ο α πριόρι ορίζοντας αυτής τής εμφάνισης πρέπει να διαθέτει χαρακτήρα προσφοράς
- δ) ο χαρακτήρας προσφοράς θα πρέπει να διαθέτει αντιληπτότητα, δηλαδή να μπορεί να δίδεται στην εποπτεία
- ε) άρα η α πριόρι δομή τού ορίζοντα της εμφάνισης θα πρέπει να διαθέτει αντιληπτότητα, δηλαδή να προσφέρει μια καθαρή όψη ως αντικείμενο
- στ) άρα η καθαρή νόηση, για να μπορεί α πριόρι να προσφέρει αντικείμενα, θα πρέπει να διαθέτει μια καθαρή εποπτεία ως θεμέλιο.

3.Ο Χάιντεγκερ συνεχίζει θέτοντας το ερώτημα περί του τί προσιδιάζει στην αισθητοποίηση του ορίζοντα και προσθέτει ότι το πεπερασμένο ον θα πρέπει να μπορεί να διαμορφώνει την καθαρή όψη. Ωστόσο κατά την υπερβατολογική παραγωγή των κατηγοριών φάνηκε ότι η καθαρή φαντασία διαμορφώνει την όψη, διότι ο χρόνος ως καθαρή εποπτεία συνδέεται ουσιωδώς με την καθαρή σύνθεση. Η καθαρή φαντασία δεν διαμορφώνει μόνο τον ίδιο τον ορίζοντα ως προς την εποπτειακή πρόσληψη, αλλά επιπλέον του παρέχει και ένα αντικείμενο, δηλαδή μιαν εικόνα.¹⁸⁶

Δηλαδή ο Χάιντεγκερ θέλει να πει το εξής. Προηγουμένως ανέφερε ότι μια καθαρή όψη θα πρέπει να δίδεται στον ορίζοντα. Τώρα θα παράσχει μια πρώτη εξειδίκευση σε αυτόν τον ισχυρισμό.

Κατά πρώτον επαναλαμβάνει ότι η προσφερόμενη όψη είναι α πριόρι.

Συνεχίζει λέγοντας ότι κατά την υπερβατολογική παραγωγή των κατηγοριών δείχθηκε η ουσιώδης σχέση της καθαρής εποπτείας, δηλαδή του χρόνου, με την καθαρή σύνθεση, άρα η καθαρή φαντασία διαμορφώνει την όψη. Εδώ ο Χάιντεγκερ εννοεί ότι ο χρόνος ως καθαρή εποπτεία παρέχει στη φαντασία ένα α πριόρι πολλαπλό, το οποίο η φαντασία συνθέτει και το παρέχει στη νόηση.¹⁸⁷

Άρα η φαντασία διαμορφώνει την καθαρή όψη και δίδει στη νόηση μια καθαρή εποπτεία, η οποία λειτουργεί ως θεμέλιο της νόησης. Συνεπεία τούτου η φαντασία και διαμορφώνει τον ίδιο τον ορίζοντα, ως προς την εποπτειακή πρόσληψη, και του δίδει ένα α πριόρι αντικείμενο, το οποίο είναι μια εικόνα.

4.Ο Χάιντεγκερ προσθέτει ότι ως εικόνα θα πρέπει να θεωρηθεί εδώ μια όψη.¹⁸⁸

Αυτός είναι ένας αρχικός προσδιορισμός, ο οποίος θα εξετασθεί λεπτομερέστερα αργότερα στις §§20, 21 και 22.

5.Ο Χάιντεγκερ συνεχίζει την ανάλυση λέγοντας ότι ο όρος δυνατότητας της υπέρβασης γίνεται κατά πρώτον ορατός σε αυτή τη διπλή λειτουργία τής φαντασίας. Τότε η υπέρβαση ταυτίζεται με την περατότητα. Η υπέρβαση καθιστά τον ορίζοντα εποπτειακό.¹⁸⁹ Όμως η πεπερασμένη εποπτεία είναι η αισθητικότητα, άρα η παροχή τής όψης αισθητοποιεί τον ορίζοντα. Επομένως ο ορίζοντας της υπέρβασης διαμορφώνεται μόνο κατά την αισθητοποίηση.¹⁹⁰

Δηλαδή ο Χάιντεγκερ θέλει να πει το εξής. Το πώς η υπέρβαση είναι δυνατή διαφαίνεται από την προαναφερθείσα διπλή λειτουργία τής φαντασίας, δηλαδή από τη δημιουργία τής εποπτειακής πρόσληψης στον ορίζοντα και από την παροχή στον ορίζοντα μιας καθαρής εικόνας.

Τότε η υπέρβαση ταυτίζεται με την περατότητα (της γνώσης), διότι η υπέρβαση συνδέεται με την εποπτεία και η περατότητα της γνώσης ανευρίσκεται στην περατότητα της εποπτείας,¹⁹¹ δηλαδή στο ότι η εποπτεία είναι πρόσληψη.¹⁹²

Η υπέρβαση ανήκει στην οντολογική γνώση, η οποία εδώ αναφέρεται με τη μορφή τού επιτρέπει σε κάτι να εμφανίζεται ως αντικείμενο,¹⁹³ και καθιστά εποπτειακό τον ορίζοντά της. Όμως η πεπερασμένη εποπτεία είναι η αισθητικότητα, άρα ο ορίζοντας αισθητοποιείται. Άρα ο ορίζοντας της υπέρβασης διαμορφώνεται μόνο κατά την αισθητοποίηση.

Εδώ εκ πρώτης όψεως φαίνεται να υπάρχει μια αντίφαση. Προηγουμένως, στο σημείο 3., ο Χάιντεγκερ ανέφερε ότι η φαντασία παρέχει ένα αντικείμενο στον ορίζοντα, δηλαδή τον αισθητοποιεί, ενώ τώρα αυτή η λειτουργία αποδίδεται στην υπέρβαση. Αυτή η υποτιθέμενη αντίφαση θα επιλυθεί παρακάτω,¹⁹⁴ όταν ο Χάιντεγκερ θα δηλώσει ότι η φαντασία διαμορφώνει την υπέρβαση και γι' αυτό η φαντασία χαρακτηρίζεται ως υπερβατολογική. Η φαντασία έχει τη δυνατότητα να διαμορφώνει την υπέρβαση, διότι η φαντασία είναι η κοινή ρίζα τής νόησης και της αισθητικότητας.¹⁹⁵ Άρα και η φαντασία διαμορφώνει τον ορίζοντα, αλλά σε τελευταία ανάλυση.

6. Ο Χάιντεγκερ προσθέτει ότι το επιτρέπει σε κάτι να εμφανίζεται ως αντικείμενο, αν θεωρηθεί υπό την οπτική τού καθαρού λόγου, αναπαριστά τις καθαρές έννοιες, άρα η υπέρβαση διαμορφώνεται με την αισθητοποίηση των καθαρών εννοιών. Αυτή η αισθητοποίηση είναι καθαρή, διότι και η υπέρβαση είναι καθαρή στροφή-προς...¹⁹⁶

Εδώ ο Χάιντεγκερ εννοεί το εξής. Το επιτρέπει σε κάτι να εμφανίζεται ως αντικείμενο, δηλαδή η οντολογική γνώση,¹⁹⁷ μπορεί να εξετασθεί από την οπτική του καθαρού λόγου. Δηλαδή είναι δυνατό να εξετασθεί τί συνεισφέρει ο καθαρός λόγος στην οντολογική γνώση. Η συνεισφορά από τον καθαρό λόγο είναι οι καθαρές έννοιες ως κανόνες ενοποίησης του πολλαπλού.

Στην οντολογική γνώση ανήκει η υπέρβαση, άρα η υπέρβαση διαμορφώνεται κατά την αισθητοποίηση των καθαρών εννοιών.

Ως ανήκουσα στην οντολογική γνώση η υπέρβαση διαθέτει το γνώρισμα της στροφής-προς... , άρα η υπέρβαση είναι α πριόρι, άρα και η αισθητοποίηση της υπέρβασης είναι α πριόρι.

7. Η καθαρή αισθητοποίηση είναι ο σχηματισμός, όπου η φαντασία δίδει α πριόρι μορφή σχήματος στην όψη τού ορίζοντα της υπέρβασης.

Θα αναλυθεί στη συνέχεια του τέταρτου σταδίου ο τρόπος με τον οποίο συμβαίνει αυτό.

8. Σύμφωνα με το Χάιντεγκερ ο Καντ εκλαμβάνει την αισθητικότητα ως πεπερασμένη εποπτεία. Άρα η καθαρή αισθητικότητα θα πρέπει να είναι η καθαρή πεπερασμένη εποπτεία ως α πριόρι πρόσληψη ενός εποπτευόμενου.

Όμως η πεπερασμένη εποπτεία δεν μπορεί να προκαλέσει την ύπαρξη του εποπτευόμενου. Άρα η καθαρή αισθητοποίηση δεν μπορεί να προκαλέσει την ύπαρξη ενός εποπτευόμενου, επομένως η καθαρή αισθητοποίηση είναι η πρόσληψη μιας καθαρής όψης.¹⁹⁸

Εδώ εννοείται το εξής. Εφόσον η αισθητικότητα είναι πεπερασμένη εποπτεία και εφόσον η πεπερασμένη εποπτεία δεν προκαλεί την ύπαρξη του εποπτευόμενου της,¹⁹⁹ έπεται ότι η καθαρή αισθητικότητα δεν προκαλεί την ύπαρξη του εποπτευόμενου της. Άρα προκαλεί την ύπαρξη μιας όψης.

9. Ο Χάιντεγκερ ολοκληρώνει την ανάλυση της σχέσης τής υπέρβασης με την αισθητικότητα θέτοντας μια σειρά ερωτημάτων για τη φύση τού αντικειμένου τής καθαρής εποπτείας. Όλα τα ερωτήματα θα εξετασθούν στη συνέχεια στην §20.

Συνοψίζοντας τις αναλύσεις στην §19 μπορούν να ειπωθούν τα ακόλουθα. Η οντολογική γνώση διαθέτει έναν α πριόρι ορίζοντα, τον οποίο η υπερβατολογική φαντασία καθιστά εποπτειακό και του παρέχει ένα καθαρό αντικείμενο με τη μορφή μιας α πριόρι όψης. Η υπέρβαση, επειδή ανήκει στην οντολογική γνώση, διαθέτει α πριόρι ορίζοντα. Ο ορίζοντας της υπέρβασης διαμορφώνεται στην αισθητοποίηση, δηλαδή γίνεται α πριόρι εποπτειακός.

Επίσης η υπέρβαση διαμορφώνεται στην αισθητοποίηση των καθαρών εννοιών. Η αισθητοποίηση των καθαρών εννοιών είναι ο σχηματισμός. Στο σχηματισμό η καθαρή όψη τού ορίζοντα της

υπέρβασης λαμβάνει τη μορφή σχήματος.

2.1.2 Εικόνα και σχήμα

Στην §20 ο Χάιντεγκερ θα εξετάσει τα διάφορα είδη των εικόνων και θα τα διαχωρίσει από το σχήμα.

1. Ο Χάιντεγκερ εκκινεί την ανάλυση δίδοντας έναν πιο λεπτομερή ορισμό της αισθητοποίησης. Η αισθητοποίηση είναι ο τρόπος με τον οποίο ένα πεπερασμένο ον καθιστά κάτι εποπτεύσιμο, δηλαδή ο τρόπος με τον οποίο το πεπερασμένο ον δημιουργεί μια όψη από κάτι. Αυτή η όψη είναι μια εικόνα τινός. Ο εν λόγω τρόπος δημιουργίας εικόνων προσδιορίζει και τα διάφορα είδη των εικόνων.

Για να ορίσει τα διάφορα είδη των εικόνων, ο Χάιντεγκερ θα χρησιμοποιήσει την ειδητική ανάλυση ως ελεύθερη παραλλαγή²⁰⁰ και θα φέρει πάλι ως παράδειγμα την απλούστερη δυνατή περίπτωση, δηλαδή την περίπτωση όπου ένα πεπερασμένο ον αντιλαμβάνεται ένα πρόχειρο ον.

α) Η πρώτη σημασία του όρου «εικόνα» δηλώνει την όψη ενός πρόχειρου όντος, το οποίο προσφέρει αυτήν την όψη. Δηλαδή η πρώτη σημασία του όρου «εικόνα» αφορά την αισθητηριακή αντίληψη και ειδικότερα τα αισθητά.

β) Η δεύτερη σημασία του όρου «εικόνα» εκπορεύεται από την πρώτη και δηλώνει την απεικονιστική όψη ενός πρόχειρου όντος. Δηλαδή δηλώνει την απεικόνιση ενός τέτοιου όντος. Η απεικόνιση μπορεί να έχει ως αντικείμενο είτε ένα πρόχειρο ον, το οποίο δεν υπάρχει πλέον, είτε ένα πρόχειρο ον, το οποίο δεν έχει κατασκευασθεί ακόμη.²⁰¹

2. Εφόσον ως εικόνα μπορεί να θεωρείται και μια απεικόνιση ενός μη παρόντος, προκύπτει η τρίτη σημασία του όρου «εικόνα».

γ) Σε αυτήν την τρίτη σημασία ως εικόνα εκλαμβάνεται μια όψη εν γένει, ανεξάρτητα από το αν αυτή απεικονίζει ένα δεδομένο ή μη δεδομένο στην εποπτεία πρόχειρο ον.²⁰²

3. Σύμφωνα με το Χάιντεγκερ ο Καντ χρησιμοποιεί και τις τρεις σημασίες του όρου «εικόνα», ωστόσο η χρήση είναι συγκεχυμένη και δεν είναι βέβαιο αν οι εν λόγω σημασίες του όρου «εικόνα» έχουν κάποια εξηγητική αξία για το κεφάλαιο περί σχηματισμού.²⁰³

4. Ο γνωστότερος τρόπος παροχής μιας όψης είναι η εμπειρική εποπτεία, όπου το εποπτευόμενο είναι ένα καθέκαστον, Ωστόσο ως τέτοιο καθέκαστον μπορεί να θεωρηθεί και ένα ευρύτερο σύνολο, όπως π.χ. ένα τοπίο. Το συμπέρασμα από τα παραπάνω είναι ότι η εικόνα (όψη) είναι πάντοτε κάποιο εποπτεύσιμο καθέκαστον.

Γι' αυτό κάθε απεικόνιση είναι μια αντιγραφή ενός εποπτεύσου καθέκαστον. Εδώ ως επεξήγηση ο Χάιντεγκερ θα αναφέρει το παράδειγμα μιας φωτογραφίας, το οποίο ακολουθεί.²⁰⁴

5. Η απεικόνιση είναι, όπως αναφέρθηκε παραπάνω στο σημείο 1., και αυτή μια εικόνα σύμφωνα με τη δεύτερη σημασία του όρου «εικόνα». Γι' αυτό μια φωτογραφία μπορεί να είναι εικόνα και με την πρώτη και με τη δεύτερη σημασία του όρου.

Δηλαδή στην περίπτωση μιας φωτογραφίας ισχύει το εξής.

(i) Μια φωτογραφία μπορεί η ίδια να θεωρηθεί πρόχειρο ον, το οποίο διαθέτει συγκεκριμένο μέγεθος, σχήμα, χρώμα κτλ.. Τότε προσφέρει την όψη ενός πρόχειρου όντος. Άρα είναι εικόνα κατά την πρώτη σημασία.

(ii) Επίσης μια φωτογραφία μπορεί να θεωρηθεί απεικόνιση ενός άλλου πρόχειρου όντος, δηλαδή του όντος, το οποίο φωτογραφήθηκε. Τότε θα αποτελεί εικόνα με τη δεύτερη σημασία του όρου.²⁰⁵

Όμως υπάρχει ακόμη μια δυνατότητα για αυτήν την περίπτωση της φωτογραφίας ως απεικόνισης.

6. Αυτή η περαιτέρω δυνατότητα προκύπτει, όταν η φωτογραφία αναπαράγει μιαν άλλη απεικόνιση. Αυτό θα μπορούσε να συμβαίνει, όταν φωτογραφίζεται κάποιο ομοίωμα. Τότε η φωτογραφία θα είναι εικόνα (εννοείται: με τη δεύτερη σημασία του όρου), διότι σε τελική ανάλυση θα παρέχει την εικόνα εκείνου από το οποίο προήλθε το ομοίωμα.²⁰⁶

7. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω στο σημείο 2., υπάρχει και μια τρίτη σημασία της έννοιας της εικόνας. Αυτή η σημασία παρέχει στην περίπτωση μιας φωτογραφίας την ακόλουθη δυνατότητα.

(iii) Μια φωτογραφία θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι δείχνει και τον τρόπο με τον οποίο κάτι εμφανίζεται εν γένει. Πχ. η φωτογραφία ενός αγάλματος θα μπορούσε να αποτελεί ένα παράδειγμα

για το πώς μοιάζουν τα αγάλματα γενικά.

Όμως αυτή η παρατήρηση δεν αφορά μόνο ό,τι απεικονίζεται στη φωτογραφία. Αφορά επίσης την ίδια τη φωτογραφία ως πρόχειρο ον. Δηλαδή η φωτογραφία, ανεξάρτητα από οτιδήποτε απεικονίζει, δείχνει επίσης πώς μοιάζει μια φωτογραφία εν γένει.²⁰⁷

8. Αυτή η τρίτη σημασία της έννοιας της εικόνας διαθέτει ένα ιδιαίτον χαρακτηριστικό. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω στα σημεία 2. και 7., μια εικόνα, όταν ο όρος χρησιμοποιείται με την τρίτη σημασία του, δείχνει τον τρόπο με τον οποίο κάτι εμφανίζεται εν γένει. Τότε όμως αυτή η δείξη αντιστοιχεί στο ένα, το οποίο ενοποιεί τα πολλά. Επειδή η έννοια ενοποιεί το πολλαπλό, η εν λόγω δείξη αντιστοιχεί στην έννοια. Δηλαδή η εικόνα -κατά την τρίτη σημασία του όρου- αισθητοποιεί τις έννοιες.²⁰⁸

9. Όμως η αισθητοποίηση μιας έννοιας έχει ορισμένες συνέπειες για τις σημασίες του όρου «εικόνα».

Δηλαδή ως αισθητοποίηση μιας έννοιας δεν μπορεί πλέον να εννοείται η εκ μέρους μιας έννοιας προσφορά μιας όψης. Αυτό ισχύει, διότι η έννοια πάντοτε παριστά το καθολικό, το οποίο δεν μπορεί να παρασταθεί στην ενική παράσταση μιας εποπτείας. Άρα κατά την αισθητοποίηση μιας έννοιας αποκλείονται οι εικόνες με την πρώτη σημασία του όρου.

Όμως για τον ίδιο λόγο αποκλείονται και οι εικόνες ως απεικονίσεις άλλων όντων. Δηλαδή αποκλείονται και οι εικόνες με τη δεύτερη σημασία του όρου.²⁰⁹

10. Τώρα όμως τίθεται με μεγαλύτερη έμφαση το ερώτημα περί του τί σημαίνει η αισθητοποίηση μιας έννοιας.²¹⁰

11. Για να απαντήσει σε αυτό το ερώτημα, ο Χάιντεγκερ θα φέρει ως παράδειγμα την περίπτωση της θέασης ενός πρόχειρου όντος, πιο συγκεκριμένα ενός σπιτιού, και θα αναφερθεί στην αντίστοιχη εμπειρική έννοια του σπιτιού.

Ένα συγκεκριμένο σπίτι, όταν παρέχει την όψη του, δείχνει επίσης το πώς φαίνεται ένα σπίτι εν γένει. Δηλαδή δείχνει εν τέλει τί παριστάνουμε στην έννοια του σπιτιού. Τώρα προκύπτει το ερώτημα περί του πώς επιτυγχάνεται αυτή η εν γένει δείξη.

Όταν αντικρίζουμε ένα συγκεκριμένο σπίτι, μας παρέχεται μια δεδομένη όψη του. Για παράδειγμα είναι δυνατό να βλέπουμε μόνο τη μπροστινή του πλευρά. Ωστόσο εμείς δεν δεσμευόμαστε από αυτήν τη συγκεκριμένη όψη, για να αντιληφθούμε το παρατηρούμενο σπίτι. Δηλαδή το παρατηρούμενο σπίτι γίνεται αντιληπτό ως σπίτι, διότι μας φανερώνει κάτι περισσότερο από μια συγκεκριμένη όψη. Αυτό το επιπλέον, το οποίο μάς φανερώνει, είναι ο τρόπος με τον οποίο μπορεί να εμφανίζεται ένα σπίτι.²¹¹

12. Διασαφηνίζονται τον παραπάνω ισχυρισμό ο Χάιντεγκερ προσθέτει περισσότερες εξηγήσεις για τον τρόπο της εμφάνισης.

Αυτό, το οποίο παρίσταται με το συγκεκριμένο σπίτι, είναι ο τρόπος με τον οποίο είναι δυνατή η εμπειρική εμφάνιση κάποιου σπιτιού.

Δηλαδή συμβαίνει το εξής. Η συγκεκριμένη εμφάνιση αυτού του σπιτιού αποτελεί μόνο μια περίπτωση από το σύνολο των δυνατοτήτων τού να εμφανίζεται κάτι ως σπίτι. Όμως εμείς αντιλαμβανόμαστε τον τρόπο, ο οποίος προδιαγράφει και καθορίζει αυτό το σύνολο των δυνατοτήτων της εμπειρικής εμφάνισης ενός σπιτιού. Δηλαδή αντιλαμβανόμαστε αυτό, το οποίο καθορίζει τον κανόνα για τις δυνατότητες εμφάνισης. Ο τρόπος καθορισμού τού κανόνα δεν είναι κάποια καταλογογράφηση ιδιοτήτων, αλλά ένα περίγραμμα του τί εκλαμβάνεται²¹² ως σπίτι.²¹³

13. Δηλαδή ο τρόπος καθορισμού τού κανόνα των δυνατών εμφανίσεων μπορεί να γίνει αντιληπτός μόνο ως εξής: ως αυτό, το οποίο καθορίζει τη συνάφεια της σχέσης μεταξύ δυνατών εμφανίσεων εντός μιας εμπειρικής όψης.

Επίσης μόνο η παράσταση του εν λόγω τρόπου καθιστά δυνατή την εποπτειακή παράσταση της ενοποιητικής λειτουργίας της έννοιας. Με αυτόν τον ισχυρισμό ο Χάιντεγκερ εννοεί κάτι απλό. Η έννοια είναι η βάση ενός κανόνα ενοποίησης εποπτειών. Αυτός ο κανόνας διαθέτει έναν τρόπο καθορισμού. Αυτός ο τρόπος είναι ένα περίγραμμα των δυνατοτήτων εμφάνισης ενός όντος. Ως περίγραμμα αυτός ο τρόπος μπορεί να παρασταθεί εποπτειακά. Δηλαδή τότε μπορεί να παρασταθεί

εποπτειακά και η ενοποιητική λειτουργία της έννοιας.

Από τα παραπάνω φαίνεται ότι η έννοια, ως προς το πλάτος της, εξαρτάται από τον κανόνα, ως βάθος της έννοιας, δηλαδή ως λειτουργία απόδοσης περιεχομένου. Άρα η α πριόρι ενοσιολογική παράσταση συνίσταται στο να δίδει ο κανόνας -μέσω τού τρόπου καθορισμού του- την α πριόρι δοτικότητα μιας όψης.

Άρα η ενοσιολογική παράσταση εξαρτάται από μιν όψη, επομένως προκύπτει μιν αισθητοποίηση.²¹⁴

14. Τώρα ο Χάιντεγκερ θα διευκρινίσει περισσότερο το τί εννοείται με αυτήν την αισθητοποίηση. Γι' αυτό θα κάνει δύο αποφαιτικές επισημάνσεις.

I) Κατά την αισθητοποίηση δεν εμφανίζεται η ίδια η έννοια ως όψη στην εποπτεία. Αντιθέτως εμφανίζεται κάτι, το οποίο μπορεί να παρασταθεί στην εποπτεία. Αυτό μπορεί να παρασταθεί σύμφωνα με τον τρόπο καθορισμού τού κανόνα της έννοιας.²¹⁵ Δηλαδή αυτό το δυνάμενο να παρασταθεί είναι το προαναφερθέν περίγραμμα δυνατοτήτων εμφάνισης.

15. II) Επίσης δεν εμφανίζεται στην εποπτεία η ενότητα της έννοιας. Η ενότητα της έννοιας εμφανίζεται μόνο κατά τη θεώρηση του τρόπου καθορισμού τού κανόνα της έννοιας.²¹⁶

16. Δηλαδή η ενοσιολογική παράσταση δεν είναι η παράσταση της ενότητας της έννοιας, αλλά εν τέλει η παράσταση του τρόπου λειτουργίας τής κανονιστικότητας.²¹⁷

17. Μετά από τις προαναφερθείσες αποφαιτικές διευκρινίσεις πρέπει να προσδιορισθεί καταφατικά το τί σημαίνει ότι κατά την αισθητοποίηση εμφανίζεται ο τρόπος καθορισμού τού κανόνα των δυνατοτήτων εμφάνισης.

Ο κανόνας παρίσταται στον τρόπο τού δικού του καθορισμού. Δηλαδή παρίσταται στον τρόπο διαμόρφωσης της απεικονιζόμενης όψης.

Η εν λόγω διαμόρφωση διαθέτει δύο ιδιότητες. Η πρώτη είναι ότι δεν δεσμεύεται από κάποιο εμπειρικό αντικείμενο. Η δεύτερη και κυριότερη είναι ότι επιτελεί την αισθητοποίηση των εννοιών.²¹⁸

18. Η αισθητοποίηση των εννοιών επιτελείται από τη φαντασία. Το σχήμα είναι η παράσταση μιας διαδικασίας τής φαντασίας. Αυτή η διαδικασία παρέχει την αντίστοιχη εικόνα σε μια έννοια. Ο σχηματισμός είναι η διαμόρφωση του σχήματος ως τρόπου αισθητοποίησης της έννοιας.

Το σχήμα δεν είναι μια εικόνα σύμφωνα με την πρώτη ή τη δεύτερη σημασία τού όρου «εικόνα». Επειδή όμως το σχήμα διαθέτει κάποιο εικονιστικό περιεχόμενο, ο Χάιντεγκερ θα ονομάσει αυτό το εικονιστικό περιεχόμενο «σχήμα-εικόνα».²¹⁹

Συνοψίζοντας τις θέσεις του Χάιντεγκερ θα μπορούσαν να ειπωθούν τα εξής.

Ο Χάιντεγκερ διακρίνει τρεις σημασίες της έννοιας της εικόνας:

α) την άμεση αισθητηριακή αντίληψη ενός πράγματος

β) το απείκασμα ενός μη παριστάμενου στις αισθήσεις πράγματος

γ) την εικόνα εν γένει, ανεξάρτητα από το αν ένα πράγμα δίδεται στην αντίληψη ή όχι. Δηλαδή η τρίτη σημασία περιλαμβάνει τις δύο προηγούμενες.

Η εικόνα, με την τρίτη σημασία του όρου, αισθητοποιεί τις έννοιες. Δηλαδή παρίστα τον τρόπο καθορισμού τού κανόνα μιας έννοιας. Αυτός ο τρόπος, όταν δίδεται στην εποπτεία, έχει τη μορφή ενός περιγράμματος. Η παροχή τού περιγράμματος αυτού στην έννοια είναι το σχήμα. Επειδή το σχήμα διαθέτει κάποιο εικονιστικό περιεχόμενο, αυτό το εικονιστικό περιεχόμενο λέγεται «σχήμα-εικόνα».

2.1.3 Σχήμα και σχήμα-εικόνα

1. Στην §21 ο Χάιντεγκερ θα αναλύσει το σχήμα-εικόνα. Οι στόχοι της ανάλυσης είναι δύο, δηλαδή

α) η εξήγηση της σχέσης τού σχήματος-εικόνα με το σχήμα

β) η εξήγηση της σχέσης τής έννοιας με την εικόνα, διότι οι έννοιες αισθητοποιούνται μέσω τής διαμόρφωσης του σχήματος.

Επομένως το ερώτημα αφορά το πώς σχετίζεται η εικόνα ενός όντος, το οποίο παρίσταται στις αισθήσεις, με ό,τι παρίσταται στην έννοιά του.

Το ερώτημα αυτό θα εξετασθεί αναφορικά με δύο είδη εννοιών. Το πρώτο είδος είναι οι εμπειρικές αισθητές έννοιες. Το δεύτερο είδος είναι οι καθαρές αισθητές έννοιες, δηλαδή οι μαθηματικές (γεωμετρικές και αριθμητικές).²²⁰

2. Η ανάλυση ξεκινά με την περίπτωση των εμπειρικών εννοιών. Ο Χάιντεγκερ παραθέτει τη φράση του Καντ ότι ένα αντικείμενο της εμπειρίας και μια εικόνα δεν φθάνουν την εμπειρική έννοια.²²¹

Εδώ ως «αντικείμενο της εμπειρίας» ο Χάιντεγκερ εννοεί την πρώτη σημασία τού όρου «εικόνα», δηλαδή την όψη ενός πρόχειρου όντος. Επίσης ως «εικόνα» αντιλαμβάνεται τη δεύτερη προαναφερθείσα σημασία τού όρου «εικόνα», δηλαδή την απεικόνιση ενός όντος.

Το γεγονός ότι αμφότερες η πρώτη και η δεύτερη σημασία τού όρου «εικόνα» δεν φθάνουν την εμπειρική έννοια ερμηνεύεται ως το ότι οι εν λόγω σημασίες δεν παριστούν την έννοια σύμμετρα.²²² Δηλαδή υπάρχει κάτι από την έννοια, το οποίο δεν πληρούται από εποπτειακό περιεχόμενο. Αυτή η μη συμμετρία διευκρινίζεται ως εξής από το Χάιντεγκερ.

Η πρώτη διευκρίνιση έχει αποφαστικό περιεχόμενο. Δηλαδή εδώ επισημαίνεται ότι η μη συμμετρία μεταξύ των εν λόγω σημασιών τού όρου «εικόνα» και της εμπειρικής έννοιας δεν συνεπάγεται ότι κάθε σύμμετρη απεικόνιση της εμπειρικής έννοιας είναι αδύνατη.

Πράγματι πρέπει να γίνει δεκτό ότι η εμπειρική όψη ενός όντος δεν μπορεί να απεικονίσει μια εμπειρική έννοια και ότι το ίδιο ισχύει για το σχήμα-εικόνα.

Όμως πρέπει επίσης να γίνει δεκτό, και αυτή είναι η δεύτερη και καταφατική διευκρίνιση, ότι η εμπειρική όψη διαθέτει μιαν επιπλέον ιδιότητα.

Δηλαδή η όψη περιέχει ό,τι και η έννοια, ήτοι το περιεχόμενο της όψης είναι ακριβώς αυτό, το οποίο ανταποκρίνεται στον ορισμό μιας εμπειρικής έννοιας. Μάλιστα η όψη περιέχει και ακόμη περισσότερα.

Η διαφορά της όψης από την έννοια είναι ότι η έννοια παριστά το περιεχόμενό της με διαφορετικό τρόπο, δηλαδή το παριστά ως το ένα, το οποίο ενοποιεί τα πολλά.

Η όψη δύναται να περιέχει περισσότερα από την έννοια, διότι η όψη δεν αποτελεί απλώς ένα τυχαίο περιεχόμενο της έννοιας. Αντιθέτως η εμπειρική όψη λειτουργεί ως ένα παράδειγμα του κανόνα, ο οποίος διέπει τα τυχόντα περιεχόμενα της έννοιας. Σε αυτόν τον καθορισμό τής τυχαιότητας από τον κανόνα η έννοια γίνεται συγκεκριμένη λόγω της σχέσης της με τη δεδομένη εμπειρική όψη.²²³

Δηλαδή ο Χάιντεγκερ θέλει να πει εν κατακλείδι το εξής. Η μη συμμετρία μεταξύ των δύο πρώτων σημασιών τού όρου «εικόνα» και της εμπειρικής έννοιας δεν οφείλεται στο εποπτειακό περιεχόμενο των εν λόγω όψεων. Αντιθέτως οφείλεται στον τρόπο παράστασης αυτού τού περιεχομένου. Δηλαδή οι εν λόγω όψεις παριστούν πάντοτε καθέκαστα, αλλά η έννοια παριστά καθόλου. Μια συγκεκριμένη εμπειρική όψη παριστά μάλιστα περισσότερα από την αντίστοιχη έννοια, διότι η όψη δύναται να περιέχει στοιχεία, τα οποία αίρουν την τυχαιότητα των πιθανών αντικειμένων τού ορισμού τής έννοιας.

3. Φυσικά η παράσταση του κανόνα, ο οποίος διέπει τα τυχόντα περιεχόμενα της έννοιας, είναι το σχήμα. Το σχήμα συνδέεται με πολλά σχήματα-εικόνες, όμως κανένα από αυτά δεν μπορεί να διεκδικήσει την αποκλειστικότητα στη σύνδεση με το σχήμα.²²⁴

4. Το γεγονός ότι η εμπειρική όψη δεν φθάνει την εμπειρική έννοια είναι δηλωτικό τής σχέσης τού σχήματος με το σχήμα-εικόνα. Αυτό σημαίνει το εξής. Όπως προαναφέρθηκε στο σημείο 2., η

εμπειρική όψη δεν παριστά την έννοια σύμμετρα. Αυτό συμβαίνει, διότι η εμπειρική όψη δίδει μόνο ένα παράδειγμα του κανόνα, ο οποίος διέπει τα αντικείμενα της έννοιας. Ο εν λόγω κανόνας παρίσταται από το σχήμα και το σχήμα-εικόνα αποτελεί μια δυνατή παρουσίαση του κανόνα, τον οποίο το σχήμα παριστά.

Το συμπέρασμα από τα παραπάνω είναι ότι η έννοια δίχως το σχήμα δεν είναι τίποτε,²²⁵ δηλαδή είναι κενή.

5.Αφού ολοκλήρωσε την ανάλυση για τις εμπειρικές έννοιες, ο Χάιντεγκερ θα στραφεί στις καθαρές αισθητές έννοιες, δηλαδή στις μαθηματικές (γεωμετρικές και αριθμητικές). Στην περίπτωση των καθαρών αισθητών εννοιών το ερώτημα είναι αν το σχήμα-εικόνα τους είναι σύμμετρο με αυτές.²²⁶

6.Η ανάλυση ξεκινά με την περίπτωση των γεωμετρικών εννοιών και ως παράδειγμα φέρεται το τρίγωνο.

Ο Χάιντεγκερ αποδίδει στον Καντ τη θέση ότι το σχήμα-εικόνα ενός τριγώνου θα πρέπει να είναι οξυγώνιο ή ορθογώνιο ή αμβλυγώνιο.

Με αυτόν τον τρόπο μοιάζουν να εξαντλούνται όλες οι τυχαίες δυνατότητες, ενώ κάτι τέτοιο δεν φαίνεται να συμβαίνει στην περίπτωση του σχήματος-εικόνας τής εμπειρικής έννοιας του σπιτιού.

Όμως αυτός ο ισχυρισμός δεν είναι απολύτως ακριβής. Αυτό ισχύει για τον ακόλουθο λόγο. Το σχήμα-εικόνα τού τριγώνου πράγματι θα πρέπει να ανήκει σε ένα από τα τρία προαναφερθέντα είδη τριγώνων. Ωστόσο σε όποιο είδος κι αν ανήκει, διανοίγεται ένα νέο εύρος εποπτευσιμότητας. Αυτό συμβαίνει, διότι προφανώς υπάρχουν άπειρες δυνατές περιπτώσεις οξυγωνίων, ορθογωνίων και αμβλυγωνίων τριγώνων.

Επομένως ο μεν περιορισμός τού σχήματος-εικόνας στα τρία προαναφερθέντα είδη τριγώνων προσδίδει στο σχήμα-εικόνα ενότητα σαν της έννοιας, το δε εύρος της εποπτευσιμότητας γενικότητα σαν της έννοιας.

Ωστόσο πρέπει να έχουμε κατά νου ότι στο σχήμα δεν αντιστοιχεί μια συγκεκριμένη εικόνα, αλλά μια ολότητα δυνατών σχημάτων-εικόνων.²²⁷

7. Επομένως μέσω της ανάλυσης των γεωμετρικών εννοιών προκύπτουν ορισμένα συμπεράσματα για το σχήμα-εικόνα.

α) Το σχήμα-εικόνα δεν αποκτά την όψη του από μια άλλη άμεσα εποπτεύσιμη εικόνα.

β) Αντιθέτως το σχήμα-εικόνα αποκτά την όψη του από τη δυνατή παρουσίαση, η οποία βρίσκεται στην παράσταση τού κανόνα του, δηλαδή βρίσκεται στο σχήμα.

γ) Όταν το σχήμα-εικόνα αποκτά την όψη του, ο κανόνας πλέον γίνεται εποπτεύσιμος.

Ο Χάιντεγκερ συνεχίζει την ανάλυση με την περίπτωση των αριθμητικών εννοιών.

Πέντε διαδοχικές τελείες μπορούν να είναι εικόνα τού αριθμού πέντε, μόνο αν εκληφθεί ως εικόνα το σχήμα-εικόνα. Αυτό ισχύει, διότι προφανώς ο αριθμός πέντε δεν εμφανίζεται στην εποπτεία ως πέντε διαδοχικές τελείες, αλλά ούτε και με τα αριθμητικά του σύμβολα, όπως το 5 ή το V.

Ωστόσο οι πέντε διαδοχικές τελείες και τα αριθμητικά τού πέντε είναι όψεις τού εν λόγω αριθμού, αλλά με διαφορετικό τρόπο από αυτόν τού σχήματος-εικόνα. Δηλαδή τα μεν αριθμητικά του πέντε είναι απλώς σύμβολα του αριθμού αυτού, ενώ οι διαδοχικές τελείες καθιστούν το πέντε απαριθμήσιμο, διότι αυτές αντιστοιχούν τον αριθμό με την παράσταση του κανόνα τής παρουσιάσής του,²²⁸ δηλαδή με το σχήμα του.

8.Το συμπέρασμα από τα προαναφερθέντα είναι ότι δεν αντιλαμβανόμαστε τον αριθμό λόγω μιας αλληλουχίας από τελείες, αλλά ως παράσταση μιας μεθόδου, για να παρασταθεί -σύμφωνα με μια έννοια- μια ποσότητα σε μια εικόνα.

Αυτή η παράσταση του κανόνα παρουσίασης μιας έννοιας, δηλαδή το σχήμα-εικόνα, αποτελεί την προϋπόθεση της απεικόνισης ενός αριθμού (ως αλληλουχίας από τελείες). Επομένως το σχήμα-εικόνα αποτελεί την πραγματική όψη τού σχήματος.

Το συμπέρασμα για τις καθαρές αισθητές έννοιες είναι ότι αυτές δεν θεμελιώνονται στις εικόνες, αλλά στα σχήματα.²²⁹

9.Το γενικό συμπέρασμα, το οποίο προκύπτει για τις εμπειρικές και τις καθαρές αισθητές έννοιες,

είναι το εξής. Η αισθητοποίηση των εν λόγω εννοιών συνίσταται στην παροχή ενός ιδιαίτερου είδους εικόνων, των σχημάτων-εικόνων.

Επομένως η αισθητοποίηση κατά το σχηματισμό δεν πρέπει να εννοείται αναλογικά με την «εικονιστική αναπαράσταση». Δηλαδή στην εν λόγω αισθητοποίηση δεν συμβαίνει κατ' αναλογία ό,τι συμβαίνει κατά την παροχή εικόνων στην αισθητηριακή αντίληψη, διότι η εν λόγω αισθητοποίηση σχετίζεται με ένα εντελώς ιδιαίτερο είδος εικόνων, ήτοι τα σχήματα-εικόνες.

Επιπλέον λόγω αυτού του συσχετισμού η αισθητοποίηση κατά το σχηματισμό δεν είναι αναγώγιμη στην «εικονιστική αναπαράσταση». Αυτό ισχύει, διότι η αισθητοποίηση των εννοιών κατά το σχηματισμό αποτελεί την προϋπόθεση για την αισθητοποίηση μέσω εικόνων (σύμφωνα με την πρώτη και τη δεύτερη σημασία τού όρου «εικόνα»). Δηλαδή, με απλούστερη διατύπωση, για να έχουμε εμπειρία πραγμάτων και μετειασμάτων των πραγμάτων, προϋποτίθεται η αισθητοποίηση των εννοιών κατά το σχηματισμό.²³⁰

10. Από τα προηγούμενα έπεται ότι η εννοιολογική παράσταση είναι στην ουσία της σχηματισμός. Επίσης η πεπερασμένη γνώση, επειδή είναι σύνθεση της εποπτείας με τη νόηση, είναι κατ' ανάγκη εννοιολογική (ακόμη κι όταν πρόκειται για την απλή αντίληψη, η οποία έχει ως αντικείμενο τα πρόχειρα όντα).

Άρα ο σχηματισμός επιτελείται κατ' ανάγκη στα θεμέλια της πεπερασμένης γνώσης.

Όμως η περατότητα (της γνώσης) οφείλεται στην εξάρτησή της από την εποπτεία και η πρόσληψη στην εποπτεία προϋποθέτει την υπέρβαση. Άρα ο σχηματισμός ανήκει ουσιαστικά στην υπέρβαση. Επομένως η ανάλυση του θεμελίου τής εσωτερικής δυνατότητας τής υπέρβασης προϋποθέτει μια ανάλυση του υπερβατολογικού σχηματισμού.

Συνοψίζοντας τις προηγηθείσες αναλύσεις θα μπορούσαν να επισημανθούν τα εξής.

Η ανάλυση των εμπειρικών και των μαθηματικών εννοιών έδειξε ότι οι εικόνες, σύμφωνα με την πρώτη και τη δεύτερη σημασία τού όρου, δεν αισθητοποιούν τις εν λόγω έννοιες.

Η αισθητοποίηση των εννοιών τελείται μέσω του σχήματός τους. Το σχήμα ως παράσταση του κανόνα ενοποίησης των εποπτειών συνδέεται με πολλά δυνατά σχήματα-εικόνες, τα οποία διαμορφώνονται από το σχήμα. Άρα το σχήμα-εικόνα δεν προέρχεται από την εμπειρία.

Η διαμόρφωση του σχήματος-εικόνας από το σχήμα και η παροχή τού σχήματος-εικόνας στην έννοια (αισθητοποίηση) είναι ο σχηματισμός.

Ο σχηματισμός είναι ουσιαστικά προϋπόθεση της εννοιολογικής παράστασης και κατ' επέκταση τής πεπερασμένης γνώσης. Επειδή η πεπερασμένη γνώση εξαρτάται από την εποπτεία και επειδή η εποπτεία προϋποθέτει την υπέρβαση, η υπέρβαση θα είναι ουσιαστικά υπερβατολογικός σχηματισμός.

2.1.4 Ο υπερβατολογικός σχηματισμός

1. Ως εισαγωγή στην ανάλυση του υπερβατολογικού σχηματισμού ο Χάιντεγκερ θα επαναλάβει ορισμένα σημεία των προηγούμενων αναλύσεων του.

Ολοκληρώνοντας την ανάλυση του σχήματος-εικόνας ο Χάιντεγκερ επεσήμανε εντός της §21 την αναγκαία σχέση μεταξύ του σχηματισμού και της υπέρβασης.²³¹

Επίσης δείχθηκε κατά την ανάλυση της δομής της οντολογικής γνώσης ότι στην υπέρβαση ανήκει αναγκαία η καθαρή αισθητοποίηση. Αυτό ισχύει για τους εξής λόγους.

α) Στην καθαρή σύνθεση συντίθεται η καθαρή εποπτεία με την καθαρή νόηση,²³² δηλαδή επέρχεται αισθητοποίηση των καθαρών εννοιών.

β) Η οντολογική γνώση θεμελιώνεται στην καθαρή σύνθεση και συγκροτεί τη δυνατότητα εμφάνισης των αντικειμένων.

γ) Εφόσον η υπέρβαση ανήκει στην οντολογική γνώση, έπεται ότι και η υπέρβαση συγκροτείται ως προς τη δομή της από την καθαρή σύνθεση.²³³

Άρα στην υπέρβαση ανήκει η αισθητοποίηση των καθαρών εννοιών.

Επίσης έγινε δεκτό ότι η καθαρή σύνθεση της υπέρβασης τελείται ως σχηματισμός.

Τώρα μένει να αποδειχθεί αυτή η θέση.²³⁴

2. Κατά την καθαρή αισθητοποίηση παρέχεται στην έννοια μια εικόνα.

Αυτή η εικόνα κατ' ανάγκη θα σχετίζεται ως εικόνα με την εποπτευσιμότητα. Δηλαδή το σχήμα δίδει την εικόνα στην έννοια.

Οι καθαρές έννοιες χρειάζονται αυτήν την καθαρή εποπτευσιμότητα, για να είναι δυνατή η αντίληψη αντικειμένων. Άρα οι καθαρές έννοιες θεμελιώνονται στα σχήματα, τα οποία τους παρέχουν εικόνες.²³⁵

3. Ωστόσο ο Καντ επισημαίνει ότι το σχήμα μιας καθαρής έννοιας δεν μπορεί να υπαχθεί σε μια εικόνα.²³⁶ Επομένως πρέπει να αποσαφηνισθεί τί αντιλαμβάνεται εδώ ο Καντ ως εικόνα, για να αποφευχθεί μια ολοφάνερη αντίφαση.

Αρχικά πρέπει να επισημανθεί ότι, εφόσον το σχήμα παρέχει σχήματα-εικόνες στην έννοια, εννοούνται με αυτήν την αναφορά του Καντ στις εικόνες τα σχήματα-εικόνες.

Έπειτα πρέπει να γίνει πιο συγκεκριμένος ο προαναφερθείς ισχυρισμός.

Το σχήμα της καθαρής έννοιας δεν μπορεί να προέρχεται από τις εμπειρικές όψεις. Δηλαδή το σχήμα των καθαρών εννοιών δεν προέρχεται από τα σχήματα-εικόνες των εμπειρικών εννοιών.

Το ίδιο ισχύει και για τις όψεις των μαθηματικών εννοιών, δηλαδή το σχήμα των καθαρών εννοιών δεν υπάγεται ούτε σε αυτές. Αυτό ισχύει, διότι οι όψεις των μαθηματικών εννοιών περιορίζονται σε ένα εντελώς συγκεκριμένο πεδίο αντικειμένων, επειδή αυτές είναι εικόνες μεγθών. Όμως οι καθαρές έννοιες αφορούν τα αντικείμενα εν γένει, άρα η υπαγωγή τους στις μαθηματικές όψεις είναι αδύνατη. Δηλαδή το συμπέρασμα είναι ότι το σχήμα των εννοιών του νου δεν υπάγεται ούτε στα μαθηματικά σχήματα-εικόνες.

Το γενικό συμπέρασμα στο σημείο αυτό είναι ότι το σχήμα των καθαρών εννοιών του νου δεν υπάγεται ούτε σε εμπειρικά ούτε σε μαθηματικά σχήματα-εικόνες.²³⁷

4. Όπως φάνηκε κατά την ανάλυση της υπερβατολογικής παραγωγής των κατηγοριών,²³⁸ οι καθαρές έννοιες συνδέονται μέσω της υπερβατολογικής φαντασίας με την καθαρή εποπτεία, δηλαδή το χρόνο. Όμως με την ανάλυση της υπερβατολογικής παραγωγής των κατηγοριών φάνηκε μόνο η αναγκαιότητα της εν λόγω σύνδεσης, αλλά δεν φάνηκε και η δομή της.²³⁹

5. Εφόσον ο χρόνος ως καθαρή εποπτεία δίδει μιαν α-πριόρι όψη, αυτή η α-πριόρι όψη θα ονομάζεται «καθαρή εικόνα».²⁴⁰

6. Επίσης εφόσον το σχήμα της καθαρής έννοιας δύναται να απεικονισθεί σε μιαν α-πριόρι εικόνα, μπορεί αυτή η εικόνα να ονομάζεται «καθαρή εικόνα».²⁴¹

7. Επομένως ο χρόνος δεν είναι μόνο μια καθαρή μορφή της αισθητικότητας, αλλά επιπλέον είναι το σχήμα-εικόνα.

Το συμπέρασμα από τα παραπάνω είναι το εξής. Το σχήμα των καθαρών εννοιών παριστά

ενότητες. Οι ενότητες αυτές συνδέονται μέσω της υπερβατολογικής φαντασίας με το χρόνο, δηλαδή ο σχηματισμός τις ρυθμίζει σύμφωνα με το χρόνο.

Όμως ο χρόνος είναι η παράσταση ενός και μόνο αντικειμένου. Δηλαδή δεν υπάρχουν πολλοί χρόνοι, αλλά ένας και μοναδικός, μέρη τού οποίου είναι οι πολλοί χρόνοι. Ως παράσταση ενός αντικειμένου ο χρόνος αποτελεί εποπτεία.²⁴² Άρα ο χρόνος είναι η καθαρή εικόνα των σχημάτων των καθαρών εννοιών και η μοναδική δυνατότητα απεικόνισής τους.²⁴³

8. Όμως τώρα παρατηρείται το εξής φαινόμενο. Η πολλαπλότητα των καθαρών εννοιών πρέπει να λάβει την εικόνα της από αυτήν την μοναδική δυνατότητα απεικόνισής τους, δηλαδή από το χρόνο. Αυτό συνεπάγεται ότι ο χρόνος ως μία καθαρή εικόνα θα πρέπει να απεικονίζεται πολλαπλά. Αυτήν τη λειτουργία πολλαπλής απεικόνισης επιτελούν τα σχήματα, τα οποία προσδιορίζουν το χρόνο και έτσι παρέχουν μια πολλαπλότητα καθαρών εικόνων.

Τα σχήματα ως παράγωγα της υπερβατολογικής φαντασίας διαμορφώνουν α πριόρι την υπέρβαση, γι' αυτό ο σχηματισμός είναι υπερβατολογικός.²⁴⁴

9. Το συμπέρασμα από την αμέσως προηγηθείσα διατύπωση είναι ότι η οντολογική γνώση λειτουργεί ως εποπτεία. Ως εποπτεία παριστά την ενότητα, η οποία προσιδιάζει στις καθαρές έννοιες. Η παράσταση αυτής της ενότητας έχει τη μορφή απεικόνισης του χρόνου.

Δηλαδή με αυτόν τον τρόπο οι καθαρές έννοιες και η καθαρή εποπτεία, ήτοι ο χρόνος, συνδέονται. Επίσης με αυτόν τον τρόπο η υπέρβαση καθιστά δυνατή την αντίληψη αντικειμένων.

Το υπερβατολογικό σχήμα αποκτά μέσω τού σχήματος-εικόνας χαρακτήρα αντίστοιχο με την έννοιά του. Γι' αυτό στην *Κριτική τού καθαρού λόγου* μετά την ανάλυση του υπερβατολογικού σχήματος έπεται μια παρουσίαση των σχημάτων, τα οποία αντιστοιχούν σε κάθε έννοια.²⁴⁵

10. Όμως τα σχήματα των καθαρών εννοιών τού νου ονομάζονται βάσει τού πίνακα των κατηγοριών και ο πίνακας αυτός προέρχεται από τον πίνακα των κρίσεων.

Δηλαδή η παρουσίαση των σχημάτων δεν γίνεται βάσει μιας ανάλυσης για το χρόνο, αλλά βάσει τού πίνακα των κατηγοριών.²⁴⁶

11. Η επιγραμματική ανάλυση για τα σχήματα και η παρουσίασή τους βάσει τού πίνακα των κατηγοριών είναι, όπως ισχυρίζεται ο Χάιντεγκερ, σε κάποιο βαθμό δικαιολογημένες. Αυτό ισχύει, διότι ο υπερβατολογικός σχηματισμός προσδιορίζει την οντολογική γνώση, άρα πριν την έκθεση του συστήματος των θεμελιωδών αρχών τού νου πρέπει να προηγηθεί η παρουσίαση τού σχηματισμού και των επιμέρους σχημάτων.²⁴⁷

Δηλαδή ο Χάιντεγκερ εννοεί ότι ο Καντ προσδίδει κατά πολύ μεγαλύτερη βαρύτητα στην έκθεση του συστήματος των θεμελιωδών αρχών παρά στην έκθεση των σχημάτων, γι' αυτό η έκθεση των σχημάτων παραμένει επιγραμματική.

12. Σύμφωνα με το Χάιντεγκερ είναι προφανές ότι η μέχρι τώρα ανάλυση για το σχηματισμό και την υπέρβαση αρκεί, για να εξηγηθούν οι αντίστοιχες δομές τους, διότι η ουσία τού εν γένει σχηματισμού και του υπερβατολογικού σχηματισμού έχει προσδιορισθεί επαρκώς.

Όμως ο Χάιντεγκερ θεωρεί ότι είναι εφικτή και μια περαιτέρω ανάλυση, την οποία ο Καντ αποφεύγει.²⁴⁸

13. Σύμφωνα με τον Χάιντεγκερ ο Καντ δεν απέφυγε την περαιτέρω ανάλυση, για να μην χρονοτριβεί, όπως ισχυρίζεται,²⁴⁹ σε μια στεγνή και βαρετή ανατομία.

Ο Χάιντεγκερ επιφυλάσσεται να αναλύσει αργότερα²⁵⁰ το κίνητρο του Καντ.

Ωστόσο ο Χάιντεγκερ θα προβεί σε μια σύντομη ανάλυση για το υπερβατολογικό σχήμα της καθαρής έννοιας της ουσίας.²⁵¹

14. Ο Χάιντεγκερ ξεκινά την ανάλυση για το σχήμα τής ουσίας παραθέτοντας τον ορισμό τού εν λόγω σχήματος, όπως τον δίδει ο Καντ. Δηλαδή ως σχήμα τής ουσίας ορίζεται η μονιμότητα του πραγματικού στο χρόνο.²⁵²

Επίσης ο Χάιντεγκερ δηλώνει ότι θα χρησιμοποιήσει και την ανάλυση για την πρώτη αναλογία της εμπειρίας, δηλαδή για τη θεμελιώδη αρχή της μονιμότητας της ουσίας.²⁵³

15. Η ουσία ως έννοια δηλώνει το θεμέλιο, άρα το σχήμα της θα πρέπει να είναι η παράσταση του θεμελίου ως καθαρής εικόνας στο χρόνο. Ωστόσο ο χρόνος δίδει ως καθαρή εικόνα του κάτι

μόνιμο, διότι ο ίδιος ο χρόνος δεν μεταβάλλεται, αλλά αποτελεί προϋπόθεση για τη μεταβολή. Δίδοντας αυτήν την καθαρή εικόνα ο χρόνος παριστά στην καθαρή εποπτεία το θεμέλιο, δηλαδή το μόνιμο.²⁵⁴

16. Όμως ο Χάιντεγκερ θεωρεί ελλιπή την ανωτέρω ανάλυση από τον Καντ.

Γι' αυτό συμπληρώνει ότι η ουσία είναι μια κατηγορία τής σχέσης, όπως άλλωστε δηλώνεται και στον πίνακα των κατηγοριών. Άρα το σχήμα τής ουσίας παριστά το θεμέλιο για κάτι σχετιζόμενο με αυτό το θεμέλιο. Δηλαδή ο Χάιντεγκερ εννοεί εδώ ότι το σχήμα τής ουσίας είναι το θεμέλιο για την παράσταση του συμβεβηκότος.

Επομένως μια πλήρης παρουσίαση για το σχήμα τής ουσίας θα πρέπει να περιλαμβάνει στην καθαρή εικόνα και την προαναφερθείσα σχέση²⁵⁵ μεταξύ θεμελίου και συμβεβηκότος.

17. Λόγω της ανωτέρω ανάλυσης ο χρόνος μπορεί να θεωρηθεί ως αλληλουχία παροντικών στιγμών. Δηλαδή μπορεί να θεωρηθεί ότι σε κάθε παροδική στιγμή ο χρόνος είναι διαρκώς παρών. Άρα ο χρόνος μπορεί με αυτόν τον τρόπο να δίδει την καθαρή εικόνα και του σταθερού στην αλλαγή, δηλαδή της ουσίας, αλλά και του μεταβαλλόμενου, δηλαδή του συμβεβηκότος.²⁵⁶

18. Συνοψίζοντας την ανάλυση για το σχήμα τής ουσίας ο Χάιντεγκερ επισημαίνει τα ακόλουθα.

Μέσω του υπερβατολογικού σχήματος η έννοια της ουσίας μπορεί να αποκτά μια καθαρή εικόνα, η οποία θα λειτουργεί ως προσδιορισμός για το χρόνο.

Με αυτόν τον τρόπο γίνεται δυνατή η α πριόρι εμφάνιση και αντίληψη αντικειμένων.

Αυτός ο σχηματισμός τής έννοιας της ουσίας επιτρέπει να εμφανίζεται α πριόρι η εικόνα ενός όντος σταθερού κατά τη μεταβολή.²⁵⁷

19. Το συμπέρασμα από την ανωτέρω ανάλυση είναι το ακόλουθο.

Εφόσον προηγουμένως δείχθηκε ότι ο υπερβατολογικός σχηματισμός επιτρέπει την α πριόρι εμφάνιση της ουσίας των αντιληπτών όντων, ο υπερβατολογικός σχηματισμός είναι το θεμέλιο της εσωτερικής δυνατότητας της οντολογικής γνώσης.

Δηλαδή, αν θεωρηθεί η οντολογική γνώση ως δεδομένη, ο υπερβατολογικός σχηματισμός εξηγεί γιατί αυτή υφίσταται.

Δηλαδή ο υπερβατολογικός σχηματισμός εξηγεί τον τρόπο με τον οποίο η καθαρή έννοια συνδέεται μέσω της υπερβατολογικής φαντασίας με την καθαρή εποπτεία, ώστε να είναι δυνατή η αντίληψη αντικειμένων.

Επίσης ο χρόνος δίδει α πριόρι το εν γένει αντιληπτό στον ορίζοντα της υπέρβασης. Δηλαδή ο χρόνος, όταν προσδιορίζεται από το σχήμα και λαμβάνει έτσι τη μορφή τού σχήματος-εικόνας, παρέχει στον ορίζοντα της υπέρβασης ένα α πριόρι αντικείμενο.

Όμως ο χρόνος επιτελεί και μιαν άλλη λειτουργία. Επειδή ο χρόνος είναι η μόνη καθαρή εικόνα, μπορεί να προσδίδει στον ορίζοντα της υπέρβασης ενότητα. Χάρη σε αυτήν την ενοποιητική λειτουργία τα όντα μπορούν να εμφανίζονται εντός τού ορίζοντα της υπέρβασης και να διαθέτουν επίσης τον δικό τους ορίζοντα.

Δηλαδή ο χρόνος, επειδή είναι η α πριόρι μορφή τής εποπτείας, η οποία μορφή αντιστοιχεί στην εσωτερική αίσθηση, προσδίδει στα αντιληπτά την απαραίτητη ενότητα, η οποία τούς επιτρέπει να εμφανίζονται στην αντίληψη ως ενιαία αντικείμενα. Ήτοι ο χρόνος είναι το ενοποιητικό μέσο, το οποίο επιτρέπει στις επιμέρους περιλαμβανόμενες όψεις ενός αντικειμένου να μην εμφανίζονται στη συνείδηση ως επιμέρους όψεις, αλλά ως ενιαίο αντικείμενο.

Με αυτές τις δύο λειτουργίες τού χρόνου η υπέρβαση αποκτά περιεχόμενο και μορφή και έτσι γίνεται δυνατή η εκ μέρους των πεπερασμένων όντων αντίληψη αντικειμένων.²⁵⁸

Είναι δυνατό να επισημανθούν τα ακόλουθα συνοψίζοντας τις αναλύσεις για τον υπερβατολογικό σχηματισμό.

Εντός αυτών των αναλύσεων ο Χάιντεγκερ θα αποδείξει ότι η αισθητοποίηση των κατηγοριών τελείται ως υπερβατολογικός σχηματισμός.

α) Στην υπέρβαση ανήκει η αισθητοποίηση των καθαρών εννοιών, η οποία τελείται ως σχηματισμός.

β) Το σχήμα τής καθαρής έννοιας δεν είναι το σχήμα-εικόνα ούτε των εμπειρικών εννοιών ούτε των μαθηματικών εννοιών.

γ) Το σχήμα-εικόνα των καθαρών εννοιών είναι ο χρόνος.

δ) Ως σχήμα-εικόνα των καθαρών εννοιών ο χρόνος θα πρέπει να απεικονίζεται πολλαπλά, δηλαδή ανάλογα με την κάθε έννοια. Αυτή η πολλαπλότητα της απεικόνισης επιτελείται από τα σχήματα των εννοιών. Το σχήμα διαμορφώνει την υπέρβαση, γι' αυτό ο σχηματισμός είναι υπερβατολογικός.

ε) Κατά το σχηματισμό ο χρόνος δίδει ένα α πριόρι αντικείμενο στον ορίζοντα της υπέρβασης και ενοποιεί αυτόν τον ορίζοντα. Με αυτόν τον τρόπο διαμορφώνεται η υπέρβαση.

2.1.5 Σχηματισμός και υπαγωγή

1.Ο Χάιντεγκερ ξεκινά τις αναλύσεις του για τη σχέση τού σχηματισμού με την υπαγωγή κατηγορώντας τον Καντ ότι δεν ακολούθησε με συνέπεια τη σχετική ερωτηματοθεσία, αλλά στράφηκε στους παραδεδομένους όρους της μεταφυσικής.

Ο Χάιντεγκερ συνεχίζει λέγοντας ότι ο Καντ αντιμετώπισε με δικανικούς όρους την υπερβατολογική παραγωγή των κατηγοριών και ότι θέλησε μέσω μιας απόδειξης να καταλήξει στην απόφαση πως οι καθαρές έννοιες προσδιορίζουν α πριόρι τα εμπειρικά όντα.

Με αυτόν τον τρόπο ο Καντ καθόρισε τί είναι η χρήση μιας έννοιας.²⁵⁹

2.Ως χρήση μιας έννοιας ορίζεται η εφαρμογή της στα αντικείμενα ή, με άλλη διατύπωση, η υπαγωγή αντικειμένων σε αυτή.

Ο σχηματισμός είναι η χρήση των καθαρών εννοιών ως υπερβατολογικών προσδιορισμών τού χρόνου.

Άρα ο Καντ θα αναλύσει τον σχηματισμό ως υπαγωγή.

Όμως, επειδή ο σχηματισμός αφορά την οντολογική γνώση και τις οντολογικές έννοιες, η εν λόγω υπαγωγή θα είναι οντολογική.²⁶⁰

Ο Χάιντεγκερ συνεχίζει την ανάλυση επισημαίνοντας μια βασική διάκριση από τον Καντ. Από τη μια υπάρχει η υπαγωγή αντικειμένων υπό έννοιες. Από την άλλη υπάρχει η καθαρή σύνθεση, η οποία τελείται σύμφωνα με έννοιες.

Η καθαρή σύνθεση επιτελείται από την υπερβατολογική φαντασία κατά τον υπερβατολογικό σχηματισμό.

Ο υπερβατολογικός σχηματισμός μορφοποιεί την ενότητα, η οποία παρίσταται στην έννοια, σε καθαρή εικόνα των εν γένει αντικειμένων.

Με αυτόν τον τρόπο οι κατηγορίες διαμορφώνονται. Δηλαδή διαμορφώνονται οι θεμελιώδεις έννοιες, των οποίων στοιχειωδέστερες δεν υφίστανται.

Άρα ο σχηματισμός είναι η πρωταρχικότερη διαμόρφωση των εννοιών.²⁶¹

4.Επομένως, σύμφωνα με το Χάιντεγκερ, ο Καντ εισάγει το κεφάλαιο για το σχηματισμό αναφέροντας το ζήτημα της υπαγωγής, για να τονίσει ότι η πρωταρχική διαμόρφωση των εννοιών προκύπτει ως ζήτημα της ουσιαστικής δομής της καθαρής γνώσης.²⁶²

5.Δηλαδή συμβαίνει το εξής.

Οι μεν εμπειρικές έννοιες, επειδή προέρχονται από την εμπειρία, είναι ομοειδείς με το αντικείμενό τους. Άρα η χρήση τους, δηλαδή η εφαρμογή τους στα αντικείμενά τους, δεν εμφανίζει κανένα πρόβλημα.

Όμως αυτό δεν ισχύει για τις καθαρές έννοιες, διότι αυτές είναι εντελώς ανομοιοειδείς με τα αντικείμενά τους.

Σύμφωνα με το Χάιντεγκερ, όταν τίθεται το ερώτημα περί της υπαγωγής των αντικειμένων στις καθαρές έννοιες, ουσιαστικά τίθεται το ερώτημα περί της ουσίας και της διαμόρφωσης των καθαρών εννοιών.

Γι' αυτόν το λόγο η αναφορά στην υπαγωγή σε κατηγορίες δεν είναι απάντηση του ερωτήματος για την ουσία και τη διαμόρφωση των κατηγοριών, αλλά μια εισαγωγή στο εν λόγω ερώτημα.²⁶³

6.Σύμφωνα με το Χάιντεγκερ, αν το ερώτημα περί της υπαγωγής ερμηνευθεί με τον προαναφερθέντα τρόπο, παρέχει μιαν υπόδειξη για την πρόθεση και την ουσία τού κεφαλαίου για το σχηματισμό.

7.Η παράσταση μέσω εννοιών σημαίνει ότι κάτι παρίσταται εν γένει.

Αυτό το «εν γένει» καθίσταται πρόβλημα στην περίπτωση της διαμόρφωσης των εννοιών. Ο Χάιντεγκερ εξηγεί αμέσως αυτόν τον ισχυρισμό. Επειδή οι κατηγορίες είναι ανομοιοειδείς με τα εμπειρικά αντικείμενα, αυτές δεν μπορούν να προέρχονται μέσω αφαίρεσης από την εμπειρία. Εφόσον ισχύει αυτό, προκύπτει το ερώτημα για την προέλευση της ιδιότητάς τους να παριστούν εν γένει.

Επειδή οι κατηγορίες είναι οντολογικές, το προαναφερθέν ερώτημα ισοδυναμεί με το ερώτημα για τη σημασία της οντολογίας ως γενικής μεταφυσικής (ontologia=metaphysica generalis).

Άρα το πρόβλημα περί του σχηματισμού είναι το πρόβλημα περί της ουσίας της οντολογικής γνώσης.²⁶⁴

8.Επομένως είναι, σύμφωνα με το Χάιντεγκερ, προφανή τα εξής.

Ο Καντ έθεσε το πρόβλημα περί της προέλευσης της δυνατότητας των καθαρών εννοιών να παριστούν εν γένει. Το εν λόγω πρόβλημα το επέλυσε προσδιορίζοντας ως ουσία της καθαρής έννοιας το υπερβατολογικό σχήμα.

Άρα η θεωρία για το σχηματισμό αποτελεί το αποφασιστικό στάδιο της θεμελίωσης της οντολογίας ως γενικής μεταφυσικής.²⁶⁵

9.Από τα ανωτέρω ο Χάιντεγκερ καταλήγει στο ακόλουθο συμπέρασμα.

Η εισαγωγή του ερωτήματος για το σχηματισμό, το οποίο έλαβε τη μορφή της υπαγωγής, είναι μεν αρχικά δικαιολογημένη, αλλά ο Καντ τη χρησιμοποιεί ως ένδειξη της λύσης για το εν λόγω πρόβλημα.

Επίσης ο Καντ χαρακτηρίζει προσωρινά το σχηματισμό ως υπαγωγή.

Επομένως, εφόσον είναι δεδομένη η ανομοιογένεια μεταξύ των καθαρών εννοιών και των φαινομένων, χρειάζεται ένας τρίτος όρος, δηλαδή το υπερβατολογικό σχήμα, για να είναι δυνατή η υπαγωγή των φαινομένων στις έννοιες.²⁶⁶

10.Επομένως η χρήση του υπερβατολογικού σχήματος ως του τρίτου όρου, ο οποίος καθιστά δυνατή την υπαγωγή των φαινομένων στις καθαρές έννοιες, έχει το ακόλουθο αποτέλεσμα.

Δηλαδή τονίζει τη σπουδαιότητα του υπερβατολογικού σχηματισμού, έστω κι αν η διατύπωση του προβλήματος του υπερβατολογικού σχηματισμού ως προβλήματος υπαγωγής είναι ίσως επιφανειακή.

Με αυτόν το σχόλιο ο Χάιντεγκερ εννοεί όσα προανέφερε εντός του σημείου 5. της παρούσας ενότητας. Δηλαδή εννοεί ότι το ερώτημα περί της υπαγωγής των αντικειμένων στις καθαρές έννοιες οδηγεί στο ερώτημα περί της ουσίας και της διαμόρφωσης των εννοιών αυτών.²⁶⁷

11.Επίσης ο Χάιντεγκερ προσθέτει την ανάλυση της δομής του κεφαλαίου για το σχηματισμό.

Το εν λόγω κεφάλαιο δομείται ως εξής.

α) Εισαγωγή στο πρόβλημα του σχηματισμού υπό το πρίσμα της υπαγωγής (A 137/B 176- A 140/B 179 ως τη φράση: «Το σχήμα είναι πάντα αυτό καθ' εαυτό...»).

β) Προκαταρκτική ανάλυση της δομής του σχήματος και του σχηματισμού των εμπειρικών και μαθηματικών εννοιών (ως τη σ. A142/ B 181 και τη φράση: «Αντίθετα, το σχήμα μιας καθαρής έννοιας του νου...»).

γ) Εν γένει ανάλυση του υπερβατολογικού σχήματος (ως τη σ. A 142/B 182 και τη φράση: «Η καθαρή εικόνα όλων των μεγεθών...»).

δ) Η ερμηνεία των επιμέρους σχημάτων βάσει του πίνακα των κατηγοριών (ως τη σ. A 145/ B 184 και τη φράση: «Απ' όλα αυτά βλέπει κανένας...»).

ε) Χαρακτηρισμός των τεσσάρων τίτλων των κατηγοριών βάσει των τεσσάρων δυνατοτήτων καθαρής απεικόνισης του χρόνου (ως τη σ. A 145/B 185 και τη φράση: «Από αυτού καταφαίνεται...»).

στ) Καθορισμός του υπερβατολογικού σχηματισμού ως της «αληθούς και μόνης προϋπόθεσης» της υπέρβασης (ως τη σ. A146/B 185 και τη φράση: «Και όμως είναι επίσης προφανές...»).

ζ) Κριτική εφαρμογή του προσδιορισμού της ουσίας των κατηγοριών (ως το τέλος της παραγράφου).²⁶⁸

12.Ο Χάιντεγκερ ολοκληρώνει το κεφάλαιο περί σχηματισμού αναφέροντας ότι αυτό διαθέτει διαυγή δομή και οδηγεί στον πυρήνα της προβληματικής της *Κριτικής του καθαρού λόγου*.

Επίσης υποστηρίζει ότι αυτό το δεύτερο χαρακτηριστικό γίνεται ορατό, όταν η περατότητα της υπέρβασης θεωρηθεί ως το θεμέλιο της εσωτερικής δυνατότητας της μεταφυσικής.²⁶⁹

Εδώ ο Χάιντεγκερ εννοεί ότι η περατότητα της υπέρβασης, δηλαδή η εξάρτηση της υπέρβασης από την εποπτεία, οδηγεί στην ανάλυση για την αισθητοποίηση των καθαρών εννοιών, η οποία

αισθητοποίηση τελείται κατά το σχηματισμό και αποτελεί το θεμέλιο της οντολογικής γνώσης ως δυνατότητας αντίληψης άλλων όντων.

Συνοψίζοντας την ανάλυση για το σχηματισμό και τη σχέση του με την υπαγωγή μπορούν να παρατηρηθούν τα ακόλουθα.

α) Ο Καντ, επειδή είναι επηρεασμένος από την παραδοσιακή μεταφυσική, εισάγει την προβληματική για το σχηματισμό ως ζήτημα υπαγωγής των φαινομένων στις καθαρές έννοιες.

β) Η ανάλυση για το σχηματισμό εισάγεται με τη μορφή τής υπαγωγής, για να επισημανθεί ότι κατά το σχηματισμό διαμορφώνονται οι πρωταρχικές έννοιες του νου.

γ) Οι καθαρές έννοιες του νου δεν προέρχονται από την εμπειρία.

δ) Οι καθαρές έννοιες αποκτούν μέσω τού υπερβατολογικού σχήματος και κατά τον υπερβατολογικό σχηματισμό την ιδιότητά τους να παριστούν αντικείμενα εν γένει.

Συνοψίζοντας τις αναλύσεις για το σχηματισμό θα μπορούσαν να παρατηρηθούν τα ακόλουθα.

α) Ως εισαγωγικό σχόλιο ο Χάιντεγκερ αναφέρει ότι το θέμα του παρόντος κεφαλαίου είναι το ερώτημα περί του λόγου για τον οποίο είναι δυνατή η οντολογική γνώση. Το ερώτημα αυτό θα απαντηθεί διά της ανάλυσης της δομής της υπέρβασης. Την υπέρβαση συγκροτεί η υπερβατολογική φαντασία. Επίσης η οντολογική γνώση, ως γνώση, είναι πρωταρχικά εποπτεία. Άρα στο παρόν κεφάλαιο θα εξετασθούν η οντολογική γνώση, η υπέρβαση, η υπερβατολογική φαντασία, η καθαρή εποπτεία και οι σχέσεις μεταξύ αυτών των όρων.

β) Η οντολογική γνώση είναι δυνατή λόγω της ειδικής δομής τής υπέρβασης. Η υπέρβαση συγκροτείται από τη φαντασία. Η φαντασία καθιστά τον ορίζοντα της υπέρβασης εποπτειακό και του παρέχει μια *a priori* εικόνα.

Τώρα μένει να αποσαφηνισθεί τί είναι αυτή η *a priori* εικόνα.

γ) Η εν λόγω *a priori* εικόνα είναι μια όψη εν γένει. Δηλαδή η εικόνα αυτή παριστά τον τρόπο καθορισμού τού κανόνα των δυνατοτήτων εμφάνισης των αντικειμένων μιας έννοιας. Η διαδικασία παροχής αυτής τής εικόνας στην έννοια είναι το σχήμα. Επειδή το σχήμα διαθέτει εικονιστικό περιεχόμενο, γι' αυτό το εικονιστικό περιεχόμενο χρησιμοποιείται ο όρος «σχήμα-εικόνα».

Άρα στη συνέχεια θα πρέπει να εξηγηθεί η σχέση τού σχήματος με το σχήμα-εικόνα.

δ) Το σχήμα είναι η παράσταση του κανόνα της έννοιας. Η έννοια αισθητοποιείται από το σχήμα, επειδή αυτό τής παρέχει μια ιδιάζουσα εικόνα, το σχήμα-εικόνα.

Αυτή η παροχή ανήκει ουσιωδώς στην υπέρβαση και είναι ο υπερβατολογικός σχηματισμός.

ε) Κατά τον υπερβατολογικό σχηματισμό παρέχεται μια καθαρή εικόνα από το σχήμα στην καθαρή έννοια. Αυτή η καθαρή εικόνα είναι το σχήμα-εικόνα.

Το σχήμα-εικόνα των καθαρών εννοιών δεν ανάγεται στο σχήμα-εικόνα των αισθητών εννοιών, εμπειρικών ή καθαρών.

Το σχήμα-εικόνα είναι ο χρόνος, ο οποίος συνδέεται μέσω του σχήματος με μια καθαρή έννοια. Σε κάθε καθαρή έννοια αντιστοιχεί το ανάλογο σχήμα-εικόνα. Με αυτόν τον τρόπο ο ορίζοντας της υπέρβασης αποκτά ένα *a priori* αντικείμενο και διαμορφώνεται η υπέρβαση.

στ) Ο Καντ αναλύει τον υπερβατολογικό σχηματισμό υπό όρους υπαγωγής των φαινομένων σε καθαρές έννοιες.

Χάρη στον υπερβατολογικό σχηματισμό οι καθαρές έννοιες αποκτούν την ιδιότητά τους να παριστούν αντικείμενα εν γένει και έτσι θεμελιώνεται η οντολογία.

2.2 Η κριτική του Χάιντεγκερ στην περί σχηματισμού (και σχήματος) θεωρία του Καντ

2.2.0 Εισαγωγή

1. Μετά την ολοκλήρωση του τέταρτου σταδίου της θεμελίωσης της μεταφυσικής, δηλαδή έπειτα από τις αναλύσεις για το σχηματισμό, έπεται το πέμπτο και τελευταίο στάδιο αυτής της θεμελίωσης.

Στο πέμπτο στάδιο ο Χάιντεγκερ θα αναλύσει την ανώτατη θεμελιώδη αρχή όλων των συνθετικών κρίσεων²⁷⁰ και τη σχέση της υπέρβασης με τη θεμελίωση της γενικής μεταφυσικής.²⁷¹

Σε αυτές τις αναλύσεις υπάρχουν ορισμένες αναφορές σχετικά με το σχηματισμό και το σχήμα. Στις εν λόγω αναφορές απλώς επαναλαμβάνονται κάποια ουσιώδη σημεία των αναλύσεων.

α) Η πρώτη αναφορά σχετίζεται με τη σπουδαιότητα του σχηματισμού ως τέταρτου σταδίου της θεμελίωσης της μεταφυσικής.

Κατά το δεύτερο στάδιο της θεμελίωσης της μεταφυσικής αναφέρθηκαν η καθαρή εποπτεία, η καθαρή νόηση και η υπερβατολογική φαντασία. Κατά το τρίτο και τέταρτο στάδιο δείχθηκε η ενότητα αυτών των στοιχείων, η οποία έχει ως πυρήνα την υπερβατολογική φαντασία,. Όμως εντός τού τετάρτου σταδίου, δηλαδή εντός τού κεφαλαίου για το σχηματισμό, φάνηκε η ουσιώδης δομή αυτής της ενότητας.²⁷²

β) Η εν λόγω ενότητα των στοιχείων της καθαρής γνώσης εκφράζεται εντός τού υπερβατολογικού σχήματος ως υπερβατολογικού χρονικού προσδιορισμού.²⁷³

γ) Η οντολογική γνώση είναι η πρωταρχική γνώση, η οποία αποκαλύπτεται μέσω του σχηματισμού.²⁷⁴

2. Με το πέμπτο στάδιο της θεμελίωσης της μεταφυσικής ολοκληρώνεται το δεύτερο μέρος τού υπό εξέταση έργου.

Όμως ο Χάιντεγκερ θα θελήσει να προχωρήσει πέραν της θεμελίωσης της μεταφυσικής και να αναλύσει την πρωταρχικότητα αυτής της θεμελίωσης.

Αυτό θα συμβεί εντός τού τρίτου μέρους τού υπό εξέταση έργου.

Σε αυτό το τρίτο μέρος περιλαμβάνονται δύο χαρακτηριστικά σημεία της κριτικής προς τον Καντ. Το πρώτο είναι η θέση τού Χάιντεγκερ περί της υποχώρησης του Καντ ενώπιον της υπερβατολογικής φαντασίας.²⁷⁵ Το δεύτερο είναι η εξέταση του αν η υπερβατολογική φαντασία θεμελιώνεται σε κάτι ακόμη βαθύτερο.²⁷⁶

2.2.1 Η θέση για την υποχώρηση

1. Στο τρίτο μέρος τού υπό εξέταση έργου ο Χάιντεγκερ διατυπώνει τον ισχυρισμό ότι η υπερβατολογική φαντασία αποτελεί την κοινή ρίζα τής καθαρής εποπτείας και της καθαρής νόησης.²⁷⁷

Όμως ο Χάιντεγκερ προσθέτει επίσης ότι και ο Καντ κατέληξε στο ίδιο συμπέρασμα, αλλά στη συνέχεια υποχώρησε.²⁷⁸

2. Σύμφωνα με το Χάιντεγκερ η υποχώρηση του Καντ διατυπώνεται με τις αναθεωρήσεις, τις οποίες έκανε ο Καντ με τη δεύτερη έκδοση της *Κριτικής τού καθαρού λόγου*.

Δηλαδή διατυπώνεται

α) με την αντικατάσταση της παραγράφου στη σ. Α 95, όπου η φαντασία αρχικά αναγνωριζόταν ως πρωταρχική δύναμη της ψυχής

β) με την αντικατάσταση της σ. Α 115, όπου επίσης η φαντασία αρχικά αναγνωριζόταν ως πρωταρχική δύναμη της ψυχής.

Όμως πέραν των αλλαγών κατά τη δεύτερη έκδοση ο Καντ στο προσωπικό του αντίτυπο της *Κριτικής τού καθαρού λόγου* προέβη και σε μια ακόμη, δηλαδή

γ) στην αντικατάσταση στη σ. Α 78 της φαντασίας από τη νόηση αναφορικά με το ζήτημα της σύνθεσης εν γένει.²⁷⁹

Με αυτές τις τροποποιήσεις η φαντασία παύει να είναι μια ανεξάρτητη δύναμη και καταλήγει να εξαρτάται από τη νόηση.²⁸⁰

3. Σύμφωνα με το Χάιντεγκερ αυτές οι μεταβολές έγιναν για δύο λόγους.

Ο πρώτος ήταν ότι ο Καντ υπήρξε δέσμιος της φιλοσοφικής παράδοσης, η οποία έδιδε τα πρωτεία στο λόγο. Επομένως, όταν ο Καντ διέγινωσε την πρωταρχικότητα της φαντασίας, διεπίστωσε ότι θα οδηγούσε τη μεταφυσική στην άβυσσο και γι' αυτό υποχώρησε. Ο Χάιντεγκερ προσθέτει ότι ο Καντ δεν δέιλιασε, αλλά σαγηνεύθηκε από το λόγο.²⁸¹

Ο δεύτερος ήταν ότι ο Καντ επιθυμούσε να θεμελιώσει την ηθική στον καθαρό λόγο, γι' αυτό το καθαρό α πριόρι έπρεπε να διαχωρισθεί εντελώς από οτιδήποτε εμπειρικό. Αυτός ο αυστηρός διαχωρισμός είχε ως αποτέλεσμα να αποδοθεί στο λόγο κάθε είδος σύνθεσης.²⁸²

4. Μετά από τα ανωτέρω σχόλια μένει να φανεί πώς αυτά σχετίζονται με το σχηματισμό και κατ' επέκταση με το σχήμα. Σύμφωνα με το Χάιντεγκερ, όταν ο Καντ υποχώρησε ενώπιον της υπερβατολογικής φαντασίας, δεν ήταν απαραίτητο να τροποποιήσει το κεφάλαιο για το σχηματισμό. Σύμφωνα με το Χάιντεγκερ η τροποποίηση δεν έγινε, διότι η σπουδαιότητα της υπερβατολογικής φαντασίας αναγνωρίζεται για πρώτη φορά κατά την υπερβατολογική παραγωγή των κατηγοριών.²⁸³

Δηλαδή ο Χάιντεγκερ ισχυρίζεται ότι ο Καντ δεν τροποποίησε αυτές καθεαυτές τις θέσεις του για το σχηματισμό και το σχήμα, αλλά ουσιαστικά τις αποδυνάμωσε διά της τοποθέτησής τους σε ένα διαφορετικό πλαίσιο.

2.2.2 Η θέση για την προέλευση της υπερβατολογικής φαντασίας

Αφού διετύπωσε τη «θέση περί υποχώρησης», ο Χάιντεγκερ συνεχίζει τις αναλύσεις εξετάζοντας τη σχέση τής υπερβατολογικής φαντασίας με το χρόνο.²⁸⁴

2. Αφού ο Χάιντεγκερ ισχυρίστηκε ότι η υπερβατολογική φαντασία αποτελεί την κοινή ρίζα τής καθαρής νόησης και της καθαρής αισθητικότητας, συνεχίζει την ανάλυση και διατυπώνει τη θέση ότι αυτή η κοινή ρίζα ριζώνει στον πρωταρχικό χρόνο.²⁸⁵

3. Ο Χάιντεγκερ αποδίδει στην υπερβατολογική φαντασία την ενοποιητική λειτουργία καθενός από τα τρία είδη τής σύνθεσης, δηλαδή της πρόσληψης στην εποπτεία, της ανάπλασης στη φαντασία και της αναγνώρισης στην έννοια.²⁸⁶

Επίσης ο Χάιντεγκερ δηλώνει ότι η σύνθεση της πρόσληψης στην εποπτεία έχει να κάνει με το χρόνο ως παρόν,²⁸⁷ η σύνθεση της ανάπλασης στη φαντασία με το χρόνο ως παρελθόν²⁸⁸ και η

σύνθεση της αναγνώρισης στην έννοια με το χρόνο ως μέλλον.²⁸⁹

Επομένως η υπερβατολογική φαντασία διαμορφώνει το χρόνο, άρα ταυτίζεται με τον πρωταρχικό χρόνο.²⁹⁰

Όμως ο πρωταρχικός χρόνος δεν είναι τίποτε διαφορετικό από τη χρονικότητα, όπως αυτή αναφέρεται εντός του *Είναι και χρόνος*, ενώ το παρόν, το παρελθόν και το μέλλον αποτελούν τις τρεις εκστάσεις της.²⁹¹

Επομένως η χρονικότητα αποτελεί το έδαφος στο οποίο ριζώνει η υπερβατολογική φαντασία ως κοινή ρίζα της καθαρής νόησης και της καθαρής εποπτείας.²⁹²

4. Εδώ βέβαια ίσως να υπάρχει ένα πρόβλημα, όπως άλλωστε επισημαίνει και ο Ρίτσαρντσον.²⁹³ Δηλαδή ο Χάιντεγκερ φαίνεται να υποστηρίζει από τη μια ότι η υπερβατολογική φαντασία ταυτίζεται με τη χρονικότητα, ενώ από την άλλη να ισχυρίζεται ότι η υπερβατολογική φαντασία ριζώνει στη χρονικότητα. Δηλαδή φαίνεται να υπάρχει κυκλικότητα στη θεμελίωση της υπερβατολογικής φαντασίας και της χρονικότητας.

Όμως η κυκλικότητα είναι φαινομενική. Αυτό ισχύει, αν γίνει δεκτό ότι η υπερβατολογική φαντασία ταυτίζεται με τη χρονικότητα, αλλά μόνο ως προς τις τρεις εκστάσεις της χρονικότητας. Ωστόσο η χρονικότητα καθεαυτή, δηλαδή ιδωμένη ανεξάρτητα από καθεμιά εκ των τριών εκτάσεών της, αποτελεί το έδαφος όπου ριζώνει η υπερβατολογική φαντασία.

5. Το ερώτημα τώρα αφορά τον τρόπο με τον οποίο η προηγούμενη ανάλυση σχετίζεται με το σχηματισμό και το σχήμα. Η απάντηση είναι ως εξής.

Η χρονικότητα θεμελιώνει την υπερβατολογική φαντασία. Από την υπερβατολογική φαντασία πηγάζουν η καθαρή νόηση και η καθαρή εποπτεία. Όταν τα εν λόγω τρία στοιχεία ενοποιούνται, διαμορφώνεται η υπέρβαση.²⁹⁴

Βάσει αυτής της παραδοχής γίνονται κατανοητά τα πέντε στάδια της θεμελίωσης της μεταφυσικής και ο πυρήνας τους, ήτοι ο σχηματισμός.

Δηλαδή γίνεται κατανοητό ότι, επειδή η χρονικότητα διαμορφώνει την υπέρβαση, οι οντολογικές γνώσεις είναι υπερβατολογικοί χρονικοί προσδιορισμοί,²⁹⁵ ήτοι είναι τα υπερβατολογικά σχήματα.

Δηλαδή το υπερβατολογικό σχήμα είναι μεν χρονικός προσδιορισμός, όμως σε αυτήν την περίπτωση ο χρόνος δεν θα πρέπει να εννοηθεί ως μια αλληλουχία παροντικών στιγμών, αλλά ως χρονικότητα.²⁹⁶

Συνοψίζοντας την κριτική του Χάιντεγκερ μπορούν να παρατηρηθούν τα ακόλουθα.

α) Η υποχώρηση του Καντ ενώπιον της φαντασίας είχε ως αποτέλεσμα να μην αλλάξει η ανάλυση για το σχηματισμό, αλλά το πλαίσιο εντός του οποίου αυτή διεξάγεται.

Όμως η υποβάθμιση της υπερβατολογικής φαντασίας οδηγεί στην αλλοίωση του περιεχομένου του κεφαλαίου για το σχηματισμό. Η αλλοίωση επέρχεται με την τοποθέτηση του κεφαλαίου σε διαφορετικό πλαίσιο.

β) Η παραδοχή από το Χάιντεγκερ ότι η υπερβατολογική φαντασία, ως κοινή ρίζα της νόησης και της αισθητικότητας, ριζώνει στη χρονικότητα οδηγεί σε ένα νέο προσδιορισμό για το υπερβατολογικό σχήμα.

Το υπερβατολογικό σχήμα είναι υπερβατολογικός χρονικός προσδιορισμός, αλλά εδώ ως χρόνος εννοείται η χρονικότητα.

3.0 Συμπεράσματα

3.0.1 Εισαγωγικά σχόλια

Πριν από την παρουσίαση των συμπερασμάτων για το σχήμα και το σχηματισμό, σκόπιμο είναι να παρατεθούν ορισμένα σχόλια σχετικά με τη συστηματική θέση του κεφαλαίου για το σχηματισμό στην *Κριτική τού καθαρού λόγου*.

1. Σύμφωνα με το Χάιντεγκερ το κεφάλαιο για το σχηματισμό αποτελεί το κεντρικό κομμάτι της *Κριτικής τού καθαρού λόγου*.²⁹⁷

2. Ενάντια σε αυτόν τον ισχυρισμό θα μπορούσαν να διατυπωθούν δύο αντιρρήσεις.

α) Η πρώτη αντίρρηση σχετίζεται με τη δομή της *Κριτικής τού καθαρού λόγου*. Δηλαδή, αν το κεφάλαιο για το σχηματισμό ήταν το κεντρικό κομμάτι της *Κριτικής τού καθαρού λόγου*, τότε θα έπρεπε αυτό να βρίσκεται πράγματι στο κέντρο της και όχι στο σημείο όπου βρίσκεται.

Εδώ θα μπορούσε να ειπωθεί ότι ο Χάιντεγκερ μιλά μεταφορικά και θεωρεί το κεφάλαιο για το σχηματισμό το κεντρικό κομμάτι της *Κριτικής τού καθαρού λόγου* από πλευράς σημασίας.

β) Όμως αυτός ο ισχυρισμός τίθεται εν αμφιβόλω λόγω της δεύτερης αντίρρησης, η οποία αφορά το περιεχόμενο της *Κριτικής τού καθαρού λόγου*.

Ο Καντ δίδει πολύ μεγαλύτερη βαρύτητα στα κεφάλαια, τα οποία έπονται του κεφαλαίου για το σχηματισμό, παρά στο ίδιο το κεφάλαιο για το σχηματισμό. Αυτό φαίνεται από τη συντομία τού κεφαλαίου για το σχηματισμό και τη βραχυλογία τού Καντ στις σχετικές αναλύσεις.

Δηλαδή για τον Καντ το σύστημα των θεμελιωδών αρχών τού νου και η διάκριση μεταξύ φαινομένων και νοουμένων είναι φιλοσοφικά σημαντικότερα από το σχηματισμό, όπως φαίνεται και από την έκταση των αναλύσεων γι' αυτά τα ζητήματα όσο και από τη σημασία τους για την επόμενη ενότητα, αυτή της υπερβατολογικής διαλεκτικής.

3. Εδώ θα μπορούσε να διατυπωθεί εκ μέρους του Χάιντεγκερ ένας ακόμη ισχυρισμός υπέρ της ύψιστης φιλοσοφικής σημασίας του κεφαλαίου για το σχηματισμό.

Αυτός ο ισχυρισμός θα ήταν η θέση τού Χάιντεγκερ για την υποχώρηση του Καντ. Σύμφωνα με την εν λόγω θέση, όταν ο Καντ ολοκλήρωσε τις αναλύσεις του εντός του κεφαλαίου για το σχηματισμό, συνειδητοποίησε ότι η υπερβατολογική φαντασία αποτελούσε την κοινή ρίζα της νόησης και της αισθητικότητας.²⁹⁸ Όμως αυτό το συμπέρασμα ερχόταν σε αντίθεση με την παγιωμένη και κοινώς αποδεκτή πρωτοκαθεδρία τού λόγου εντός τής φιλοσοφικής παράδοσης.²⁹⁹

Έτσι ο Καντ απεφάσισε να προβεί σε εκτενείς αναθεωρήσεις στη δεύτερη έκδοση του κειμένου τής *Κριτικής τού καθαρού λόγου*. Δηλαδή ο Καντ αντικατέστησε το πρώτο χωρίο, όπου η φαντασία εμφανιζόταν ως τρίτη ικανότητα μαζί με την αίσθηση και την κατάληψη (A 94), με μια ανάλυση για τους Λοκ και Χιουμ' επίσης δεν συμπεριέλαβε στη νέα έκδοση το δεύτερο χωρίο, όπου εμφανιζόταν ξανά αυτή η θέση για τη φαντασία (A 115), αλλά παρουσίασε μια νέα εκδοχή της υπερβατολογικής παραγωγής των κατηγοριών. Μάλιστα ο Καντ στο προσωπικό του αντίτυπο της *Κριτικής τού καθαρού λόγου* μετονόμασε τη φαντασία από «λειτουργία της ψυχής» σε «λειτουργία της νόησης».³⁰⁰

Όμως η αντίρρηση στο σημείο αυτό θα ήταν ότι, αν υποτεθεί ότι ο ισχυρισμός τού Χάιντεγκερ περί της υποχώρησης του Καντ ευσταθεί, μένει αναπάντητο το ερώτημα γιατί ο Καντ, παρά την πλήρη αναθεώρηση της υπερβατολογικής παραγωγής των κατηγοριών, δεν τροποποίησε το ίδιο το κεφάλαιο για το σχηματισμό, το οποίο υποτίθεται ότι του δημιουργούσε τόσο σοβαρά προβλήματα.³⁰¹

3.1 Ειδικότερα σημεία των αναλύσεων από το Χάιντεγκερ

3.1.1 Υπαγωγή και υπερβατολογικό σχήμα

Ο Χάιντεγκερ στις αναλύσεις του υποστηρίζει ότι η υπαγωγή δεν είναι λογική, αλλά οντολογική. Επίσης τονίζει τη χρήση των νομικών όρων, την οποία κάνει ο Καντ.³⁰²

Ωστόσο ο συνδυασμός αυτών των παρατηρήσεων δεν οδηγεί το Χάιντεγκερ σε κάποιο συμπέρασμα για την ίδια την υπαγωγή, αλλά ο Χάιντεγκερ βλέπει πάντα την υπαγωγή οντολογικά.

3.1.2 Το υπερβατολογικό σχήμα

Ο Χάιντεγκερ συμφωνεί με τον Καντ στο χαρακτηρισμό τού υπερβατολογικού σχήματος ως α-πριόρι χρονικού προσδιορισμού, αλλά διαχωρίζει εντός τού σχήματος την α-πριόρι αισθητή πλευρά και την ονομάζει «σχήμα-εικόνα».³⁰³

3.1.3 Το σχήμα των μαθηματικών και εμπειρικών εννοιών

Ο Χάιντεγκερ, όπως άλλωστε και ο Καντ, δεν προσπαθεί να διατυπώσει μια θεωρία για το σχηματισμό των μαθηματικών και των εμπειρικών εννοιών, αλλά μόνο επισημαίνει ότι οι εν λόγω έννοιες δεν προϋποθέτουν κάποια εικόνα για την εφαρμογή τους, αλλά το σχήμα.³⁰⁴

Το σχήμα είναι διαφορετικό από τις εικόνες, αλλά σχετίζεται με ένα ειδικό τύπο εικόνας, το σχήμα-εικόνα, το οποίο αναγκαία ανήκει στο σχήμα.³⁰⁵

3.1.4 Τα σχήματα των κατηγοριών

Ο Χάιντεγκερ δεν προβαίνει σε λεπτομερή εξέταση των επιμέρους σχημάτων, αλλά επικεντρώνεται μόνο στο σχήμα τής ουσίας, την ανάλυση του οποίου θεωρεί μάλλον ελλιπή εκ μέρους τού Καντ.³⁰⁶

3.2 Συμπεράσματα για την κριτική του Χάιντεγκερ στις θέσεις του Καντ περί σχηματισμού και σχήματος

3.2.1 Η θέση για την υποχώρηση

1. Εντός της ενότητας 2.2.1 παρουσιάστηκε η θέση του Χάιντεγκερ για την υποχώρηση του Καντ ενώπιον της υπερβατολογικής φαντασίας.

2. Όσον αφορά αυτό το σημείο, ο Κασσίρερ αναφέρει μεταξύ άλλων ότι ο Χάιντεγκερ, όταν διατυπώνει την εν λόγω θέση περί υποχώρησης, αποφεύγει τους ψυχολογισμούς,³⁰⁷ δηλαδή τις ψυχολογικές ερμηνείες.

3. Όμως πρέπει να παρατηρηθεί ότι, όταν ο Χάιντεγκερ αναφέρει ότι ο Καντ σαγηνεύθηκε από το λόγο,³⁰⁸ δίδει μια αμιγώς ψυχολογική ερμηνεία για το αίτιο των μεταβολών στο κείμενο της *Κριτικής του καθαρού λόγου* κατά τη δεύτερη έκδοση.

Η ερμηνεία είναι ψυχολογική, διότι δεν αναφέρεται στους φιλοσοφικούς λόγους των μεταβολών κατά τη δεύτερη έκδοση, αλλά αντιθέτως αναφέρεται σε καταστάσεις του ψυχισμού του Καντ, οι οποίες (υποτίθεται ότι) οδήγησαν τον Καντ στις εν λόγω μεταβολές.

4. Όμως η επίκληση τέτοιου είδους ερμηνειών θα πρέπει να γίνεται με τη δέουσα προσοχή και φειδώ.

Αυτό ισχύει για δύο βασικούς λόγους.

α) Ο πρώτος λόγος είναι ότι οι ψυχολογικές ερμηνείες δεν παρέχουν κάποια περαιτέρω πληροφόρηση για τους φιλοσοφικούς λόγους, οι οποίοι επίσης θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ως κίνητρα.

β) Ο δεύτερος λόγος είναι ο κίνδυνος της αυθαιρεσίας. Αυτός ο κίνδυνος είναι υπαρκτός, διότι κανένας δεν μπορεί ποτέ να διαθέτει απόλυτη βεβαιότητα περί των ψυχικών καταστάσεων ενός άλλου, ιδίως όταν η χρονική απόσταση μεταξύ ερμηνευτή και ερμηνευόμενου υπερβαίνει τον ένα αιώνα, όπως συμβαίνει στην παρούσα περίπτωση.

5. Βέβαια θα μπορούσαν να διατυπωθούν δύο επιχειρήματα προς υπεράσπιση του Χάιντεγκερ.

i) Το πρώτο επιχείρημα θα μπορούσε να είναι ότι ο Χάιντεγκερ μιλά μεταφορικά, όταν ισχυρίζεται ότι ο Καντ σαγηνεύθηκε από το λόγο, και ότι στην πραγματικότητα εννοεί ότι ο Καντ υπήρξε δέσμιος της φιλοσοφικής παράδοσης.

Όμως αυτό το επιχείρημα είναι επίσης ψυχολογικό όπως και το προηγούμενο, αλλά με τη διαφορά ότι η σαγήνη από το λόγο αντικαθίσταται από τις νοητικές αγκυλώσεις, οι οποίες προέρχονται από την παράδοση.

ii) Το δεύτερο επιχείρημα θα μπορούσε να είναι ότι ο Καντ προτίμησε το λόγο, διότι επιθυμούσε να θεμελιώσει την ηθική σε ένα μη εμπειρικό θεμέλιο.

Το συγκεκριμένο επιχείρημα μοιάζει φιλοσοφικό, αλλά δεν είναι. Αυτό φαίνεται, αν τεθεί το ερώτημα για την προέλευση της προτίμησης για το λόγο έναντι της εμπειρίας, όσον αφορά τη θεμελίωση της ηθικής, αλλά και εν γένει.

Αν τεθεί το εν λόγω ερώτημα, θα γίνει προφανές ότι η πρωτοκαθεδρία του λόγου προέρχεται και αυτή από τη φιλοσοφική παράδοση, η οποία αποδίδει στο λόγο την κεντρική λειτουργία, όπως άλλωστε αναφέρει και ο ίδιος ο Χάιντεγκερ.³⁰⁹

Τότε θα καταστεί επίσης προφανές ότι η απλή επίκληση μιας προτίμησης του Καντ για το λόγο οδηγεί και αυτή στο αμέσως προηγούμενο επιχείρημα, δηλαδή στις κληρονομημένες από την παράδοση νοητικές αγκυλώσεις.

3.2.2 Η θέση περί της προέλευσης της υπερβατολογικής φαντασίας

1. Ο Χάιντεγκερ ισχυρίζεται ότι η υπερβατολογική φαντασία, ως κοινή ρίζα της καθαρής νόησης και της καθαρής αισθητικότητας, ριζώνει στη χρονικότητα.

2.Αυτός ο ισχυρισμός έχει μια συνέπεια για το υπερβατολογικό σχήμα.

Το υπερβατολογικό σχήμα παραμένει μεν υπερβατολογικός χρονικός προσδιορισμός, αλλά πλέον ως χρόνος εννοείται η χρονικότητα.

3.Ο Χάιντεγκερ ισχυρίζεται ότι ο Καντ διεπίστωσε πως η χρονικότητα ενοποιεί τα τρία είδη τής σύνθεσης, αλλά δεν εξέθεσε ρητά αυτήν τη θέση στην πρώτη έκδοση της *Κριτικής τού καθαρού λόγου*.³¹⁰

Δηλαδή ο Χάιντεγκερ αποδίδει στον Καντ τις προαναφερθείσες θέσεις περί της χρονικότητας και της σχέσης της με το υπερβατολογικό σχήμα.³¹¹

4.Ωστόσο πρέπει να παρατηρηθεί ότι το μόνο είδος χρόνου, το οποίο αναγνωρίζει ο Καντ, είναι αυτό, το οποίο αναλύεται εντός της υπερβατολογικής αισθητικής και δεν ταυτίζεται με την κατά Χάιντεγκερ χρονικότητα..

Δηλαδή η κατά Χάιντεγκερ χρονικότητα απουσιάζει από την *Κριτική τού καθαρού λόγου*.

Η συνέπεια της προηγούμενης παρατήρησης αφορά τον τρόπο ερμηνείας του υπερβατολογικού σχήματος ως χρονικού προσδιορισμού. Δηλαδή στην περίπτωση τού υπερβατολογικού σχήματος ο χρόνος δεν θα πρέπει να εννοηθεί ως η κατά Χάιντεγκερ χρονικότητα.

Βιβλιογραφία

1. Πρωτογενής

1.1 Έργα τού Καντ

Καντ, Ιμ., (1781/1787) *Κριτική του καθαρού λόγου*, εισαγωγή-μετάφραση-σχόλια Α. Γιανναράς, Παπαζήσης: Αθήνα (1979), και εισαγωγή-μετάφραση-σχόλια Μ. Φ. Δημητρακόπουλος, αυτοέκδοση: Αθήνα (1983-1987).

1.2 Έργα τού Χάιντεγκερ

Χάιντεγκερ, Μ., (1927), *Είναι και Χρόνος*, πρόλογος-μετάφραση-σχόλια Γ. Τζαβάρας, Δωδώνη, Αθήνα (1978).

Heidegger, M., (1929), *Kant und das Problem der Metaphysik*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, (⁴1973), τόμος 3 της έκδοσης των απάντων του Χάιντεγκερ.

Heidegger, M., (1929), *Kant and the Problem of Metaphysics*, translated by Richard Taft, Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis, (⁵1997).

1.3 Έργα τού Χούσσερλ

Husserl, E., (1913), *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie*, 1ος ημίτομος, Den Haag (1976): Martinus Nijhoff, τόμος III/I της σειράς Husserliana.

Husserl, E., (1927), *Φαινομενολογία: Το άρθρο για την εγκυκλοπαίδεια Britannica μαζί με την ημιτελή εκδοχή, τα Marginalia και μια επιστολή του Μ. Heidegger*, εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια Πάνος Θεοδώρου, Κριτική, Αθήνα (2005), τόμος 27 της σειράς «Γλώσσα-θεωρία-πράξη».

Husserl, E., (1929), *Καρτεσιανοί Στοχασμοί*, μετάφραση, σχόλια, επίμετρο: Παύλος Κόντος, Ροές, Αθήνα (²2002).

2. Δευτερογενής

2.1 Λεξικά

⁴
Duden. Deutsches Universal Wörterbuch, (2001), Duden Verlag, Mannheim-Leipzig-Wien-Zürich.

2.2 Για τον Καντ

Allison, H. E., (²2004) *Kant's Transcendental Idealism. An Interpretation and Defence*, Yale University Press: New Haven and London.

Curtius, E. R., “Das Schematismuskapitel in der *Kritik der reinen Vernunft*”, *Kant-Studien* 19 (1914) (1-3): 338-366.

Freuler, L., “Schematismus und Deduktion in Kants *Kritik der reinen Vernunft*”, *Kant-Studien* 82 (1991) (4): 397-413.

Paton, H. J., (1936), *Kant's Metaphysic of Experience. A Commentary of the First Half of the Kritik der reinen Vernunft*, vol.II, Routledge, London-New York (2002).

Pippin, R. B., “The Schematism and Empirical Concepts”, *Kant-Studien* 67 (1976) (1-4): 156-171.

Vaihinger, H., “Siebzig textkritische Randglossen zur Analytik”, *Kant-Studien* (4. Band) (1900) S.452-463.

Winterbourne, A. T., “Construction and the role of schematism in Kant's philosophy of mathematics”, *Studies in History of Philosophy of Science*, Vol. 12, No. 1, pp. 31-46, 1981.

2.2 Για το Χάιντεγκερ

Cassirer, E., “Kant und das Problem der Metaphysik. Bemerkungen zu Martin Heideggers Kant-Interpretation”, *Kant-Studien* 36 (1931) (1): 1-26.

Engelland, C., “The Phenomenological Kant: Heidegger's interest in Transcendental Philosophy”, *Journal of the British Society for Phenomenology* 41 (2010): 150-169.

Χρησιμοποιήθηκε η διαδικτυακή εκδοχή του κειμένου βλ.

<http://cat.inist.fr/?aModele=afficheN&cpsid=23145630>

Golob, S., “Heidegger on Kant, Time and the 'Form' of Intentionality”, *British Journal of the History of philosophy*, 2013.

Χρησιμοποιήθηκε η διαδικτυακή εκδοχή του κειμένου, βλ.

<http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09608788.2012.692662#.UYwAF8rgeSo>

Μαλεβίτσης, Χ., (1974), *Η φιλοσοφία του Χάιντεγκερ-Πολιτεία και ερημιά*, Αρμός, Αθήνα (2010), τόμος 3 της σειράς «Άπαντα Χρήστου Μαλεβίτση».

Richardson, W. J., (³1974), *Heidegger. Through Phenomenology to Thought*, Martinus Nijhoff: The Hague.

2.4 Για το Χούσσερλ

Smith, A. D., (2003), *Routledge philosophy guidebook to Husserl and the Cartesian meditations*, Oxford/New York: Routledge.

Επίμετρο: το κεφάλαιο για το σχηματισμό στην *Κριτική τού καθαρού λόγου*.

[A 137/B 176] ΤΗΣ ΥΠΕΡΒΑΤΟΛΟΓΙΚΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΗΣ ΚΡΙΤΙΚΗΣ ΔΥΝΑΜΗΣ
(Η ΤΗΣ ΑΝΑΛΥΤΙΚΗΣ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΑΡΧΩΝ)

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΥ ΤΩΝ ΚΑΘΑΡΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ ΤΟΥ ΝΟΥ

Σε κάθε υπαγωγή ενός αντικείμενου υπό μια έννοια πρέπει η παράσταση του πρώτου να είναι ομοειδής με την τελευταία, δηλ. η έννοια πρέπει να περιέχει ό,τι παριστάνεται με το αντικείμενο που πρόκειται να υπαχθεί σ' αυτήν` αυτό σημαίνει πράγματι η έκφραση: ένα αντικείμενο περιέχεται υπό μια έννοια. Έτσι η εμπειρική έννοια ενός πιάτου είναι ομοειδής με την καθαρά γεωμετρική έννοια ενός κύκλου, καθόσον η στρογγυλότητα, η οποία νοείται στο πρώτο, γίνεται στο δεύτερο προσιτή στην εποπτεία.

Αλλά οι καθαρές έννοιες του νου συγκρινόμενες με τις εμπειρικές (ή και με τις κατ' αίσθηση εν γένει) εποπτείες είναι τελείως ανομοιοειδείς και δεν είναι ποτέ προσιτές σε οποιαδήποτε εποπτεία. Πώς είναι τότε δυνατή η υπαγωγή των τελευταίων κάτω από την πρώτη, δηλ. η εφαρμογή τής κατηγορίας στα φαινόμενα, αφού δα κανένας δεν θα πει: η αιτιότητα λ.χ. μπορεί να γίνει [B 177] προσιτή στην κατ' αίσθηση εποπτεία και περιέχεται στα [A 138] φαινόμενα; Αυτό το τόσο φυσικό και σημαντικό ερώτημα είναι το καθαυτό κίνητρο που καθιστά αναγκαία μια υπερβατολογική θεωρία τής κριτικής δύναμης που αποβλέπει στο να δείξει τη δυνατότητα του πώς καθαρές έννοιες του νου μπορούν να εφαρμόζονται στα φαινόμενα εν γένει. Σε όλες τις άλλες επιστήμες, όπου οι έννοιες, με τις οποίες νοείται γενικά το αντικείμενο, δεν είναι τόσο διαφορετικές και ετερογενείς από εκείνες, με τις οποίες παριστάνεται το ίδιο στη συγκεκριμένη του μορφή, όπως δηλ. μας δίδεται, δεν χρειάζεται να γίνει καμιά ιδιαίτερη συζήτηση ως προς την εφαρμογή τής πρώτης στο τελευταίο.

Τώρα είναι φανερό ότι πρέπει να υπάρχει ένας τρίτος όρος, ο οποίος να είναι ομοειδής με την κατηγορία από τη μια μεριά και το φαινόμενο από την άλλη και ο οποίος καθιστά δυνατή την εφαρμογή τής πρώτης στο τελευταίο. Αυτή η μεσολαβούσα παράσταση πρέπει να είναι υποχρεωτικά καθαρή (χωρίς κανένα εμπειρικό στοιχείο) και όμως από τη μια μεριά νοητική και από την άλλη κατ' αίσθηση. Τέτοιο είναι το υπερβατολογικό σχήμα.

Η έννοια του νου περιέχει καθαρή συνθετική ενότητα του πολλαπλού εν γένει. Ο χρόνος ως μορφικός όρος του πολλαπλού τής εσωτερικής αίσθησης, άρα και του συνδέσμου όλων των παραστάσεων, περιέχει ένα απριόρι πολλαπλό στην καθαρή εποπτεία. Τώρα ένας υπερβατολογικός προσδιορισμός τού χρόνου είναι κατά τούτο ομοειδής με την κατηγορία (η οποία συνιστά την ενότητά του), καθόσον αυτός είναι γενικός και βασίζεται σε ένα απριόρι [B 178] κανόνα. Αλλά αυτός είναι από την άλλη κατά τούτο με το φαινόμενο [A 139] ομοειδής, καθόσον ο χρόνος περιέχεται σε κάθε εμπειρική παράσταση του πολλαπλού. Έτσι μια εφαρμογή τής κατηγορίας στα φαινόμενα θα είναι δυνατή μέσω τού υπερβατολογικού προσδιορισμού τού χρόνου, ο οποίος με την ιδιότητα του σχήματος των εννοιών τού νου ενεργεί την υπαγωγή των τελευταίων υπό την πρώτη.

Ελπίζω ύστερα από όσα καταδείχθηκαν στην παραγωγή των κατηγοριών να μην αμφιβάλει κανένας ν' αποφανθεί ως προς το ακόλουθο ζήτημα, αν δηλ. η χρήση των καθαρών αυτών εννοιών τού νου είναι απλώς εμπειρική ή επίσης υπερβατολογική, αν δηλ. αυτές, ως όροι δυνατής εμπειρίας, αναφέρονται αποκλειστικά απριόρι σε φαινόμενα ή αν, ως όροι τής δυνατότητας των πραγμάτων εν γένει, μπορούν να επεκτείνονται και σε αντικείμενα αυτά καθ' εαυτά (χωρίς να υπάγονται στον περιορισμό τής αισθητικότητάς μας). Γιατί είδανε ότι έννοιες είναι τελείως αδύνατες ούτε μπορούν να έχουν κάποια σημασία αν είτε σ' αυτές τις ίδιες είτε τουλάχιστον στα στοιχεία που τις συνθέτουν δεν δίδεται αντικείμενο, συνεπώς δεν μπορούν να αναφέρονται σε

πράγματα καθ' εαυτά (χωρίς να λαμβάνεται υπόψιν αν και πώς αυτά μπορεί να μας είναι δεδομένα)᾽ επίσης ότι ο μόνος τρόπος με τον οποίο αντικείμενα μας δίδονται είναι η αλλοίωση της αισθητικότητάς μας᾽ τέλος οι καθαρές έννοιες α πριόρι πρέπει, εκτός από τη [B 179] λειτουργία τού νου στην κατηγορία, επιπλέον να περιέχουν α πριόρι μορφικούς όρους τής αισθητικότητας [A 140] (ειδικά τής εσωτερικής αίσθησης), οι οποίοι περιέχουν το γενικό όρο, υπό τον οποίο αποκλειστικά η κατηγορία μπορεί να εφαρμόζεται σε οποιοδήποτε αντικείμενο. Αυτόν το μορφικό και καθαρό όρο τής αισθητικότητας, δια του οποίου κάποια έννοια του νου περιορίζεται στη χρήση της, θα τον ονομάσουμε σχήμα αυτής τής έννοιας του νου και τη διαδικασία τού νου με αυτά τα σχήματα σχηματισμό τού καθαρού νου.

Το σχήμα είναι πάντα αυτό καθ' αυτό ένα προϊόν τής φαντασίας᾽ αλλά καθώς η σύνθεση της τελευταίας δεν έχει για σκοπό καμιά μεμονωμένη εποπτεία, αλλά μόνο την ενότητα στον καθορισμό τής αισθητικότητας, γι' αυτό πρέπει να διακρίνουμε το σχήμα από την εικόνα. Έτσι, όταν θέτω πέντε σημεία το ένα κατόπιν τού άλλου , αυτό είναι μια εικόνα τού αριθμού πέντε. Αντίθετα, όταν βάζω στο νου μου μονάχα ένα αριθμό εν γένει, ο οποίος μπορεί να είναι ο πέντε ή ο εκατό, τότε αυτή η σκέψη είναι μάλλον η παράσταση μιας μεθόδου, για να παραστήσω, σύμφωνα προς κάποια έννοια, ένα πλήθος (λ.χ. χίλια) σε μια εικόνα παρά η εικόνα η ίδια, την οποία δύσκολα θα μπορούσα στην τελευταία περίπτωση να τη διατρέξω στην εποπτεία μου και να την συγκρίνω με την έννοια. Λοιπόν αυτή την παράσταση μιας γενικής διαδικασίας τής φαντασίας, για να παρέχει σε κάθε [B 180] έννοια την εικόνα της, την ονομάζω το σχήμα αυτής τής έννοιας.

Πραγματικά στις καθαρές καθ' αίσθηση έννοιές μας δεν υπό-κείνται ως βάση εικόνες των αντικειμένων αλλά [A 141] σχήματα. Δεν υπάρχει καμιά εικόνα τριγώνου που να αντιστοιχεί ποτέ εντελώς στην έννοια του τριγώνου. Γιατί αυτή δεν θα μπορούσε ποτέ να φτάσει τη γενικότητα της έννοιας, η οποία συντελεί ώστε αυτή να ισχύει για όλα, τα ορθογώνια ή τα σκαληνά κλπ., αλλά θα ήταν πάντα περιορισμένη σ' ένα μονάχα μέρος τής σφαίρας αυτής. Το σχήμα τού τριγώνου δεν μπορεί να υπάρχει ποτέ αλλού πουθενά παρά μόνο στη σκέψη και σημαίνει ένα κανόνα σύνθεσης τής φαντασίας, αναφορικά ως προς καθαρές μορφές εν χώρω. Πολύ λιγότερο φτάνει ένα αντικείμενο της εμπειρίας ή μια εικόνα τού ίδιου την εμπειρική έννοια, αλλά αυτό αναφέρεται κάθε φορά άμεσα στο σχήμα τής φαντασίας σαν ένας κανόνας καθορισμού τής εποπτείας μας σύμφωνα προς κάποια γενική έννοια. Η έννοια του σκύλου σημαίνει έναν κανόνα, σύμφωνα προς τον οποίο η φαντασία μου μπορεί να σκιαγραφεί γενικά τη μορφή ενός τετράποδου ζώου, χωρίς να περιορίζεται σε κάποια ιδιαίτερη μορφή, που μου προσφέρει η εμπειρία, ή και σε κάποια δυνατή εικόνα που μπορώ να παραστήσω συγκεκριμένα. Αυτός ο σχηματισμός τού νου μας, εν σχέσει προς τα φαινόμενα και την ψιλή μορφή τους, είναι μια τέχνη κρυμμένη στα βάθη τής ανθρώπινης ψυχής, της οποίας τα αληθινά [B 181] τέχνασματά της θα είναι δύσκολο να τα μαντέψουμε ποτέ από τη φύση, και να την αποκαλύψουμε μπροστά στα μάτια μας. Το μόνο που μπορούμε να πούμε είναι τούτο: η εικόνα είναι ένα προϊόν τής εμπειρικής δύναμης της παραγωγικής φαντασίας, το σχήμα αισθητών εννοιών (όπως [A 142] τα σχήματα στο χώρο) το προϊόν και κατά κάποιο τρόπο ένα μονόγραμμα της καθαρής φαντασίας α πριόρι, μέσω τού οποίου και σύμφωνα προς το οποίο γίνονται πρώτα πρώτα δυνατές οι εικόνες, οι οποίες όμως πρέπει να συνδέονται με την έννοια πάντα μόνο μέσω του σχήματος, το οποίο αυτές υποδηλώνουν και προς το οποίο δεν συμπίπτουν καθ' εαυτές και πλήρως. Αντίθετα, το σχήμα μιας καθαρής έννοιας του νου είναι κάτι το οποίο δεν μπορεί να υπαχθεί σε μια εικόνα, αλλά είναι μόνο η καθαρή σύνθεση, σύμφωνα προς ένα κανόνα τής ενότητας κατά έννοιες εν γένει, τον οποίο εκφράζει η κατηγορία, και είναι ένα υπερβατολογικό προϊόν τής φαντασίας, το οποίο αφορά τον καθορισμό τής εσωτερικής αίσθησης εν γένει, σύμφωνα προς τους όρους τής μορφής της (του χρόνου) αναφορικά προς όλες τις παραστάσεις, εφόσον αυτές θα έπρεπε να συναρτώνται α πριόρι σε μια έννοια σύμφωνα προς την ενότητα της κατάληψης.

Τώρα αντί να χρονοτριβούμε σε μια στεγνή και ανιαρή ανατομία εκείνου, το οποίο απαιτείται για τα υπερβατολογικά σχήματα των καθαρών εννοιών τού νου, θα προτιμήσουμε να τα εκθέσουμε σύμφωνα προς την τάξη των κατηγοριών και σε σύνδεση προς αυτές.

[B 182] Η καθαρή έννοια όλων των μεγεθών (quantorum) μπροστά στην εξωτερική αίσθηση είναι

ο χώρος` αλλά όλων των αντικειμένων των αισθήσεων είναι ο χρόνος. Αλλά το καθαρό σχήμα τής ποσότητας (quantitatis) ως έννοιας του νου είναι ο αριθμός, ο οποίος είναι μια παράσταση, η οποία συμπεριλαμβάνει τη διαδοχική πρόσθεση της μονάδας στη μονάδα ομοειδών. Άρα ο αριθμός δεν είναι τίποτα άλλο, παρά η ενότητα [A 143] της σύνθεσης του πολλαπλού μιας ομοειδούς εποπτείας εν γένει, διά μέσω του οποίου παράγω το χρόνο τον ίδιο στην πρόσληψη της εποπτείας.

Πραγματικότητα είναι, στην καθαρή έννοια του νου, αυτό, το οποίο ανταποκρίνεται σ' ένα αίσθημα γενικά` άρα εκείνο, του οποίου η έννοια αυτή καθ' εαυτή δηλώνει μια ύπαρξη (εν χρόνω)` άρνηση αυτό, του οποίου η έννοια παριστάνει κάτι ανύπαρκτο (εν χρόνω). Άρα η αντίθεση των δύο δημιουργείται από τη διαφορά τού ίδιου χρόνου, είτε ως πεπληρωμένου είτε ως κενού χρόνου` επειδή ο χρόνος είναι η μορφή τής εποπτείας, συνεπώς των αντικειμένων ως φαινομένων, γι' αυτό εκείνο, το οποίο σε αυτά αντιστοιχεί στο αίσθημα, είναι η υπερβατολογική ύλη όλων των αντικειμένων ως πραγμάτων καθ' εαυτά (η πραγματικότητα, η πραγματικότητα). Τώρα, κάθε αίσθημα έχει ένα βαθμό ή ένα μέγεθος, διά του οποίου μπορεί λίγο ή πολύ να πληροί τον ίδιο χρόνο, δηλ. την εσωτερική αίσθηση αναφορικά προς την ίδια παράσταση ενός αντικειμένου, μέχρις ότου αυτό σταματήσει στο μηδέν (= 0 = άρνηση). Γι' αυτόν το λόγο υπάρχει μια σχέση και συνάφεια, ή μάλλον [B 183] μια μετάβαση από την πραγματικότητα στην άρνηση, η οποία κάνει κάθε πραγματικότητα παραστατή ως ποσό, και το σχήμα μιας πραγματικότητας ως ποσότητας από κάτι, εφόσον αυτό πληροί το χρόνο, είναι ακριβώς αυτή η συνεχής και ομοιόμορφη παραγωγή τής πραγματικότητας μέσα στο χρόνο, όταν κάποιος κατέρχεται από το αίσθημα, το οποίο έχει κάποιο βαθμό, μέσα στο χρόνο ως το σημείο όπου εξαφανίζεται το ίδιο, ή ανέρχεται από την άρνηση ως το ίδιο το μέγεθος.

[A 144] Το σχήμα τής ουσίας είναι η μονιμότητα του πραγματικού μέσα στο χρόνο, δηλ. η παράσταση του ίδιου, ως ενός υποστρώματος του εμπειρικού προσδιορισμού τού χρόνου εν γένει, το οποίο συνεπώς παραμένει, ενώ όλα τα άλλα αλλάζουν. (Ο χρόνος δεν παρέρχεται, αλλά παρέρχεται μέσα του η ύπαρξη του μεταβλητού. Άρα στο χρόνο, ο οποίος ο ίδιος είναι αμετάβλητος και μόνιμος, αντιστοιχεί στο φαινόμενο το αμετάβλητο στην ύπαρξη, δηλ. η ουσία και μόνο σε σχέση με αυτήν είναι δυνατό να προσδιορίζεται η ακολουθία και το ταυτόχρονο των φαινομένων κατά τον χρόνο).

Το σχήμα τής αιτίας και της αιτιότητας ενός πράγματος εν γένει είναι το πραγματικό, το οποίο, αν αυτό τεθεί κατά βούληση, έπεται πάντα κάποιο άλλο. Άρα αυτό συνίσταται στη διαδοχή τού πολλαπλού, εφόσον αυτή υπακούει σ' έναν κανόνα.

Το σχήμα τής κοινωνίας (αλληλεπίδρασης) ή της αμοιβαίας αιτιότητας των ουσιών αναφορικά με τα συμβεβηκότα τους είναι το ταυτόχρονο των προσδιορισμών [B 184] τής μιας με αυτούς τής άλλης σύμφωνα προς ένα γενικό κανόνα.

Το σχήμα τής δυνατότητας είναι η συμφωνία τής σύνθεσης διάφορων παραστάσεων με τους όρους τού χρόνου εν γένει (αφού λ.χ. τα ενάντια μέσα σε ένα πράγμα δεν μπορεί να υπάρχουν ταυτόχρονα, αλλά διαδοχικά), άρα είναι ο προσδιορισμός τής παράστασης ενός πράγματος αναφορικά προς κάποιο χρόνο.

[A 145] Το σχήμα τής ενεργού πραγματικότητας είναι η ύπαρξη μέσα σ' ένα καθορισμένο χρόνο.

Το σχήμα τής αναγκαιότητας είναι η ύπαρξη ενός αντικειμένου εν παντί χρόνω.

Από όλα αυτά λοιπόν βλέπει κανείς τί περιέχει το σχήμα καθεμιάς κατηγορίας και τί το κάνει παραστατό: λ.χ. το σχήμα τού μεγέθους την παραγωγή (σύνθεση) τού ίδιου τού χρόνου στη διαδοχική πρόσληψη ενός αντικειμένου, το σχήμα τής ποιότητας τη σύνθεση του αισθήματος (αντίληψης) με την παράσταση του χρόνου, ή την πλήρωση του χρόνου, το σχήμα τής αναφοράς τη σχέση των αντιλήψεων μεταξύ τους εν παντί χρόνω (δηλ. σύμφωνα προς ένα κανόνα προσδιορισμού τού χρόνου), τέλος το σχήμα τής τροπικότητας και των κατηγοριών της τον ίδιο το χρόνο, ως όρο συσχετικό προς τον καθορισμό ενός αντικειμένου, αν και πώς αυτό ανήκει στο χρόνο. Άρα τα σχήματα δεν είναι τίποτε άλλο παρά α πριόρι προσδιορισμοί τού χρόνου σύμφωνα προς κανόνες, και αυτοί σύμφωνα προς την τάξη των κατηγοριών, αναφέρονται στη χρονική

σειρά, στο χρονικό περιεχόμενο, στη χρονική τάξη [B 185] και τέλος στην ολότητα του χρόνου αναφορικά προς όλα τα δυνατά αντικείμενα.

Από αυτού καταφαίνεται ότι ο σχηματισμός τού νου μέσω τής υπερβατολογικής σύνθεσης της φαντασίας δεν καταλήγει σε τίποτε άλλο παρά στην ενότητα του κάθε πολλαπλού τής εποπτείας στην εσωτερική αίσθηση, και έτσι έμμεσα στην ενότητα της κατάληψης, ως λειτουργίας, η οποία αντιστοιχεί στην εσωτερική αίσθηση (στη δεκτικότητα). Άρα τα σχήματα των καθαρών [A 146] εννοιών τού νου είναι οι αληθινοί και μοναδικοί όροι, για να προσδίδεται σ' αυτές αναφορά στα αντικείμενα, και συνεπώς σημασία. Και εκ τούτου οι κατηγορίες δεν υπάρχουν για τίποτε άλλο, παρά για μια δυνατή εμπειρική χρήση, αφού αυτές χρησιμεύουν μόνο προς τούτο, για να υποτάσσουν φαινόμενα μέσω λόγων σε μια απριόρι ενότητα (ένεκα της αναγκαίας ενοποίησης όλης τής συνείδησης σε μια πρωταρχική κατάληψη) διά γενικών κανόνων τής σύνθεσης, και για να τακτοποιούν προσηκόντως αυτά [τα φαινόμενα] σε μια γενική σύνδεση εντός μιας εμπειρίας.

Αλλά όλες οι γνώσεις μας βρίσκονται στην ολότητα κάθε δυνατής εμπειρίας και στη γενική αναφορά σ' αυτή συνίσταται η υπερβατολογική αλήθεια, η οποία προηγείται από κάθε εμπειρική και καθιστά αυτή δυνατή.

Και όμως είναι επίσης προφανές: ότι τα σχήματα της αισθητικότητας, μολονότι αυτά πρώτα πρώτα πραγματοποιούν [B 186] τις κατηγορίες, ωστόσο τα ίδια επίσης τις περιορίζουν, δηλ. τις υποβάλλουν στους όρους, οι οποίοι βρίσκονται έξω από το νου (δηλ. στην αισθητικότητα). Γι' αυτό το σχήμα είναι κυρίως μόνο το φαινόμενο, ή η κατ' αίσθηση έννοια ενός αντικειμένου σε συμφωνία με την κατηγορία (*numerus est quantitas phaenomenon, sensatio realitas phaenomenon, constans et perdurable rerum substantia phaenomenon, aeternitas, necessitas phaenomena* κλπ.). Τώρα αν αγνοήσουμε έναν περιοριστικό όρο: έτσι, όπως [A 147] φαίνεται, διευρύνουμε την έννοια που είχε υποστεί προηγούμενα περιορισμό` έτσι θα έπρεπε οι κατηγορίες να ισχύουν στην καθαρή τους σημασία, χωρίς όλους τους όρους τής αισθητικότητας, για πράγματα εν γένει, όπως αυτά είναι, αντί μόνο να τα παριστάνουν με τα σχήματά τους, όπως αυτά φαίνονται, συνεπώς να έχουν μια ανεξάρτητη από όλα τα σχήματα και πολύ πιο εκτεταμένη σημασία. Πραγματικά οι καθαρές έννοιες του νου διατηρούν βέβαια, επίσης μετά τον αποκλεισμό όλων των κατ' αίσθηση όρων μια σημασία, αλλά μόνο λογική σημασία της ψιλής ενότητας των παραστάσεων, στις οποίες όμως δεν δίδεται κανένα αντικείμενο, συνεπώς και καμιά σημασία, η οποία θα μπορούσε να προσφέρει μια έννοια αντικειμένου. Έτσι π.χ. ουσία, αν παραλείψει κανένας τον κατ' αίσθηση προσδιορισμό τής μονιμότητας, δεν θα εσήμαινε τίποτε περισσότερο από ένα κάτι, το οποίο μπορεί να νοείται ως υποκείμενο (χωρίς να είναι κατηγορούμενο σε κάτι άλλο).

Αλλά αυτή η παράσταση δεν μου χρησιμεύει τώρα σε τίποτε, αφού δεν μου υποδηλώνει [B 187] ποιούς προσδιορισμούς έχει το πράγμα, που θα πρέπει να φέρει τον τίτλο ενός τέτοιου υποκειμένου. Άρα οι κατηγορίες, χωρίς σχήματα, είναι μονάχα λειτουργίες τού νου αναφερόμενες σε έννοιες, αλλά δεν παριστούν κανένα αντικείμενο. Αυτή τη σημασία τους την αποκτούν από την αισθητικότητα, η οποία προσδίδει πραγματικότητα στο νου, αφού ταυτόχρονα τον περιορίζει.

-
- 1 Στο γερμανικό πρωτότυπο κείμενο της *Κριτικής τού καθαρού λόγου* (A 137/B 176) ο Καντ χρησιμοποιεί τον όρο «Schematismus». Ο όρος αυτός προέρχεται ετυμολογικά από την ελληνική λέξη «σχηματισμός». Άρα η απλούστερη απόδοση του όρου «Schematismus» θα ήταν ως «σχηματισμός».
 - 2 Καντ (1781/1789) A 130/B 169 επ.
 - 3 ό.π., A 132/B 171 επ.
 - 4 ό.π., A 137/B 176.
 - 5 στο ίδιο.
 - 6 Vaihinger (1900) σ. 458 αρ. 35.
 - 7 Paton (1936) σ. 26.
 - 8 Καντ, ό.π., A 782/B 810.
 - 9 ό.π., A 138/B 177.
 - 10 Καντ, ό.π., A 138/B 177.
 - 11 στο ίδιο.
 - 12 στο ίδιο.
 - 13 βλ. π.χ. Καντ, ό.π., A 68/B 93.
 - 14 ό.π., A 138/B 177.
 - 15 ό.π., A 33/B 49.
 - 16 ό.π., A 34/B 50.
 - 17 ό.π., A 139/B 178.
 - 18 στο ίδιο.
 - 19 ό.π., βλ. ενδεικτικά A 111 και B 146 §22.
 - 20 ό.π., A 95.
 - 21 ό.π., B 150.
 - 22 ό.π., A 139/B 178.
 - 23 στο ίδιο.
 - 24 ό.π., A 19/B 33.
 - 25 ό.π., A 68/B 93.
 - 26 ό.π., A 279/B 335.
 - 27 ό.π., A 279/B 335- A 280/ B 336.
 - 28 ό.π., A 140/B 179.
 - 29 στο ίδιο.
 - 30 ό.π., A 118.
 - 31 ό.π., A 124.
 - 32 ό.π., A 140/B 179.
 - 33 ό.π., A 141/B 180.
 - 34 στο ίδιο.
 - 35 στο ίδιο.
 - 36 ό.π., A 78/B 103.
 - 37 ό.π., A 133/B 172.
 - 38 Paton, ό.π., σ. 36.
 - 39 Εξ ου και ο χαρακτηρισμός του ως κυμαινόμενο σκίτσο, βλ. Καντ, ό.π., A 570/B 598, όπως παραπέμπει ο Paton, ό.π., σ. 36, υποσημ. 5.
 - 40 Καντ, ό.π., A 142/ B 181.
 - 41 ό.π., A 142/B 181.
 - 42 ό.π., A 80/B 106.
 - 43 ό.π., A 26/B 42 β).
 - 44 ό.π., A 34/B 50 γ).
 - 45 Η ονομασία αυτή δίδεται από τον Καντ στις τέσσερις υποδιαίρεσεις του πίνακα των κρίσεων, βλ. ό.π., A 70/B 95.
 - 46 ό.π., A 80/B 106.
 - 47 ό.π., A 143/B 182.
 - 48 στο ίδιο.
 - 49 ό.π., A 144/B 183.

-
- 50 στο ίδιο.
- 51 ό.π., A 144/B 184.
- 52 ό.π., A 145/B 184.
- 53 στο ίδιο.
- 54 ό.π., A 145/B 185.
- 55 ό.π., A 102 και B 152.
- 56 ό.π., A 146/B 185.
- 57 ό.π., A 2/B 1.
- 58 ό.π., A 139/B178- A 140/B 179.
- 59 ό.π., A 147/B 186.
- 60 ό.π., A 147/B 187.
- 61 ό.π., A 51/B 75.
- 62 Allison (2004) σσ. 212-3.
- 63 Δηλαδή το πρόβλημα θα μπορούσε να οφείλεται στο ότι στο συγκεκριμένο παράδειγμα αναφέρονται τρεις γενικές έννοιες.
- 64 Το συγκεκριμένο παράδειγμα είναι ένας *modus barbara*, διότι στους συλλογισμούς οι ατομικές κρίσεις (εδώ: «Ο Σωκράτης είναι άνθρωπος» και «Ο Σωκράτης είναι θνητός») εξετάζονται σαν καθολικές (βλ. Καντ, ό.π., A 71/B 96 παρατήρηση 1.).
- 65 Curtius (1914) σ. 348 επ.
- 66 Duden (2001) λήμματα «subsumieren» και «Subsumtion» σ. 1545.
- 67 Αφορά μόνο το ότι κάτι υπάγεται υπό κάτι άλλο. Όμως οι δύο μορφές παραγωγής διαφέρουν, βλ. στη συνέχεια του κειμένου.
- 68 Η διατύπωση αυτή ανήκει στο Χάιντεγκερ, βλ. ενδεικτικά Heidegger (1929), §18 σσ. 85-6 και σσ. 89-90.
- 69 Allison, ό.π., σ. 214.
- 70 ό.π., σ. 215.
- 71 ό.π., σ. 216.
- 72 Winterbourne (1981), σ. 41.
- 73 ό.π., σ. 41.
- 74 Pippin (1976), σ. 166.
- 75 Paton, ό.π., σσ. 44-8.
- 76 ό.π., σσ. 48-52.
- 77 ό.π., σσ. 52-6.
- 78 ό.π., σσ. 56-60.
- 79 Heidegger, ό.π., §8 σσ. 40-2.
- 80 ό.π., §7 σσ. 37-8.
- 81 ό.π., §6 σσ. 35-7.
- 82 Για την έννοια της πεπερασμένης γνώσης και της αληθειακής σύνθεσης βλ. παρακάτω στο 2.0.3.1.2.2.
- 83 ό.π., §8 σσ. 40-1.
- 84 στο ίδιο.
- 85 στο ίδιο.
- 86 ό.π., §8 σσ. 40-2.
- 87 ό.π., §8 σσ. 41-2.
- 88 στο ίδιο.
- 89 στο ίδιο.
- 90 Αυτό φαίνεται περισσότερο προς το τέλος του *Ο Καντ και το πρόβλημα της μεταφυσικής*, βλ. ενδεικτικά τις §§39-45.
- 91 Χάιντεγκερ (1927), §7 σ. 27.
- 92 στο ίδιο.
- 93 ό.π., §7 σσ. 27-8.
- 94 ό.π., §7 σ. 28.
- 95 στο ίδιο.
- 96 ό.π., §7 σ. 29.
- 97 στο ίδιο.
- 98 ό.π., §7 σσ. 29-30.
- 99 ό.π., §7 σ. 31.
- 100 στο ίδιο.
- 101 ό.π., §7 σ. 30.
- 102 ό.π., §7 σ. 31.
- 103 ό.π., §7 σ. 32.
- 104 ό.π., §7 σ. 33.

- 105 στο ίδιο.
- 106 ό.π., §7 σ. 34.
- 107 ό.π., §7 σσ. 34-5.
- 108 ό.π., §7 σ. 35.
- 109 στο ίδιο.
- 110 ό.π., §2 σ. 7 υποσημ. 2 του μεταφραστή (στη σ. 31 στη σελιδαρίθμηση της ελληνικής μετάφρασης). Ο Μαλεβίτσης (βλ. Μαλεβίτσης (1974), §12 σ. 69) επισημαίνει ότι ο εν λόγω όρος του Χάιντεγκερ έχει ως ομολόγό του στην παραδοσιακή φιλοσοφία τον όρο «ψυχή» μεταξύ άλλων. Πάντως οι όροι «εδωνά-είναι» και «άνθρωπος», όπως εννοείται στην καθομιλουμένη, δεν ταυτίζονται. Αυτό φαίνεται και στο *Ο Καντ και το πρόβλημα της μεταφυσικής*, όπου ο Χάιντεγκερ δηλώνει ότι η περατότητα του εδωνά-είναι εντός του ανθρώπου είναι πρωταρχικότερη από τον άνθρωπο (βλ. Heidegger, ό.π., §41 σσ. 228-9) και ότι ο άνθρωπος είναι άνθρωπος λόγω του εδωνά-είναι εντός του (ό.π., §41 σσ. 229-230).
- 111 Χάιντεγκερ, ό.π., §7 σ. 37.
- 112 ό.π., §7 σ. 38.
- 113 ό.π., πρόλογος του μεταφραστή σ. 17 στη σελιδαρίθμηση της ελληνικής μετάφρασης.
- 114 Husserl (1927), εισαγωγή από το μεταφραστή σσ. 42-3 στη σελιδαρίθμηση της ελληνικής μετάφρασης.
- 115 ό.π., σ. 48 στη σελιδαρίθμηση της ελληνικής μετάφρασης.
- 116 ό.π., σσ. 52-4 στη σελιδαρίθμηση της ελληνικής μετάφρασης.
- 117 ό.π. σσ. 255-7. Εδώ μπορεί να γίνει μόνο παρεμπιπτότως μια αναφορά στη σύγχυση του Χάιντεγκερ. Ο Χάιντεγκερ (στο σημείο στις σσ. 255-7 -σ. 112 στη σελιδαρίθμηση της ελληνικής μετάφρασης-, το οποίο για λόγους συντομίας δεν παρατίθεται στο ανά χείρας κείμενο) θεωρεί ότι η καθαρή ψυχολογία είναι μια επιστήμη μεταξύ άλλων, η οποία χρήζει και η ίδια θεμελίωσης. Όμως εν τέλει ισχυρίζεται ότι η καθαρή ψυχολογία διαθέτει θεμελιωτικό χαρακτήρα (βλ. σχετικά την υποσημ. 46* του μεταφραστή στις σσ. 113-4 στη σελιδαρίθμηση της ελληνικής μετάφρασης).
- 118 ό.π., σσ. 257-8.
- 119 Husserl (1927), εισαγωγή από το μεταφραστή σ. 22 στη σελιδαρίθμηση της ελληνικής μετάφρασης. Ο Χούσσερλ χρησιμοποιεί τον όρο «Intentionalität». Ο όρος αυτός έχει αποδοθεί στα ελληνικά ως «προθετικότητα» από φιλοσόφους της αναλυτικής φιλοσοφίας, ενώ οι φαινομενολόγοι προτιμούν τον όρο «αποβλεπτικότητα». Ο Μαλεβίτσης προτείνει τον όρο «αναφορικότητα» (βλ. Μαλεβίτσης, ό.π., §19 σ. 94) αλλά αυτή η απόδοση ενδεχομένως να δημιουργήσει σύγχυση μεταξύ του τρόπου με τον οποίο εννοεί την Intentionalität ο Χούσσερλ και του τρόπου με τον οποίο την εννοεί ο Μπρεντάνο.
- 120 Husserl, ό.π., σσ. 258-260.
- 121 ό.π., σσ. 260-2.
- 122 ό.π., σ. 263.
- 123 Golob (2013), εισαγωγή. (Χρησιμοποιήθηκε η διαδικτυακή εκδοχή του κειμένου.)
- 124 Engelland (2010), εισαγωγή. (Χρησιμοποιήθηκε η διαδικτυακή εκδοχή του κειμένου.) Ως φαινομενολογική δοτικότητα εδώ εννοείται οτιδήποτε δίδεται στην εποπτεία μέσω της φαινομενολογικής μεθόδου (βλ. παραπάνω στο 2.0.1.3 σημείο 4). Για τον ορισμό τού είναι βλ. παρακάτω στο 2.0.3.
- 125 Engelland, ό.π., ενότητα 1.
- 126 ό.π., ενότητα 2.
- 127 ό.π., ενότητα 3.
- 128 ό.π., ενότητα 4.
- 129 Χάιντεγκερ, ό.π., §8 σ. 40.
- 130 ό.π., §5 σ. 19.
- 131 ό.π., §2 σ. 6.
- 132 Heidegger, ό.π., σ. xix στη σελιδαρίθμηση της αγγλικής μετάφρασης.
- 133 ό.π., σ. xx στη σελιδαρίθμηση της αγγλικής μετάφρασης.
- 134 ό.π., σ. xxi στη σελιδαρίθμηση της αγγλικής μετάφρασης.
- 135 ό.π., σ. xvii στη σελιδαρίθμηση της αγγλικής μετάφρασης.
- 136 ό.π., σ. xviii στη σελιδαρίθμηση της αγγλικής μετάφρασης.
- 137 ό.π., σ. 1.
- 138 ό.π., σσ. 1-3. Γενικά όταν ο Χάιντεγκερ αναφέρεται στην επανάληψη, δεν εννοεί ότι θα ειπωθούν πάλι όσα ειπώθηκαν κατά το παρελθόν. Αντιθέτως εννοεί την επιστροφή στο παρελθόν για να ερευνηθούν όσα δεν ειπώθηκαν (βλ. ό.π., σ. 204 σημείωση [1] από το μεταφραστή).
- 139 στο ίδιο.
- 140 ό.π., §1 σσ. 7-10.
- 141 ό.π., §2 σσ. 10-1.
- 142 ό.π., §3 σσ. 13-4.
- 143 ό.π., σσ. 13-4.

-
- 144 ό.π., §4 σσ. 21-2.
145 Καντ, ό.π., A 51/B 75.
146 Husserl (1913), §23 σ. 43 στ. 30-3.
147 Husserl, ό.π., §24 σσ. 43-4 στ. 2-9.
148 Heidegger, ό.π., §5 σσ. 25-6.
149 ό.π., §5 σσ. 28-9.
150 ό.π., §6 σσ. 37-8. Για τη μέθοδο των αναλύσεων από το Χάιντεγκερ βλ. παραπάνω στο 2.0.1.1.
151 ό.π., §7 σσ. 37-41.
152 ό.π., §9 σσ. 45-6.
153 ό.π., §10 σσ. 49-50.
154 ό.π., §11 σσ. 52-3.
155 ό.π., §14 σσ. 63-5.
156 ό.π., §15 σσ. 66-70.
157 ό.π., §16 σσ. 70-2.
158 ό.π., §18 σσ. 87-9.
159 ό.π., σσ. 67-9.
160 στο ίδιο.
161 ό.π., σσ. 87-9.
162 στο ίδιο.
163 Ένα πεπερασμένο ον είναι πεπερασμένο, διότι διαθέτει πεπερασμένη εποπτεία. Στην πεπερασμένη εποπτεία τα αντικείμενα προσλαμβάνονται, δηλαδή το χαρακτηριστικό γνώρισμα της πεπερασμένης εποπτείας είναι η δεκτικότητα (βλ. ό.π., §5 σσ. 25-6).
164 ό.π., §16 σσ. 70-2.
165 ό.π., §14 σσ. 62-5.
166 ό.π., §16 σσ. 70-2.
167 ό.π., σσ. 87-9.
168 στο ίδιο.
169 στο ίδιο.
170 ό.π., §15 σσ. 67-9.
171 ό.π., §31 σσ. 161-2.
172 ό.π., σσ. 87-90.
173 ό.π., σσ. 89-90. Ο Χάιντεγκερ χρησιμοποιεί τον όρο «Kernstück».
174 στο ίδιο.
175 στο ίδιο.
176 Ως «εμφάνιση του άλλου όντος ως αντικειμένου» αποδίδεται ο όρος «Begegnen».
177 ό.π., §19 σσ. 87-90.
178 ό.π., §5 σσ. 31-2, βλ. όμως και στο ανά χείρας κείμενο την αναφορά στο εδωνά-είναι στην ενότητα 2.0.1.2 σημείο 3.
179 Χάιντεγκερ, ό.π., §15 σ. 69.
180 Heidegger, ό.π., §16 σσ. 70-2.
181 Husserl (1929), §19 σσ. 81-82.
182 Smith (2003), σ. 75.
183 Χάιντεγκερ, ό.π., §69 σ. 365.
184 Heidegger, ό.π., σσ. 89-90.
185 στο ίδιο.
186 ό.π., §19 σσ. 89-92.
187 ό.π., §14 σσ. 63-5.
188 ό.π., §19 σσ. 90-92.
189 στο ίδιο.
190 ό.π., §19 σσ. 89-92.
191 ό.π., §4 σσ. 24-5.
192 ό.π., §5 σσ. 25-6.
193 ό.π., §16 σσ. 70-2.
194 ό.π., §26 σσ. 131-3.
195 ό.π., σσ. 138-9.
196 ό.π., §19 σσ. 90-92.
197 ό.π., §16 σσ. 70-2.
198 ό.π., §19 σσ. 90-93.
199 ό.π., §5 σσ. 25-6.

-
- 200 βλ. την ενότητα 2.0.1.3 σημείο 4. στο παρόν.
201 Heidegger, ό.π., §20 σσ. 92-3.
202 στο ίδιο.
203 στο ίδιο.
204 ό.π., §20 σσ. 92-4.
205 ό.π., §20 σσ. 93-4.
206 στο ίδιο.
207 στο ίδιο.
208 στο ίδιο.
209 στο ίδιο.
210 στο ίδιο.
211 ό.π., §20 σσ. 94-6.
212 Στο πρωτότυπο χρησιμοποιείται η έκφραση «gemeint ist». Στη φαινομενολογική ορολογία το ρήμα «meinen» μπορεί να δηλώνει διάφορα ενεργήματα αναλόγως με τα συμφραζόμενα, βλ.. Husserl, ό.π., §4 σ. 51, υποσημ. 5 του μεταφραστή.
213 Heidegger, ό.π., §20 σσ. 94-6.
214 στο ίδιο.
215 στο ίδιο.
216 ό.π., §20 σσ. 94-7.
217 ό.π., §20 σσ. 96-7.
218 στο ίδιο.
219 στο ίδιο.
220 ό.π., §21 σσ. 96-9.
221 Καντ, ό.π., A 141/B 180.
222 Γενικά για την έννοια της συμμετρίας βλ. Smith, ό.π., σσ. 52-3.
223 Heidegger, ό.π., §21 σσ. 97-9.
224 στο ίδιο.
225 στο ίδιο.
226 ό.π., §21 σσ. 97-100.
227 στο ίδιο.
228 στο ίδιο.
229 ό.π., §21 σσ. 99-101.
230 ό.π., §21 σσ. 100-1.
231 στο ίδιο.
232 ό.π., §14 σσ. 62-3.
233 ό.π., §16 σσ. 70-2.
234 ό.π., §22 σσ. 101-3.
235 στο ίδιο.
236 Καντ, ό.π., A 142/B 181.
237 Heidegger, ό.π., §22 σσ. 101-4.
238 ό.π., §14 σσ. 63-5.
239 ό.π., §22 σσ. 103-4.
240 στο ίδιο.
241 στο ίδιο.
242 Καντ, ό.π., A 31-2/B 47.
243 Heidegger, ό.π., §22 σσ. 103-5.
244 ό.π., §22 σσ. 104-5.
245 στο ίδιο.
246 στο ίδιο.
247 ό.π., §22 σσ. 105-7.
248 στο ίδιο.
249 Καντ, ό.π., A 142/B 181.
250 Heidegger, ό.π., §35.
251 ό.π., §22 σσ. 105-7.
252 Καντ, ό.π., A 143/B 183.
253 Heidegger, ό.π., §22 σσ. 105-7.
254 ό.π., §22 σσ. 105-8.
255 ό.π., §22 σσ. 107-8.
256 στο ίδιο.

-
- 257 στο ίδιο.
258 ό.π., §22 σσ. 107-110.
259 ό.π., §23 σσ. 108-110.
260 στο ίδιο.
261 ό.π., §23 σσ. 108-111.
262 ό.π., §23 σσ. 110-1.
263 στο ίδιο.
264 στο ίδιο.
265 ό.π., §23 σσ. 111-2.
266 στο ίδιο.
267 στο ίδιο.
268 ό.π., §23 σσ. 111-4.
269 ό.π., §23 σσ. 112-4.
270 ό.π., §24.
271 ό.π., §25.
272 ό.π., §24 σσ. 115-7.
273 ό.π., §25 σσ. 120-1.
274 ό.π., §25 σσ. 123-4.
275 ό.π., §31.
276 ό.π., §35.
277 ό.π., §§26-30.
278 ό.π., §31 σσ. 159-160.
279 ό.π., §31 σσ. 161-2.
280 ό.π., §31 σσ. 162-3.
281 ό.π., §31 σσ. 166-9.
282 ό.π., §31 σσ. 168-9.
283 ό.π., §31 σσ. 162-3.
284 ό.π., §§32-34.
285 ό.π., §35 σσ. 195-7.
286 ό.π., §33 σσ. 178-189.
287 ό.π., §33 σσ. 178-181.
288 ό.π., §33 σσ. 181-2.
289 ό.π., §33 σσ. 182-4.
290 ό.π., §33 σσ. 187-8.
291 Χάιντεγκερ, ό.π., §65 σ. 329. Σύμφωνα με το Χάιντεγκερ η χρονικότητα (Zeitlichkeit) αποτελεί το νόημα του είναι τού εδωνά-είναι.
292 Heidegger, ό.π., §35 σσ. 195-7.
293 Richardson (1974), σ.145.
294 Heidegger, ό.π., §35 σσ. 195-7.
295 ό.π., §35 σσ. 197-8.
296 ό.π., §35 σσ. 198-201 και §34.
297 ό.π., σσ. 89-90. Ο Χάιντεγκερ χρησιμοποιεί τον όρο «Kernstück».
298 ό.π., σσ. 159-160.
299 ό.π., σσ. 166-168.
300 ό.π., σσ. 161-162.
301 Philonenko, Al., “Lecture du schématisme transcendantal” σε *Études kantiennees*, Παρίσι, Vrin, 1982, σ. 13, όπως παραπέμπει ο Freuler (1991) σ. 399.
302 Heidegger, ό.π., §23 σσ. 108-110.
303 ό.π., §22 σσ. 104-5.
304 ό.π., §21 σσ. 97-100.
305 ό.π., §20 σσ. 96-7.
306 ό.π., §22 σσ. 105-7.
307 Cassirer (1931), σ. 21.
308 Heidegger, ό.π., §31 σσ. 168-9.
309 ό.π., §31 σσ. 166-8.
310 ό.π., §35 σσ. 197-200.
311 στο ίδιο.